MASARYKOVA UNIVERZITA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra speciální pedagogiky

Podpora pozitivního osobnostního rozvoje slyšících jedinců vychovávaných neslyšícími rodiči

Diplomová práce

Brno 2015

Vedoucí práce:
PhDr. Lenka Hricová, Ph.D.

Autor práce:
Bc. Jana Maissnerová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne ....

Podpis

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat paní PhDr. Lence Hricové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, za její vřelý přístup, cenné rady a připomínky.

Dále děkuji všem, kteří se ochotně zapojili do výzkumného šetření a poskytli mi zajímavé informace ke zpracování případových studií. Velké poděkování patří také panu Karlu Redlichovi za pomoc při organizaci osvětové přednášky.

V neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině a blízkým za jejich veškerou podporu, kterou mi během celého studia, zejména pak při psaní této diplomové práce, věnovali.

Obsah

Úvod 5

1 Základní terminologie a úvod do problematiky 7

1.1 Sluchové postižení 7

1.2 Komunikace osob se sluchovým postižením 12

1.3 Kultura Neslyšících 19

2 Problematika CODA – slyšící potomci neslyšících rodičů 26

2.1 Výchova slyšících dětí neslyšícími rodiči 26

2.2 Specifika komunikace ve „smíšených“ rodinách 27

2.3 Vliv výchovného působení neslyšících rodičů na jejich slyšící děti 29

3 Podpora neslyšících rodičů a jejich slyšících dětí 36

3.1 Tlumočnické služby 36

3.2 Poradenská pracoviště 39

3.3 Organizace slyšících potomků neslyšících rodičů 41

4 Osobnostní rozvoj slyšících potomků neslyšících rodičů 45

4.1 Cíle, metodologie a charakteristika průběhu výzkumného šetření 45

4.2 Prezentace dat získaných výzkumným šetřením 47

4.3 Analýza výsledků výzkumného šetření a doporučení pro praxi 66

Závěr 79

Shrnutí 81

Summary 82

Seznam literatury a dalších zdrojů 83

Seznam příloh 89

Úvod

Jedna rodina – dva světy. Přesně na tomto vzorci je založen život slyšících potomků neslyšících rodičů. Nejedná se o nic ojedinělého, neboť právě neslyšícím rodičům se v převážné většině rodí slyšící děti. Rodiny se v důsledku toho stávají bilingvní a bikulturní a děti se ocitají na pomezí dvou světů – slyšící společnosti a komunity Neslyšících. Vzhledem k tomu, že zpravidla ovládají jak jazyk většinové společnosti, tak i jazyk znakový, dostávají se často do role zprostředkovatelů komunikace mezi svými rodiči a slyšícími lidmi. Vyžadovat to po nich mohou jak samotní rodiče, tak nevědomky i jejich okolí. Mnohým situacím však děti kvůli svému nízkému věku nerozumí a ani rozumět nemohou. Výsledkem toho je pak jejich zbytečné zatěžování. Nejen tyto negativní zážitky u nich mohou přetrvávat až do jejich dospělosti a trápit je po celý život. Na druhou stranu v případě vhodného výchovného působení mohou tito jedinci mít oproti ostatním určité výhody. Jejich osobnostní rozvoj s sebou bezesporu přináší určitá specifika, proto by této problematice měla být v dnešní době věnována dostatečná pozornost.

Diplomová práce se zabývá podporou pozitivního osobnostního rozvoje slyšících dětí neslyšících rodičů, které bývají označovány zkratkou CODA (z anglického Children Of Deaf Adults). Hlavním cílem práce je zanalyzovat vliv daného typu výchovy na rozvoj osobnosti těchto jedinců a na základě získaných informací optimalizovat vývoj slyšících dětí neslyšících rodičů prostřednictvím osvětové přednášky. Neslyšící rodiče si po narození slyšícího dítěte mohou klást nejrůznější otázky, například *„Jaký jazyk v komunikaci s dítětem máme používat? Naučí se naše dítě mluvit, když na něho budeme znakovat? Můžeme po dítěti chtít, aby tlumočilo?“* Díky účasti na této přednášce naleznou rodiče nejen odpovědi na tyto otázky, ale budou mít možnost získat kompletní informace o výchově svých slyšících dětí. To jim napomůže vyvarovat se zbytečným chybám, které by mohly mít na vývoj jejich dětí neblahý vliv.

K dílčím cílům práce patří charakteristika procesu osvojování si mluveného i znakového jazyka u slyšících potomků neslyšících rodičů a zjištění komunikačních vzorců a vzájemných vztahů v daných rodinách. Snahou je rovněž zhodnotit vliv daného typu výchovy na komunikační schopnosti a identitu CODA, na proces jejich socializace, vzdělávání a na profesní orientaci. V neposlední řadě se práce zaměřuje

na zmapování tlumočnické praxe slyšících potomků neslyšících rodičů a jejich vztahu ke slyšící společnosti a komunitě Neslyšících.

Diplomová práce se skládá ze dvou částí – teoretické a praktické a je rozdělena do čtyř hlavních kapitol.

V první kapitole jsou uvedeny základní informace týkající se sluchového postižení, komunikace osob se sluchovým postižením a kultury Neslyšících. Druhá kapitola se věnuje výchově slyšících dětí neslyšícími rodiči, dále popisuje specifika komunikace ve „smíšených“ rodinách a zabývá se také vlivem výchovného působení neslyšících rodičů na jazykový vývoj a identitu jejich slyšících dětí, na proces jejich socializace, vzdělávání a profesní orientaci. Třetí kapitola vymezuje podporu a nabídku služeb určených těmto rodinám. Čtvrtou kapitolu tvoří již část praktická, která popisuje cíle, metodologii a charakteristiku průběhu výzkumného šetření, dále zahrnuje prezentaci dat a uvádí analýzu výsledků výzkumného šetření včetně doporučení pro praxi. Výpovědi od dospělých CODA získané na základě rozhovorů jsou zpracovány do případových studií a budou prezentovány na osvětové přednášce pro neslyšící rodiče slyšících dětí.

Ke zpracování diplomové práce byla využita analýza odborné literatury a metody kvalitativního výzkumu. Vzhledem k nedostatečnému počtu odborné literatury na toto téma se diplomová práce, zejména pak její teoretická část, opírá rovněž o poznatky z časopisových článků, internetových stránek, záznamů televizního vysílání a výzkumů diplomových prací, jejichž autory jsou zejména samotní CODA.

Jednu z klíčových rolí ve výběru tématu této práce sehrála aktuálnost problematiky a absence dostatečné pozornosti tomuto tématu. Dále k němu přispěla dlouhodobá osobní zkušenost s osobami se sluchovým postižením a také zájem o prohloubení si poznatků z dané oblasti.

1 Základní terminologie a úvod do problematiky

1.1 Sluchové postižení

Sluch a jeho poškození

Sluch patří mezi jeden z nejdůležitějších distančních smyslů člověka. Nejen, že plní funkci signální, díky které nás upozorňuje na zvukové podněty přicházející z okolí, velký význam má rovněž při příjmu informací zprostředkovaných mluvenou řečí (J. Langer in Valenta M. a kol. 2014). Zásadní roli zastává také v procesu psychického vývoje člověka. Je důležité si uvědomit, že lidská existence je na vnímání zvuků založena, ať už se jedná o hledisko orientace v prostředí, či o hledisko procesu socializace (M. Potměšil in Michalík, J. a kol. 2011).

Dojde-li ke snížení funkce sluchového analyzátoru, může se objevit **sluchové postižení**, které způsobuje v životě člověka omezení v mezilidské komunikaci a přináší řadu dalších obtíží. V porovnání s jinými typy postižení (například zrakové, tělesné, případně mentální) není sluchové postižení na první pohled tak nápadné. Právě to mnohdy zapříčiňuje zkreslené představy laické veřejnosti o jeho závažnosti a nepříjemných důsledcích, se kterými se daný člověk potýká (J. Langer in Valenta M. a kol. 2014).

Pojem sluchové postižení nepředstavuje zpravidla jen snížení schopnosti slyšet, jak si většina lidí myslí. Ve skutečnosti se rozlišuje mnoho druhů a typů sluchových poruch a vad, jejichž projevy bývají velmi různorodé (Strnadová, V. 1998). Dle J. Langera (in Valenta M. a kol. 2014) je sluchové postižení možné chápat jako sociální důsledek takové ztráty sluchu, kterou nelze plně kompenzovat technickými pomůckami a která má již negativní vliv na kvalitu života člověka. Autor dále upozorňuje, že je důležité vnímat rozdíly mezi termíny **sluchová ztráta**, **sluchová porucha**, **vada sluchu** apod., které představují určitou objektivní sluchovou nedostatečnost, a termínem **sluchové postižení**, kterým se označuje jejich sociální důsledek. T. Skákalová uvádí, že sluchové postižení nejvíce ovlivňuje možnost vnímat akustické podněty a informace, což se odráží na celkovém vývoji jedince a jeho způsobu komunikace s okolím. Velmi záleží na době vzniku sluchové vady, na jejím typu, stupni a rozsahu. Těžší orientace osob se sluchovým postižením v sociálním prostředí a jednotlivých životních situací je bezesporu zapříčiněna odlišným množstvím informací, jiným způsobem komunikace, rozdílnými společenskými zvyky a dalšími specifickými potřebami.

Klasifikace sluchových poruch a vad

Léze sluchu mohou být dočasné i trvalé. Pro dočasnou lézi sluchu se používá termín **porucha**, zatímco trvalá patologická změna sluchu se označuje jako sluchová **vada** (Muknšnáblová, M. 2014). Sluchové poruchy a vady je možné rozlišit dle různých kritérií. Nejčastěji se používá dělení dle stupně, doby vzniku a místa poškození sluchového orgánu (Skákalová, T. 2011).

Co se týče hlediska **velikosti sluchové ztráty**, je dle R. Horákové (2012) možné vyjít z klasifikace stupňů poruch sluchu, kterou vydala Světová zdravotnická organizace:

1. **normální sluch (0 – 25 dB),**
2. **lehké poškození sluchu (26 – 40 dB),**
3. **střední poškození sluchu (41 – 60 dB),**
4. **těžké poškození sluchu (61 – 80 dB),**
5. **velmi těžké poškození sluchu až hluchota (81 dB a více)**.

Podle **doby vzniku** dělíme sluchové poruchy na **prelingvální** a **postlingvální**. Poškození sluchových funkcí vzniklé před ukončením základního vývoje jazyka a řeči, ke kterému dochází obvykle mezi čtyřmi až sedmi lety věku, bývá označováno jako prelingvální sluchové postižení. Zatímco postlingvální sluchové postižení způsobují sluchové poruchy nebo vady, které se objevily až po osvojení mluveného jazyka (J. Langer in Valenta M. a kol. 2014).

Z hlediska **místa poškození** se rozlišují sluchové ztráty **převodní** a **percepční**. U převodního postižení sluchu dochází k poškození vnějšího nebo středního ucha. V tomto případě se nejedná o úplnou ztrátu sluchu, ale o poruchu kvantity slyšení. Je kompenzovatelná sluchadly. Oproti tomu percepční sluchové postižení má svou příčinu ve vnitřním uchu. Pro poškození drah sluchového nervu se používá termín suprakochleární vada, zatímco postižení blanité části vnitřního ucha je nazýváno jako vada kochleární (Muknšnáblová, M. 2014).

Pro porovnání M. Lejska (2003) vymezuje vady a poruchy sluchu dle **věku a fixace řeči**. U dětí v období před fixací řeči uvádí autor vady sluchu **vrozené**, které jsou buď **geneticky podmíněné**, nebo **kongenitálně získané** (prenatálně, perinatálně), a vady **postnatálně získané**, jejichž příčinou jsou nejčastěji infekční a degenerativní choroby, traumata, nachlazení, onemocnění horních cest dýchacích, opakované a chronické záněty ucha a onkologická onemocnění. V případě dospělých a větších dětí

po fixaci řeči dělí autor vady z hlediska **místa vzniku vady**, a to na **převodní**, vznikající v důsledku poškození zvukovodu, bubínku, řetězu kůstek, pouzdra labyrintu, Eustachovy trubice nebo středoušní dutiny, a na **senzorineurální**, mezi které řadí například presbyakuzii neboli stařeckou nedoslýchavost a určité ztráty sluchu způsobené akustickými a mechanickými traumaty či dlouhodobým působením hluku, intoxikací, nádory a onemocněním vnitřního ucha, mozkových nervů, drah nebo sluchových center.

V souvislosti s klasifikací sluchových poruch a vad je důležité uvést alespoň základní typy **vyšetření sluchu**. V době, kdy dítě není schopno uvědoměle spolupracovat s vyšetřujícím, lze využít celý komplex objektivních metod zjišťujících orientační ztrátu sluchu. Patří mezi ně vyšetření prostřednictvím nepodmíněných reflexů, metoda registrující akusticky evokované potenciály, jejichž vznik je podmíněn tím, jak vzruch z vláskových buněk postupuje po sluchové dráze do kůry mozkové, dále vyšetření otoakustických emisí neboli zvuků produkovaných vibracemi v hlemýždi jakožto odpovědi na stimulaci zvukem v případě neporušené funkce sluchového analyzátoru. Jedná se také o vyšetření ustálených evokovaných potenciálů, díky kterému se v současné době nejpřesněji odhaduje sluchový práh jedince. Ke zhodnocení stavu funkčnosti středoušní dutiny slouží tympanometrie (E. Souralová, J. Langer in Renotiérová M., Ludíková L. a kol. 2004). V pozdějším věku dítěte lze k vyšetření stavu sluchu využít některou z metod subjektivních, které již vyžadují přímou spolupráci jedince. Jedná se o klasickou zkoušku sluchu spočívající v posuzování stavu sluchu na základě opakování slov po vyšetřujícím, a audiometrické vyšetření, které v případě tónové audiometrie zjišťuje za pomocí audiometru práh sluchu na určitých frekvencích pro vzdušné i kostní vedení. Na základě audiometrie slovní je poté vyšetřováno rozumění řeči (Lejska, M. 2003).

Charakteristika skupin osob se sluchovým postižením

V současné době je vcelku problematické správně pojmenovat a označit osoby, které mají různý stupeň ztráty sluchu. Od nejčastěji užívaného pojmu **sluchově postižený** se postupně přechází k označení **osoba, případně člověk, jedinec či dítě se sluchovým postižením**, čímž se primárně zdůrazní lidská individualita jako taková, a až poté se uvádí informace o stavu (Langer, J. in Valenta M. a kol. 2014).

R. Horáková (2012) se ve své publikaci zmiňuje o tom, že nejčastějšími faktory, které charakterizují jednotlivé skupiny osob se sluchovým postižením, jsou kvalita

a kvantita sluchového postižení, věk, kdy k postižení došlo, mentální dispozice jedince, poskytnutá péče, případně další přidružené postižení.

Obecný pojem „osoby se sluchovým postižením“ v sobě zahrnuje různé **skupiny osob**. Jedná se například o:

- nedoslýchavé,
- osoby s vadou sluchu získanou až po rozvoji mluvy (ohluchlí),
- osoby s prelingvální hluchotou,
- neslyšící (případně Neslyšící),
- osoby s kombinovanou sluchovou a zrakovou vadou (slepohluší),
- šelestáře,
- rodiče dětí se sluchovým postižením (Hrubý, J. 1999).

Dle T. Skákalové (2011) by v tomto výčtu neměli chybět také uživatelé kochleárního implantátu a pro tuto práci důležitá skupina CODA, neboť od narození se tito jedinci dostávají do kontaktu se sluchovým postižením svých rodičů a mají v podstatě obdobné zkušenosti jako právě rodiče sluchově postižených dětí.

Vzhledem k tématu této práce je v následujících řádcích blíže charakterizována pouze skupina neslyšících a CODA. Za neslyšící lze považovat jedince, kteří v důsledku sluchové ztráty nemohou slyšet a rozumět mluvené řeči. Z kulturního pohledu je důležité upozornit na rozdíl v grafické podobě zápisu označení skupiny, o čemž bude blíže pojednáno v další části textu (M. Potměšil in Michalík, J. a kol. 2011).

Prelingválně neslyšící komunikují s ostatními neslyšícími lidmi nejčastěji prostřednictvím znakového jazyka, který pro ně představuje snadný a přirozený komunikační prostředek. Se slyšící společností se poté dorozumívají mluveným jazykem, dovolují-li to jejich možnosti, dále prostřednictvím psané formy jazyka a v poslední době také stále více za přítomnosti tlumočníka znakového jazyka. Tlumočnických služeb využívají zvláště tehdy, jedná-li se o důležitá setkání (například lékařské vyšetření, pracovní schůzka, jednání na úřadě apod.).

Trochu jiná situace nastává u **postlingválně ohluchlých**. Tito lidí sice neslyší, ale vzhledem k tomu, že sluch ztratili až po určité době pobývání mezi slyšícími, dávají přednost mluvení a odezírání, případně čtení a psaní. Velké množství z nich si dokonce znakový jazyk nikdy neosvojí (A. Hudáková, J. Motejzíková in Hudáková, A. 2005).

Slyšící děti neslyšících rodičů bývají označováni zkratkou **CODA** (z anglického Children Of Deaf Adults). Představují velmi specifickou skupinu osob, která vyrůstá ve

dvou světech – neslyšící a slyšící společnosti. Vzhledem k tomu, že si tito jedinci osvojují souběžně dva jazyky – český a znakový jazyk a zároveň se seznamují se dvěma různými kulturami, stávají se bilingvní a bikulturní. Převážná většina z nich se na základě zkušeností se zprostředkováváním komunikace svým rodičům vydává v dospělosti na dráhu profesionálního tlumočníka (Kratochvílová, K. 2007). Pro zkratku CODA existuje ve znakovém jazyce také znak. Kromě toho se ještě navíc používá sled znaků „MÁMA-TÁTA-NESLYŠÍ“ v anglickém překladu „Mather Father Deaf“. Odtud také název pro mezinárodní den slyšících potomků neslyšících rodičů „Mather Father Deaf Day“, který se koná každou poslední neděli v dubnu (Redlich, K. 2014). Procentuální pravděpodobnost, že se neslyšícím rodičům narodí slyšící dítě, není rozhodně malá. P. Preston (1994) uvádí, že tato situace může nastat až z 90 procent. Stejně tak je tomu i v případě narození neslyšícího dítěte slyšícím rodičům.

V souvislosti s problematikou CODA je důležité zmínit se také o **bilingvismu** a **bikulturismu**. Odborná literatura nabízí nepřeberné množství definic pojmu **bilingvismus**. Autoři na něj nahlíží z různých hledisek a mají na něj také rozličné názory. J. Průcha (2011, s. 162) uvádí výstižnou definici italského psycholingvisty R. Titone: *„Bilingvismus (u autora „bilinguality“) je stupeň komunikační kompetence, jež je dostačující k efektivní komunikaci ve více než jednom jazyce. Efektivnost znamená schopnost správně rozumět významu sdělení a schopnost produkovat smysluplná sdělení ve více než jednom jazyce.“* Zatímco F. Grosjean (1992 in Harding-Esch E., Riley, P. 2008, s. 40) charakterizuje bilingvního člověka dle celostního pojetí bilingvismu jako *„integrovaný celek, který nelze nijak snadno rozdělit na dvě samostatné části. Bilingvista není sumou dvou úplných či neúplných monoligvistů; jde spíš o jedinečnou a specifickou jazykovou konfiguraci“*. U slyšících potomků neslyšících rodičů lze hovořit o tzv. funkčním bilingvismu, neboť tito lidé jsou schopni užívat dva jazyky, přestože znakový jazyk jejich rodičů mnohdy neovládají zcela plynně. Oproti tomu v případě neslyšících se nejedná o skutečný bilingvismus, neboť jejich jazyková kompetence v psaném jazyce většinové společnosti nedosahuje příliš vysoké úrovně, stejně tak jazyková kompetence v mluveném jazyce, zahrnující mluvení i odezírání, nezajišťuje efektivní komunikaci (Grosjean, F. 1982 in Redlich, K. 2008). Pojem **bikulturismus**, jak již bylo výše naznačeno, představuje souběžné osvojování dvou kultur. V případě slyšících potomků neslyšících rodičů se jedná o kulturu neslyšících a slyšících osob (Redlich, K. 2008).

1.2 Komunikace osob se sluchovým postižením

Komunikace

Pojem **komunikace** nemá v literatuře jednoznačné vymezení. Z. Vybíral (2009) uvádí, že nelze vytvořit všeříkající definici mezilidského komunikování, která by zahrnovala veškeré aspekty (kognitivní, filozofické, sociální, lingvistické, kulturní, včetně všech proměnných a možných rovin významu a dopadu).

Dle J. Klenkové (2006) je možné komunikaci obecně chápat jako schopnost užívat výrazové prostředky k vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů. Termín je odvozen z lat. communicatio, které v překladu znamená spojování, sdělování, ale také přenos, společenství a participaci. V nejširším pojetí se jedná o interakci – vzájemné a oboustranné ovlivňování mezi dvěma nebo více systémy. Komunikace probíhá na základě čtyř **stavebních prvků**, mezi něž patří **komunikátor** (osoba sdělující informaci), **komunikant** (osoba, která přijímá informaci a nějakým způsobem na ni reaguje), **komuniké** (vysílaná a přijímaná informace) a **komunikační kanál** (cesta, po které probíhá výměna informací, neboli dopředu stanovený komunikační kód).

Oproti tomu K. Neubauer (2010) definuje komunikaci jako proces, v rámci kterého jsou mezi účastníky předávány informace, a jehož součástí je jednak motivovaný záměr, výběr prostředků a jejich užití, tak také příjem informace, její zpracování, rozumění obsahu a tvorba odpovědi. Autor dále zdůrazňuje tři typy předpokladů, které se ve vzájemné podmíněnosti na komunikaci jakožto komplexním procesu podílejí. Jedná se o vrozené mentální předpoklady užívání jazyka, předpoklady získané aktivní interakcí jedince s prostředím a faktory, které aktuálně působí v dané komunikační situaci.

J. Klenková (2006, s. 32) se dále zmiňuje o tom, že obsahová i formální stránka komunikace je do určité míry závislá na *„schopnostech, vzdělání, socializaci, identifikačních vzorech, sebevýchově, temperamentu, momentálním duševním a zdravotním stavu, věku, pohlaví, geografické a etnické kulturní oblasti, příslušnosti k sociální třídě a zejména na tradičních návycích, stereotypech a výchově v původní rodině“*. Rovněž je důležité si uvědomit, že úroveň komunikačních kompetencí jedince je v současnosti nezbytným předpokladem pro jeho společenské, partnerské, profesní a další uplatnění (Bytešníková, I. 2012).

Lidské komunikování je obvykle realizováno za určitým účelem. Z. Vybíral (2009) uvádí výčet **sedmi hlavních funkcí**, které může komunikace plnit. Jde například o **funkci informativní**, která spočívá v určitém informování, předání zprávy či oznámení, dále se může jednat o **funkci instruktážní**, jejíž podstatou je navedení, zasvěcení, případně naučení, a také **funkci persuasivní**, jejímž cílem je někoho přesvědčit, ovlivnit nebo zmanipulovat. Komunikace plní také **funkci operativní**, která je založena na vyjednávání a domluvení se s druhou osobou, **funkci zábavní** a **kontaktní**. V neposlední řadě zastává komunikace **funkci prezentační**, která slouží k vlastní prezentaci, vyvolání dojmu a zalíbení se.

Komunikace je zkrátka považována za jeden z nejdůležitějších lidských procesů, neboť zásadně ovlivňuje rozvoj osobnosti, hraje důležitou roli v mezilidských vztazích a jedinec díky ní získává nové poznatky, zkušenosti, vědomosti a schopnosti (Bytešníková, I. 2012).

Jazyk

Jazyk je dle M. Potměšila (in Michalík, J. a kol. 2011) sdílený kód užívaný skupinou osob, v němž je přesně stanoven význam slov a vymezena pravidla, která určují, jak kombinovat a používat slova tak, aby mohla sloužit k předání informace. Autor dodává, že jazyk může být vyjádřen slovy, znaky nebo písmem. Dále se zmiňuje o tom, že receptivní funkce slouží k porozumění informace sdělované adresátovi, zatímco expresivní se vztahuje ke schopnosti předávat informaci od mluvčího k adresátům. Jazyk se řídí přesnými sémantickými, gramatickými, fonologickými a fonetickými zákony, které jsou platné pouze pro jednotlivé jazyky určitých etnických či jiných skupin (Bytešníková, I. 2012).

Řeč

Řeč je označení pro techniku vyjadřování jazyka pomocí promluvy ve slovech (M. Potměšil in Michalík, J. a kol. 2011). Oproti tomu K. Neubauer (2010) uvádí, že se jedná o praktickou zvukovou realizaci jazyka, která zahrnuje motorické činnosti jako dýchání, fonaci (tvorbu hlasu), artikulaci (tvorbu hlásek) v oblasti artikulačních orgánů (mluvidel). J. Klenková (2006) se navíc zmiňuje o tom, že řeč se netýká pouze mluvních orgánů (zevní řeč), ale je především záležitostí mozku a jeho hemisfér (vnitřní řeč). Má úzkou souvislost s kognitivními procesy a myšlením.

V. Lechta (in Škodová E., Jedlička I. a kol. 2007) uvádí, že je důležité kromě pojmů **jazyk** a **řeč** rozlišovat také pojem **promluva**. Řeč charakterizuje autor jako individuální schopnost člověka dorozumívat se pomocí jazyka. Jazyk lze dle něho definovat jako systém konvenčních znaků a pravidel pro určité společenství během dorozumívání a oznamování určité informace. Zatímco promluva již představuje konkrétní autentické oznámení.

Narušená komunikační schopnost

V souvislosti s komunikací je potřeba se alespoň částečně zmínit také o narušení v této oblasti. Při vymezování narušené komunikační schopnosti je potřeba vzít v potaz různá kritéria. **Vývojová kritéria** představují zhodnocení, zda aktuální úroveň osvojení jazyka jedince odpovídá, nebo neodpovídá příslušným vývojovým normám. Fyziologickou korektnost způsobu hovoru, případně nekorektnost lze zařadit mezi **kritéria fyziologická**. **Terapeutická kritéria** spočívají ve zjištění, je-li u konkrétního řečového projevu zapotřebí terapeutická intervence. Zda určitý řečový projev je v souladu, či nesouladu s normami kodifikovanými pro daný jazyk, lze vymezit jako **kritéria lingvistická**. Mezi **kritéria komunikačního záměru** spadá možnost, nebo nemožnost jedince projevit svůj komunikační záměr bez rušivých momentů (Lechta, V. in Škodová E., Jedlička I. a kol. 2007).

V. Lechta (2003, s. 17) vychází při definování narušené komunikační schopnosti z kritéria komunikačního záměru jedince: *„Komunikační schopnost člověka je narušena tehdy, když některá rovina jeho jazykových projevů (případně několik rovin současně) působí interferenčně vzhledem ke komunikačnímu záměru.“*

Podobně se k danému tématu vyjadřuje také J. Klenková (2006), která uvádí, že narušenou komunikační schopnost je potřeba vnímat z širšího hlediska. Dále dodává, že při jejím vymezování se nelze zabývat pouze **foneticko-fonologickou rovinou**, neboli zvukovou stránkou řeči, nýbrž i dalšími jazykovými rovinami, kterými jsou **lexikálně-sémantická rovina**, jinak také obsahová stránka řeči, **morfologicko-syntaktická rovina** týkající se gramatiky jazyka a v neposlední řadě také **rovina pragmatická**, která vypovídá o sociálním uplatnění komunikační schopnosti.

Narušená komunikační schopnost se dle **způsobu komunikování** může týkat verbální či neverbální formy komunikace, stejně jako formy mluvené a grafické. Co se týče **průběhu komunikování**, může se jednat o narušení expresivní (řečová produkce) i receptivní (porozumění řeči) složky řeči. Z **časového hlediska** může být narušení

komunikační schopnosti trvalé, nebo přechodné, vrozené, či získané. Na základě **klinického obrazu** je možné určit, zda narušená komunikační schopnost celkově dominuje, nebo je příznakem jiného, dominujícího postižení, onemocnění či narušení. Vezme-li se v potaz **etiologie**, mohou být její příčiny orgánové, nebo funkční. Narušená komunikační schopnost se může promítat také do **sféry symbolických i nesymbolických procesů**, přičemž v obou případech může souviset se zvukovou i nezvukovou dimenzí (V. Lechta in Škodová E., Jedlička I. a kol. 2007).

Rozlišuje se **deset základních kategorií** narušené komunikační schopnosti: „*vývojová nemluvnost, získaná orgánová nemluvnost, získaná psychogenní nemluvnost, narušení zvuku řeči, narušení fluence (plynulosti) řeči, narušení článkování řeči, narušení grafické stránky řeči, symptomatické poruchy řeči, poruchy hlasu a kombinované vady a poruchy řeči*“ (Lechta, V. in Škodová E., Jedlička I. a kol. 2007, s. 25). Autor dále upozorňuje, že za narušenou komunikační schopnost nelze pokládat **fyziologickou nemluvnost**, která před dovršením prvního roku života představuje zcela přirozený jev. **Vývojová dysfluence**, která se vyznačuje projevy neplynulosti okolo třetího roku života, rovněž nepatří mezi poruchy komunikace, stejně jako **fyziologický dysgramatismus**, který se projevuje do čtvrtého roku života nesprávnostmi v morfologicko-syntaktické rovině jazykových projevů. Za narušenou komunikační schopnost není možné považovat ani **fyziologickou dyslalii**, která spočívá v nesprávné výslovnosti některých hlásek před dovršením přibližně pátého roku života.

Komunikační systémy

S ohledem na značnou variabilitu **komunikačních systémů** osob se sluchovým postižením a objektivní potíže, které s jejich zvládnutím mohou tyto osoby mít, je třeba respektovat jejich právo svobodně si zvolit preferovaný způsob komunikace (J. Langer in Valenta M. a kol. 2014). Používání komunikačních systému neslyšících a hluchoslepých osob jako jejich dorozumívacích prostředků upravuje zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění pozdějších předpisů, kterým byl přejmenován zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči. Pro účely tohoto zákona se za komunikační systémy neslyšících a hluchoslepých osob považují **český znakový jazyk** a **komunikační systémy, které z českého jazyka vycházejí**. Jedná se například o znakovanou češtinu, prstovou abecedu, vizualizaci mluvené češtiny, písemný záznam mluvené řeči, Lormovu abecedu, daktylografiku, Braillovo písmo s využitím taktilní formy, taktilní odezírání a vibrační metodu Tadoma.

Dle E. Souralové (2005) patří mezi dva základní komunikační systémy, které jsou nejčastěji využívány v kontaktu s osobami se sluchovým postižením, **auditivně-orální systém** (mluvený jazyk) a **vizuálně-motorický systém** (znakový jazyk, znakovaná čeština, prstová abeceda a další). Vzhledem k tématu této práce se následující text věnuje pouze vybraným komunikačním systémům.

Mluvená řeč

Za nejpoužívanější způsob interpersonální komunikace lze bezesporu považovat komunikaci mluvenou řečí. Její zvládnutí představuje pro člověka jednu z podmínek úspěšné socializace (J. Langer in Valenta M. a kol. 2014). B. Krahulcová (2014) dodává, že mluvená řeč nezastává důležitou roli pouze v přímém kontaktu jednotlivých osob, ale je i předpokladem pro fungování komunikačních systémů – například telefonu, rozhlasu, televize, počítačové multimediální sítě nejrůznějších forem, elektronické komunikace aj.).

Písemný záznam mluvené řeči

V zákoně č. 384/2008 Sb., ve znění pozdějších předpisů, se uvádí, že mluvenou řeč je možné převést také do písemné podoby v reálném čase. Pro tento proces se používá označení písemný záznam mluvené řeči.

Vizualizace mluvené češtiny

Vizualizace mluvené češtiny je v zákoně č. 384/2008 Sb., ve znění pozdějších předpisů, definována jako *„zřetelná artikulace jednotlivých českých slov ústy tak, aby bylo umožněno nebo usnadněno odezírání mluveného projevu osobami, které ovládají český jazyk a odezírání preferují jako prostředek své komunikace“*.

V souvislosti s tím je důležité zmínit se také o odezírání, které lze charakterizovat jako metodu vnímání a porozumění obsahu mluvené řeči zrakem. V rámci daného procesu sleduje odezírající osoba pohyby úst, mimiku, gesta a další projevy mluvčího a snaží se o uhodnutí obsahu sdělení. Odezírat není možné bez znalosti užitého jazyka včetně jeho frazeologie, ale i tématu a situačního kontextu rozhovoru. Významnou roli hraje také způsob, jakým hovořící osoba mluví, vhodné osvětlení, vzájemná vzdálenost a pozice komunikujících osob. Schopnost odezírat neovládá každý, pro její rozvoj je zapotřebí určitá kombinace vrozených vloh. Stav sluchu není tedy rozhodujícím faktorem pro získání této schopnosti. Důležité je si také

uvědomit, že odezírání nikdy nemůže plně nahradit slyšení. Zrakem lze vnímat asi jen třetinu toho, co je možné slyšet. Na proces odezírání mají vliv různé vnitřní a vnější podmínky, například fyziologické, technické, psychické, verbální či neverbální, dále věkové, sociální nebo genderové (Strnadová, V. 2008). Sluch umožňuje většinou velmi přesně analyzovat a následně vyhodnotit zachycené fonémy a jednotlivé hlásky lidské řeči. Oproti tomu vizuální vnímání faciálních obrazů neboli kinémů je ztíženo vzájemnou podobností. Vzhledem k tomu, že pro všechny české hlásky se obvykle rozlišuje jedenáct kinémů, z toho čtyři pro samohlásky a sedm pro souhlásky, není reálné některé hlásky vizuálně rozlišit (J. Langer in Valenta M. a kol. 2014).

Český znakový jazyk

Dle zákona č. 384/2008 Sb., ve znění pozdějších předpisů, patří český znakový jazyk mezi přirozené a plnohodnotné komunikační systémy. Je vytvářen za pomocí specifických vizuálně-pohybových prostředků, jimiž jsou tvary rukou, jejich postavení a pohyby, dále také mimika, pozice hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk disponuje základními atributy jazyka, jako je znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, navíc je ustálen po stránce lexikální i gramatické.

B. Krahulcová (2002) uvádí, že znakový jazyk lze vymezit jako systém dohodnutých znaků, přičemž znak představuje jeho nejmenší jednotku nesoucí význam, podobně jako slovo v případě jazyka mluveného. Autorka dále dodává, že se jedná o jazyk dialogický, který nemá psanou podobu. Přesto však dochází k iniciaci dokumentace znaků, a to prostřednictvím fotodokumentace s popisem, videosnímku znaku a jeho notační záznam.

Český znakový jazyk má i několik specifických vlastností, kterými český jazyk nedisponuje a které se ve vztahu s dalšími gramatickými vlastnostmi odráží na výsledné podobě znakového projevu. Jde zejména o inkorporaci, která představuje slučování původně izolovaných znaků a jejich pronikání do sebe, dále o klasifikátory neboli zástupné znaky a mimetickou deskripci, díky které lze jednoduše a rychle popsat vlastnosti určitého předmětu včetně prostorových souvislostí (J. Langer in Valenta M. a kol. 2014).

V kontaktu s uživateli znakového jazyka se můžeme setkat s velkou různorodostí, kterou se daný jazyk vyznačuje. Nelze ho považovat za unifikovaný umělý systém. Z geografického hlediska se v podstatě jedná o jistá „nářečí“ českého

znakového jazyka, která vznikla zejména kolem škol pro sluchově postižené, například v Praze, Plzni, Hradci Králové, Brně a Olomouci. Rozdíly jsou pozorovatelné nejen díky geografickým faktorům, ale velkou roli hraje také věk, pohlaví a doba, kdy si jedinec znakový jazyk osvojil (Slánská Bímová, P., Okrouhlíková, L. 2008). T. Skákalová (2011) dodává, že podoba znakového jazyka závisí také na podmínkách dané situace (například oficiální oproti neoficiální).

J. Hrubý (1999) uvádí, že neslyšící z různých zemí mají svůj vlastní národní znakový jazyk, který používají k vzájemné komunikaci mezi sebou. Nejlépe ho ovládají neslyšící děti neslyšících rodičů, tzv. neslyšící z druhé generace, kterých však není příliš mnoho. Znakový jazyk ovládají i mnozí tlumočníci. Těmi se obvykle stávají slyšící, případně nedoslýchaví potomci neslyšících rodičů.

Znakovaná čeština

V zákoně č. 384/2008 Sb., ve znění pozdějších předpisů, je uvedeno, že *„znakovaná čeština využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka“*.

M. Potměšil (in Michalík, J. a kol. 2011) upozorňuje na to, že se nejedná o jazyk v lingvistickém pojetí. Neposkytuje dětem žádný jazykový vzor a používáním této komunikační techniky dochází k jazykové interferenci, která má negativní vliv na rozvoj mluveného i znakového jazyka.

Osvojení znakované češtiny je však pro slyšící jedince snadnější než zvládnutí českého znakového jazyka. Není potřeba se učit zcela nový gramatický systém, ale pouze aplikovat prvky českého znakového jazyka na dosavadní znalost češtiny. Pro neslyšící to již může představovat jistý problém, protože znakovaná čeština využívá zcela jiné gramatické struktury než jejich přirozený znakový jazyk. Používání znakované češtiny může být v komunikaci s osobami se sluchovým postižením přínosem pro usnadnění odezírání (J. Langer in Valenta M. a kol. 2014).

Prstová abeceda

Prstová abeceda využívá dle zákona č. 384/2008 Sb., ve znění pozdějších předpisů, *„formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky nebo prstů a dlaní obou rukou k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy“*.

M. Potměšil (in Michalík, J. a kol. 2011) uvádí, že prstová abeceda slouží jako podpora k zefektivnění komunikace osob se sluchovým postižením a zpravidla se nepoužívá k běžné komunikaci. Jedná se spíše o doplňkový prostředek k osvětlení jmen, cizích slov a odborných termínů. Dle R. Horákové (2012) ji lze využít i jako pomoc při odezírání a artikulaci, případně její jednoruční varianta slouží při výuce čtení českého jazyka na školách pro sluchově postižené.

Prstové abecedy mají stejně jako znakové jazyky v jednotlivých státech odlišnou podobu. Existuje rovněž mezinárodní prstová abeceda, která je odvozena od americké jednoruční prstové abecedy. V České republice se používá jak jednoruční prstová abeceda, tak dvouruční. U uživatelů prstové abecedy se předpokládá, že budou mít dobrou znalost jazyka v jeho psané podobě, neboť prostřednictvím jednotlivých znaků se hláskují slova a věty (Horáková, R. 2012).

Zásady komunikace

Ve snaze vést úspěšnou komunikaci s osobou se sluchovým postižením je zapotřebí respektovat určitá specifika a dodržovat **komunikační zásady**. T. Skákalová (2011) uvádí, že pro osoby se sluchovým postižením je zapotřebí vytvořit vhodné podmínky pro komunikaci a navodit pohodovou atmosféru. Dále je důležité vybavit se určitou dávkou trpělivosti, neboť rozhovor s takovou osobou trvá většinou déle než se slyšícím. Každý by měl mít na paměti, že proces komunikace představuje pro osoby se sluchovým postižením náročnou situaci, která je rychle vyčerpává. Vzhledem k rozdílnosti charakteristik a potřeb jednotlivých skupin osob se sluchovým postižením je vždy nejprve nutné zjistit preferovaný způsob komunikace dané osoby. Přehled všech základních zásad komunikace osob se sluchovým postižením je přílohou této práce.

1.3 Kultura Neslyšících

Definice a základní znaky komunity

V užším pojetí se **kulturou** určitého společenství rozumí jeho zvyklosti, symboly, komunikační normy a jazykové rituály, sdílené hodnotové systémy, předávané zkušenosti a zachovaná tabu. Interkulturní psychologie pak chápe kulturu jako produkty minulého chování lidí a jako produkty jejich budoucího chování. Z toho vyplývá, že lidé kulturu nejen vytvářejí, ale jsou jí také ovlivňováni (Průcha, J. 2010).

Za **neslyšící** se pro účely zákona č. 384/2008 Sb., ve znění pozdějších předpisů, považují osoby, *„které neslyší od narození, nebo ztratily sluch před rozvinutím mluvené řeči, nebo osoby s úplnou či praktickou hluchotou, které ztratily sluch po rozvinutí mluvené řeči, a osoby těžce nedoslýchavé, u nichž rozsah a charakter sluchového postižení neumožňuje plnohodnotně porozumět mluvené řeči sluchem“*.

Osoby se sluchovým postižením, které jsou uživateli znakového jazyka, si přejí být označováni za Neslyšící s velkým písmenem, protože se považují za jazykovou a kulturní menšinu. *„Jazykovou a kulturní menšinu z nich dělá existence znakového jazyka, podobné osudy a problémy, historie a často i společní vnější nepřátelé“* (Hrubý, J. 1999, s. 48).

Kultura Neslyšících se v českém i zahraničním prostředí předává a udržuje uvnitř komunity. Vzhledem k tomu, že znakový jazyk nemá psanou podobu, nebyla v minulosti jiná možnost, než si kulturní dědictví předávat přímým kontaktem mezi jednotlivými členy komunity. Nyní lze díky záznamům moderních technologií pozorovat to, jak se kultura vyvíjí, případně mění (Kosinová, B. 2008).

V odborné literatuře se uvádí, že neslyšící se při vytváření svých komunit opírají o tři **základní rysy**, mezi něž patří hluchota, komunikace a vzájemná podpora (Woll-Ladd, 2003, s. 153 in Kosinová, B. 2008). P. Pabian (2010 in TKN [televizní pořad]) říká: *„Největší rozdíl mezi kulturou slyšících a kulturou Neslyšících je myslím zřejmý, je to jazyk. Zatímco slyšící komunikují mluvenými jazyky, neslyšící komunikují znakovými jazyky. A ten jazykový rozdíl je tím nejdůležitějším kulturním rozdílem právě proto, že jazyk je naprostým základem lidské komunikace.“* Lidský jazyk je v úzkém vztahu s myšlením a kulturou, a to nejen v případě samotného jedinec, ale v rámci celé společnosti. Na naše nevědomé vnímání světa i vědomé přemýšlení o nejrůznějších věcech má vliv jazyk a kultura určitého společenství lidí, kterého jsme součástí. Vztah mezi jazykem, myšlením a kulturou bývá zachycen a vyjádřen pojmem „jazykový obraz světa“. Již od dětství poznáváme svět kolem nás prostřednictvím jazyka a stejně tak o něm i v jazyce přemýšlíme. Z toho vyplývá, že jazyk je pro nás zprostředkovatel světa, který se poté v našem jazyce jako obraz zrcadlí (A. Hudáková, R. Myslivečková in Hudáková, A. 2005).

Příslušnost ke kultuře

Příslušnost ke kultuře Neslyšících neurčuje žádné „objektivní“ medicínské hledisko, jako tomu je například u skupin osob nedoslýchavých, ohluchlých, neslyšících

či uživatelů kochleárního implantátu, nýbrž zcela osobní subjektivní identifikace člověka s jazykem a kulturou (A. Hudáková, R. Myslivečková in Hudáková, A. 2005). Autorky zdůrazňují, že vada sluchu není pro příslušníky kultury hendikepem, ale představuje pro ně jiný životní styl. R. Horáková (2012) se zmiňuje dokonce o tom, že tito lidé jsou na svou jedinečnost, která pramení z hluchoty, hrdí.

Jedním ze základních kroků k příslušnosti do komunity Neslyšících je přijetí nového člena stávajícími členy komunity. Tento proces probíhá zcela přirozeně bez jakéhokoli schvalování na schůzce klubu (Kosinová, B. 2008).

Mezi **základní cesty ke členství** v komunitě Neslyšících patří (P. Ladd, 2003 in Kosinová, B. 2008, s. 14):

- *„být neslyšícím dítětem neslyšících rodičů nebo svou hluchotu zdědit v třetí generaci;*
- *navštěvovat školu pro neslyšící nebo být jejím absolventem;*
- *nenavštěvovat nebo neabsolvovat školu pro neslyšící, ale ve volném čase se stýkat s komunitou neslyšících“.*

Pro porovnání Ch. Baker a D. Cokely (in Kosinová, B. 2008, s. 15) uvádí následující **podmínky ke členství**:

- **audiologická** – Příslušníkem komunity Neslyšících se člověk může stát na základě určité ztráty sluchu. V případě osob se sluchovým postižením probíhá proces přijímání podstatně rychleji než u lidí, kteří sluchovou ztrátu nemají.
- **politická** – Jednou z možných cest ke členství je podílení se na věcech veřejných, které s komunitou Neslyšících bezprostředně souvisí.
- **jazyková** – Vstoupit do komunity může člověk také díky kompetenci rozumět znakovému jazyku a plynule ho používat.
- **společenská** – Poslední podmínka spočívá v dostatečné angažovanosti v životě komunity Neslyšících.

Dle autorů tvoří jádro komunity Neslyšících ti, kteří splňují všechny uvedené podmínky. Ve výjimečných případech se členem může stát i člověk slyšící. P. Ladd (2003 in Kosinová, B. 2008) uvádí, že členství v komunitě lze částečně přiznat i slyšícím potomkům neslyšících rodičů, dále slyšícím lidem, kteří si vzali neslyšícího manžela či manželku nebo slyšícímu člověku, který pro komunitu dlouhodobě pracuje či pracoval. R. Nováková (2008 in Kultura neslyšících [DVD]) společně s P. Vysučkem však tvrdí, že slyšící člověk se nikdy nemůže stát plnohodnotným členem komunity,

neboť prožitky neslyšících má pouze zprostředkované. Souhlasí tak s názorem C. Padden (1988 in Kultura neslyšících, 2008 [DVD]), která se domnívá, že: *„ (...) slyšící jedinci se nikdy nemohou plně stát členy neslyšící komunity. I když mají neslyšící rodiče a jsou rodilými mluvčími znakového jazyka, stále jim chybí prožitek vyrůstat jako neslyšící“.*

Společenská pravidla a zvyklosti

Každá komunita má své **zvyklosti** a dodržuje určitá **společenská pravidla**. Stejně tak je tomu i u neslyšících. J. Hrubý (1999) uvádí, že každý příchozí i odcházející ze společnosti neslyšících by měl podat ruku všem přítomným. Ten, kdo se chystá mluvit, musí na sebe upozornit, a to nejlépe pohybem rukou v zorném poli ostatních. Autor se rovněž zmiňuje o tom, že zcela běžný je větší počet tělesných dotyků. Nejčastěji se jedná o upozornění dotykem ruky na rameno, paži, ruku, u mužů případně i na hruď. Dotyk by neměl být cílen na záda, neboť tím je neslyšícímu zabráněno pohlédnout přicházejícímu člověku do očí. Neslyšící nechápou ironii slyšících, protože ta bývá obvykle vyjádřena intonací hlasu, kterou odezíráním nezaznamenají. Vlastní druh humoru a určitá obdoba ironie jim však nechybí.

A. Hudáková a R. Myslivečková (in Hudáková, A. 2005) doplňují ještě další zvyklosti této komunity, a to že s pozdravem nečekají neslyšící až na moment možného „doslechu“, ale zdraví se tehdy, kdy se poprvé spatří, a to třeba i na dálku. Typické je pro ně také to, že po celou dobu rozhovoru spolu udržují oční kontakt. Pozornost neslyšících lze kromě pohybu a dotyku získat také pomocí světla (například zhasnutí a rozsvícení světla v místnosti) a vibrací (například silným zadupáním). Autorky dále uvádějí, že neslyšící si nejčastěji vybírají místo k sezení v rohu, zády ke zdi a s výhledem na celý prostor. Během jakékoli činnosti nevědomky kontrolují pohledem dění kolem sebe, čímž získávají informace o změnách v okolí, a stejně jako slyšící mají i oni puštěnou televizi jako kulisu.

Mezi další zvyklosti neslyšících patří to, že přání dobré chuti vyjadřují společným poklepáním pěstí do stolu a to až ve chvíli, kdy všichni mají jídlo před sebou. „Cinknutí“ při přípitku pro ně představuje dotknutí rukou, jimiž drží skleničky. Mezi sebou používají univerzální pozdrav, který vzhledem k okolnostem může znamenat „Ahoj“, „Dobrý den“ nebo „Na shledanou“. Zajímavé je také to, že neslyšící netleskají rukama o sebe, nýbrž s nimi třepou nad hlavou (Kosinová, B. 2008).

Tradice

Ke kultuře Neslyšících neodmyslitelně patří mnoho volnočasových aktivit, událostí a společných akcí. Neslyšící se scházejí v klubech a spolcích, pořádají plesy, divadelní představení a organizují různé soutěže (Horáková, R. 2012). R. Nováková (2008 in Kultura neslyšících [DVD]) uvádí, že třetí týden v září se již tradičně slaví Mezinárodní den Neslyšících. V průběhu roku se pak koná přehlídka umělecké tvorby ve znakovém jazyce s názvem Mluvící ruce, festival pantomimy, letní a zimní Deaflympiáda nebo celostátní sportovní hry škol pro žáky se sluchovým postižením. A. Hudáková a R. Myslivečková (in Hudáková, A. 2005) se zmiňují také o tradičních vánočních a mikulášských besídkách, oslav pořádaných ke Dni matek a u příležitosti Mezinárodního dne dětí či pálení čarodějnic.

Umění

Neslyšící se angažují také v umění. K vizuálnímu umění v kultuře Neslyšících patří zejména malířství, sochařství a architektura. V dané oblasti nepůsobí pouze profesionálové, ale i amatérští umělci, kteří svým dílem přispívají ke kulturnímu dědictví dané komunity. Neslyšící se rovněž věnují divadelní činnosti. V České republice funguje dokonce profesionální divadelní soubor s názvem Divadlo Neslyšícím, jehož členové jsou převážné z řad absolventů vysokoškolského oboru Výchovná dramatika Neslyšících. Vedle činohry nelze opomenout zmínit také pantomimu. Asi nejznámějším souborem je Pantomima S. I., která byla založena již roku 1981. Velký zážitek představuje rovněž poezie přednášená ve znakovém jazyce a jistou tradici mají i tlumočené písně (Kosinová, B. 2008).

Humor

Neslyšící mají svůj ojedinělý smysl pro humor, který slouží pro pobavení uvnitř komunity, kde všichni sdílejí stejnou kulturu i jazyk. Dle francouzského neslyšícího humoristy G. Bouchauveau (in Kosinová, B. 2008) lze ve znakovém jazyce rozlišit tři kategorie humoru, a to vtipné příběhy, například anekdota o King Kongovi, dále karikatury lidí nebo zvířat a v neposlední řadě popis absurdního obrazu či situace.

Jako malá ukázka by měl posloužit vtip s názvem Pohřeb: *„Nedávno jsem se dívala na televizní zprávy, kde oznamovali nehodu autobusu, při níž zahynulo mnoho lidí, mezi nimi i jeden neslyšící, jeden nevidomý a jeden vozíčkář. Ti neměli žádné rodiny ani příbuzné, kteří by jim mohli přijít na pohřeb a rozloučit se s nimi. Bylo mi*

jich líto, a tak jsem se rozhodla, že se této role zhostím. Sehnala jsem peníze a každému z nich jsem se rozhodla připravit do hrobu na poslední cestu dárek. No jo, ale co? Po dlouhém přemýšlení jsem nevidomému dala do hrobu to, co je jeho srdci nejbližší – bílou hůl. Vozíčkáři jsem do hrobu položila také to, co ho celý život provázelo – invalidní vozík. U neslyšícího jsem však narazila na problém. Přemýšlela jsem dlouho, co je neslyšícímu po celý život nejbližší. Nakonec jsem na to přišla. A vy? No přece tlumočník!" (Ptáček, A. 2008 in Humor neslyšících [DVD]).

Média

T. Skákalová (2011) ve své publikaci uvádí, jako jeden z výčtu prvků kultury Neslyšících, média, která hrají svou významnou roli při šíření povědomí o dané komunitě lidí. K těm nejznámějším patří pravidelně Českou televizí vysílaný pořad s názvem Televizní klub neslyšící (TKN), dětská internetová televize WEBLIK a informační portály o světě Neslyšících – Ruce.cz a Ticho.cz. Dále se jedná také o nejrůznější periodika, například Gong, Unie atd.

Přístup většinové společnosti k menšině neslyšících

Hluchota je dnešní společností vnímání jinak než dříve. Na neslyšící se začíná postupně nahlížet jako na osoby s odlišným jazykem a kulturou, ne pouze jako na lidi s postižením (Horáková, R. 2012). Přesto se však neslyšící v dnešní společnosti dle R. Novákové (2008 in Kultura neslyšících [DVD]) stále setkávají s určitými bariérami a diskriminací. Většinu těchto problémů zapříčiňuje jejich odlišný jazyk. Slyšící často zastávají názor, že neslyšící tvoří komunitu, která je vůči slyšící společnosti uzavřena. Je potřeba si však uvědomit, že vše je způsobeno právě jazykovou bariérou.

Shrnutí

Sluch je možné považovat za jeden z nejdůležitějších smyslů člověka. V důsledku snížení funkce sluchového analyzátoru může docházet ke vzniku sluchového postižení, které má neblahý vliv na mezilidskou komunikaci a způsobuje v životě člověka spoustu dalších obtíží. K vyšetření sluchové ztráty je možné využít celý komplex metod – objektivní, které se realizují bez pomoci vyšetřované osoby, a subjektivní, které přímou spolupráci pacienta vyžadují. Sluchové poruchy a vady lze klasifikovat z různých hledisek – dle stupně, doby vzniku a místa poškození sluchového orgánu. Osoby se

sluchovým postižením jsou proto velmi rozmanitou skupinou. Patří mezi ně nedoslýchaví, neslyšící, osoby s kombinovanou vadou sluchu a zraku, šelestáři, rodiče dětí se sluchovým postižním a dle některých autorů také uživatelé kochleárního implantátu a slyšící potomci neslyšících rodičů, kteří bývají označováni zkratkou CODA (z anglického Children Of Deaf Adults). Vzhledem k tomu, že si CODA osvojují souběžně dva jazyky – český a znakový jazyk a zároveň se seznamují se dvěma různými kulturami, lze je považovat za bilingvní a bikulturní jedince.

Komunikace je proces, v rámci kterého dochází ke sdělování a předávání informací. Plní řadu důležitých funkcí – informativní, instruktážní, persuasivní neboli přesvědčovací, operativní, zábavní, kontaktní a prezentační. Ve vztahu k tématu komunikace je nutné vnímat rozdíly mezi pojmy jazyk – kód určité skupiny osob s přesně stanoveným významem slov a pravidly jejich kombinace a používání, řeč – praktická zvuková realizace jazyka a promluva – konkrétní autentické oznámení. S komunikací souvisí také její narušení. Existuje několik druhů narušené komunikační schopnosti. Úspěšná komunikace s osobou se sluchovým postižením je podmíněna respektováním určitých specifik a dodržováním komunikačních zásad. Neslyšící osoby si mohou svobodně zvolit preferovaný způsob komunikace. Mají na výběr ze značné variability komunikačních systémů, jejichž používání je zakotveno v zákoně č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění pozdějších předpisů.

Kultura Neslyšících je jazyková a kulturní menšina, která je založena na třech základních rysech – hluchotě, komunikaci a vzájemné podpoře. Členové komunity se řídí svými společenskými pravidly a zvyklostmi, dodržují vlastní tradice, mají své umění a baví se jiným typem humoru. Existuje několik možností, jak se stát členem této komunity, například na základě podmínky audiologické, politické, jazykové či společenské. Členství v komunitě mohou za určitých okolností získat i slyšící lidé. Přestože se přístup většinové společnosti k menšině neslyšících oproti dřívějšku podstatně zlepšil, stále musí neslyšící čelit určitým bariérám a diskriminačním postojům, které jsou zapříčiněny jejich odlišným jazykem.

2 Problematika CODA – slyšící potomci neslyšících rodičů

2.1 Výchova slyšících dětí neslyšícími rodiči

Výchova podporující zdravý a přiměřeným rozvoj dítěte je založena na dobrém vztahu k rodičům. Dítě by mělo pociťovat určitou autoritu a respekt vůči svým rodičům, ale zároveň zažívat pocity podpory a porozumění. Rodiče by se neměli kvůli své sluchové ztrátě podceňovat a měli by si uvědomit, co pro dítě znamenají a jakými rodiči mu chtějí být (Procházková, V. 2004).

Postoj společnosti k neslyšícím lidem se za poslední roky podstatně zlepšil. I neslyšícím se zvedlo sebevědomí a nejsou již tolik závislí na svých, v převážné většině slyšících, rodičích. Přesto však stále dochází k tomu, že slyšící prarodiče se do výchovy dětí svých neslyšících potomků angažují více, než kdyby slyšeli (Kratochvílová, K. 2010). Mají totiž často obavy z toho, že jejich vlastní neslyšící děti nezvládnou své děti plnohodnotně vychovávat (P. Preston in Redlich K. 2008). Nejspíše to pramení z toho, že slyšící prarodiče se jakožto rodiče starali o své neslyšící děti s velkou péčí, která mnohdy přetrvává až do dospělosti, kdy jejich potomek založí svou vlastní rodinu. V důsledku toho se pak stává, že se prarodiče vměšují do výchovy svých vnoučat brzy po jejich narození (Redlich, K. 2008). Dle P. Preston (in Redlich K. 2008) nastává zcela jiná situace tehdy, jsou-li rodiče neslyšící. V tomto případě dochází snáze ke sdílení stejných postojů k hluchotě a ke znakovému jazyku. Za přirozenou lze považovat také vzájemnou komunikaci mezi členy rodiny. Oproti tomu slyšící potomci neslyšících rodičů vnímají tyto rozdíly mnohem intenzivněji a skutečnost, že jakožto slyšící vyrůstají v neslyšící rodině, je považována za něco velice odlišného.

V souvislosti s výchovou je důležité zmínit se také o tom, že děti zcela běžně zkouší, co všechno si mohou beztrestně dovolit a zjišťují, do jaké míry jsou jejich rodiče trpěliví a benevolentní. Vzhledem k tomu, že neslyšící rodiče nemohou činnosti i verbální projevy svých slyšících dětí plně kontrolovat, mají CODA mnoho příležitostí, jak hluchoty svých rodičů využít, či zneužít. Rovněž je normální, že se rodiče ve svých dětech „vidí“ a rádi se jejich úspěchy pochlubí. Neslyšící rodiče však mnohdy u svých slyšících dětí spatřují mimořádné schopnosti a dovednosti i tam, kde se v porovnání s ostatními projevují zcela průměrně. Kvůli tomuto nekritickému obdivu rodičů roste jejich benevolentnost a přílišná povolnost (Strnadová, V. 2002b).

2.2 Specifika komunikace ve „smíšených“ rodinách

Volba jazyka

Mezi hlavní způsoby komunikace neslyšících rodičů s jejich slyšícími dětmi patří obecně mluvení, znakování a jejich kombinace (Redlich, K. 2008). K. Kratochvílová (2010) doplňuje ještě možnost bilingvního způsobu komunikace, při kterém jeden rodič na dítě mluví a druhý na něho znakuje. Pokud to tak rodičům vyhovuje a dodržují určitá pravidla, je to naprosto v pořádku.

Otázka *„Mluvit s dětmi, nebo znakovat?“* je neslyšícími rodiči slyšících dětí kladena vůbec nejčastěji. Obecně se doporučuje, aby neslyšící rodiče komunikovali se svým slyšícím dítětem pro ně nejpříjemnějším způsobem. Vzájemná komunikace by měla být přirozená, oboustranně pohodlná a měla by probíhat bez zbytečně vynaloženého úsilí. Při výběru jazyka pro komunikaci s dítětem by mělo být pro rodiče rozhodující to, v jakém jazyce oni sami přemýšlí a prostřednictvím kterého jazyka dokážou své myšlenky lépe vyjádřit (Kratochvílová, K. 2010).

Mluvené slovo volí neslyšící rodič v komunikaci se svým slyšícím dítětem nejčastěji z obavy, že by se dítě jinak nenaučilo mluvit. Volba dorozumívání prostřednictvím mluveného jazyka ze strany neslyšícího rodiče může pramenit také z toho, že je na tento způsob komunikace zvyklý na základě vztahu s vlastními rodiči a odbornými učiteli ze speciální školy (P. Preston, 1994 in Redlich, K. 2008). Rodiče by si však měli uvědomit, že důležité je vystavovat své dítě nejen mluvenému jazyku, ale také znakovému. Vzhledem k tomu, že znakový jazyk není většinovou společností běžné používán, je potřeba, aby neslyšící rodiče, kteří jsou uživateli znakového jazyka, tento jazyk v komunikaci se svým dítětem upřednostňovali před mluvenou češtinou. Kdo jiný, než právě oni, by měli tento jazyk dítě naučit (Redlich, K. 2008). Pokud neslyšící rodiče komunikují se svým slyšícím dítětem ve znakovém jazyce, posilují tím také jejich vzájemný citový vztah. Dítě má díky tomu možnost sdělit svým rodičům, co zrovna potřebuje, může vyprávět, co zažilo, nebo se ptát na věci, kterého zajímají. I pro samotné rodiče je koneckonců nezbytně nutné, aby si mohli se svým dítětem popovídat, předat mu důležité informace a zkušenosti, vysvětlit mu, co se smí a co se nesmí a mít možnost na něj výchovně působit (Nebeská, I. 2008 in CODA [DVD]). Dokonalé osvojení si znakového jazyka dítětem představuje určitou podmínku pro udržení si užšího vztahu s rodiči od dětství až po zbytek života (Redlich, K. 2008).

Tlumočení

Vzhledem k tomu, že slyšící potomci neslyšících rodičů se často dostávají do role zprostředkovatelů komunikace mezi slyšící společností a svými neslyšícími rodiči, je důležité věnovat pár slov také tomuto tématu. Slyšící děti své neslyšící rodiče informují o dění okolního světa a řeší za ně různé záležitosti. Do role „tlumočníka“ jsou tak bohužel dost často vmanipulovány. Ocitají se v situacích, kdy je na ně kladena větší zodpovědnost, než na jakou jsou vzhledem ke svému věku zralé. Na druhou stranu tuto odpovědnost mnohdy ochotně přijímají s tím, že chtějí svým rodičům pomoci. Velký tlak je na ně kladen také ze strany slyšících lidí, kterým se jeví jako snadnější komunikovat přímo se slyšícími dětmi než se obtížně domlouvat s jejich neslyšícími rodiči. Je potřeba si však uvědomit, že někdy to pro děti může být opravdu stresující zážitek (Strnadová, V. 2002c).

V rodinách neslyšících rodičů tlumočí zejména starší slyšící děti. Co se pohlaví týče, je tato pravděpodobnost vyšší u dívek. Jejich slyšící sourozenci jsou od procesu „tlumočení“ většinou ušetřeny (P. Preston, 2001 in Redlich, K. 2008).

I. Nebeská (2008 in CODA [DVD]) upozorňuje v souvislosti s „tlumočením“ slyšících dětí jejich neslyšícím rodičům na jeden velký problém. Malé dítě není natolik psychické zralé, aby se mu podařilo vhodným způsobem zvládnout různé komunikační situace. Nedisponuje ani takovou slovní zásobou, aby umělo pojmenovat vše, co se po něm žádá. Rovněž se nemusí umět vyjádřit adekvátně k situacím, ve kterých se nachází, například doprovází-li rodiče k lékaři či na úřad. Dítě má najednou velký pocit zodpovědnosti, která u něho může vyvolat psychickou zátěž. K. Redlich (2007) dále uvádí, že dítě má z hlediska profesionálního přístupu k tlumočení problém zůstat v průběhu komunikace neutrální. Nezujímá ke svým rodičům profesní vztah. Dítě navíc není schopné předat sdělení jednoho jazyka kulturně podmíněného do jazyka druhého s adekvátním kulturním dopadem. K účastníkům komunikace se tak dostávají nepřesné a zavádějící informace. Ocitne-li se navíc dítě v emotivně laděných situacích, nedokáže určit, komu emotivní náboje patří, a vztahuje si je sám na sebe. Dítě se snaží své rodiče před negativními postoji, předsudky a nepochopením ze strany slyšící společnosti chránit.

Rodiče by měli ponechat dítěti jeho dětství a nevsazovat ho předčasně do světa dospělých, kterému nemůže rozumět. Předejde se tak vzniku psychických obtíží, které u něho mohou přetrvávat až do dospělosti (I. Nebeská, 2008 in CODA [DVD]).

K. Redlich (2007) dodává, že narušený harmonický vývoj dítěte může v dospělosti zapříčiňovat problémy ve vztahu s rodiči, s výchovou vlastních dětí, v komunikaci s lidmi apod. Nejjednodušším způsobem, jak tomu předejít, je využívat v důležitých situacích služby profesionálního tlumočníka. Autor však vysvětluje, že hranice mezi úmyslným „vtlačováním“ dítěte do situací vyžadujících tlumočení a jejich přirozenou snahou rodičům pomoci je opravdu nepatrná. Jedná se o citlivé téma, v souvislosti s kterým je zapotřebí vnímat řadu okolností.

Dle názoru K. Redlicha (2008) dokládá jednání neslyšících rodičů, neslyšících lidí i slyšící společnosti velmi nízkou informovanost v oblasti tlumočení pro neslyšící a nedostatečnou profesionalizaci. Rovněž může takové jednání značit nevyzrálost naší společnosti, která nerespektuje život a citlivou duši dítěte.

2.3 Vliv výchovného působení neslyšících rodičů na jejich slyšící děti

Vzhledem k tomu, že výchova slyšících dětí neslyšícími rodiči je svým způsobem specifická, je potřeba věnovat pozornost také oblastem, jako je jazykový vývoj, identita, proces socializace, vzdělávání a profesní orientace, které se v porovnání s běžnou populací mohou u slyšících dětí v důsledku výchovného působení jejich neslyšících rodičů do jisté míry lišit.

Jazykový vývoj

Proces osvojování jazyka neprobíhá u všech dětí zcela jednotně. Některé okolnosti, přesněji činitele, však v zásadě stejné jsou. Jedná se zejména o biologické předpoklady k užívání jazyka, které jsou součástí naší genetické výbavy. V podstatě díky těmto předpokladům se každé dítě může naučit jakýkoliv jazyk, ať už mluvený nebo znakový. Významnou roli hraje také prostředí, do kterého se dítě narodí a ve kterém vyrůstá a pochopitelně i volba jazyka, který je v komunikaci s dítětem využíván. Velice důležitým činitelem je také postupné dozrávání organismu dítěte (Nebeská, I. 2008 in CODA [DVD]).

A. Hronová (in Hudáková, A. 2005) přirovnává celý proces osvojování si mluveného a znakového jazyka slyšícím dítětem vychovávaným neslyšícími rodiči k situaci, kdy je dítě obklopeno bilingvním prostředím dvou mluvených jazyků. Dítě totiž poměrně v krátké době zvládne používat oba dva jazyky. *„Není pravda, jak se mnozí slyšící lidé, zcela mylně, obávají, že se slyšící děti vychovávané neslyšícími, tedy „znakujícími“ rodiči, nenaučí mluvit“* (A. Hronová in Hudáková, A. 2005, s. 81). Dle

K. Redlicha (2008) je nezbytně nutné, aby neslyšící rodiče rozvíjeli jazykové kompetence svého dítěte co nejvíce zejména v tzv. kritickém období (tj. do šesti let věku), kdy má pro osvojení si jazyka ty nejlepší předpoklady.

Rozhodnou-li se rodiče na dítě převážně mluvit, hrozí zde určité nebezpečí v tom, že si dítě osvojí a zafixuje poněkud odlišnou zvukovou formu mluveného jazyka svých neslyšících rodičů. Později se tak poněkud zbytečně mohou ocitnout v situacích, kdy se budou od ostatních slyšících dětí nežádoucím způsobem odlišovat (Nebeská, I. 2008 in CODA [DVD]). K. Kratochvílová (2010) uvádí, že řeč dítěte bude za těchto okolností chudší, kognitivní vývoj pomalejší a komunikace s rodiči nebude rozhodně na takové úrovni, jako by tomu bylo, kdyby spolu znakovali, což se může odrazit v jejich vzájemném vztahu. Autorka upozorňuje také na možný problém, který vzniká při komunikaci směrem od dítěte k rodičům. Odezírat z úst malých dětí, které neumí artikulovat a mají nepřesnou výslovnost, je velmi náročné. Když se rodiči nepodaří rozluštit sdělení jeho dítěte, nastává nepříjemná situace pro obě dvě strany, přičemž u dítěte to často vede k záchvatům vzteku. V každém případě je důležité, aby slyšící děti neslyšících rodičů byly vystavovány častému kontaktu se slyšící společností. Odborníci doporučují pět až deset hodin týdně. Dítě má díky tomu možnost opakovaně zkoušet vyslovit jednotlivá slova a věty a přesvědčit se o tom, jakým způsobem v komunikaci mluvený jazyk funguje, co lze prostřednictvím něho vyjádřit a zda se mu podaří pomocí něho dosáhnout toho, co chce. Trénuje tak i porozumění. Pro slyšící děti neslyšících rodičů má napodobování slyšících lidí velký význam (Nebeská, I. 2008 in CODA [DVD]).

Rozhodnou-li se rodiče pro mluvení, často dochází k tomu, že do svého hlasitého mluveného projevu zahrnují i část slovní zásoby znakového jazyka a další specifikované komunikační chování. Rovněž může tato situace nastat v případě, že rodič, který ohluchl, neovládá znakový jazyk příliš dobře. Vzniká tak individuální systém komunikace, který v každé rodině vypadá trochu jinak. Odlišný je taktéž mezi sourozenci ve vztahu k rodičům. Tato forma komunikace může mít za následek to, že si dítě nedostatečně osvojí přirozený jazyk svých rodičů, přestože oni ho mezi sebou běžně používají. Otázkou zůstává, zda takový rodinný komunikační systém by umožňoval nejširší komunikaci nejen mezi členy rodiny, ale i s ostatními neslyšícími. Směs mluvené češtiny a znakového jazyka nelze z tohoto důvodu považovat za plnohodnotný jazykový systém (Redlich, K. 2008).

Studie, které provedl J. L. Singleton a M. D. Tittle (2000 in Horáková, R. 2012), dokazují, že slyšící děti neslyšících rodičů procházejí v procesu osvojování si znakového jazyka podobnými vývojovými mezníky, jako je tomu v přípravném a vlastním období vývoje řeči u slyšících dětí vyrůstajících ve slyšící rodině. Zjištěno bylo také to, že dítě je schopno osvojit si základní znaky podstatně dříve než slyšící děti slyšících rodičů první slova mluveného jazyka.

Identita

Pojem identita znamená v každodenním i odborném jazyce to, kým nebo čím osoba či společenství lidí je. Přináší odpověď na otázku, *„Kdo jsem nebo kdo jsme?“*, případně *„Čím jsem nebo čím jsme?“*. Původně představoval význam daného slova totožnost, stejnost osoby napříč časem a za všech okolností, dnes je ve slovnících vysvětlen také slovy individualita a osobnost. Definic tohoto pojmu existuje v odborné literatuře opravdu velké množství (V. Bačová in Výrost, J. 2008).

K. Redlich (2014) uvádí, že utváření osobnosti každého, kdo má alespoň jednoho rodiče neslyšícího, probíhá v porovnání se členy většinové slyšící společnosti různou měrou jazykově i kulturně odlišně. Slyšící potomci neslyšících rodičů mají dle P. Preston (1996 in Horáková, R. 2008) tzv. „dvojznačnou identitu“, neboť prostřednictvím mluvené řeči se začleňují do slyšící společností, zatímco komunikací s rodiči a dalšími neslyšícími ve znakovém jazyce se ztotožňují se světem neslyšících. To je staví do velmi složité situace. Na jednu stranu se mohou cítit výjimeční, ale na tu druhou zažívat pocity frustrace z toho, že nikam plně nepatří. Od většinové společnosti se totiž liší tím, že se bez problémů dorozumí s neslyšícími, ale oproti svým neslyšícím rodičům slyší a mohou mluvit.

Člověk si uvědomuje svou jinakost na základě vlastního poznání a získaných zkušeností. Vnímání „normality“ se silně odvíjí od jeho zážitků z dětství. To, co člověk nezná a není mu blízké, chápe jako jiné a odlišné (P. Preston in Redlich, K. 2008). Vnitřní rozporuplnost mezi potřebou vážit si svých rodičů a reakcemi okolí na jejich jiné chování a odlišný způsob dorozumívání se v jedinci neobjevuje do věku, kdy přijímá své rodiče nekriticky (Strnadová, V. 2002b). Potížím s jinakostí čelí slyšící potomci neslyšících rodičů jak ve svém dětství, tak také v dospívání, kdy se mohou začít objevovat pocity studu za své rodiče a stavy kritiky za jejich chování. S odstupem času mohou CODA nahlížet na své dětství dokonce jako na druh postižení (Redlich, K. 2008).

R. Horáková (2008) uvádí, že slyšící potomci neslyšících rodičů stojí mnohdy v průběhu života před nelehkou volbou, kterému světu dát přednost. Řada z nich vykonává v dospělosti tlumočnickou profesi, či se jiným způsobem angažuje v dané oblasti. Nicméně jsou i tací, co v dospělosti o svět Neslyšících, jejich kulturu i jazyk neprojevují žádný zájem. Autorka dále doporučuje, že pro normální fungování ve světě neslyšících je pro CODA vhodné, ujasnit si svou pozici a své vlastní postavení, ať už z pozice tlumočníka, pedagoga či pouze člověka.

Socializace

Pro úspěšné začlení do společnosti je potřeba osvojit si vlastnosti a dovednosti, které daná společnost uznává. Proces, v rámci kterého dochází k osvojování si způsobů chování a společenských norem, seznamování se s kulturním prostředím a k plnému přizpůsobování se společenskému životu, se nazývá socializace (E. Sollárová in Výrost, J. 2008).

Rodiče poskytují svým dětem zázemí a představují pro ně jazykový i kulturní vzor. V případě slyšících potomků neslyšících rodičů vytváří ovšem hluchota podmínky pro společenství se zcela jinou kulturou, jazykem i jinými normami chování. Přestože stav sluchu slyšícího dítěte je naprosto v pořádku, vyrůstá ve společenství neslyšících. Společně s rodiči se účastní různých akcí pořádaných komunitou Neslyšících, vzájemně se s neslyšícími lidmi navštěvují a jezdí s nimi dokonce na dovolené. Slyšící dítě se s tímto světem přirozeně seznamuje. Jakmile se však jeho okruhy rozšiřují, začne se prostřednictvím svých vrstevníků ve škole seznamovat s jinými normami v chování. Objevuje zcela jiné modely vztahů mezi rodiči a dětmi, které fungují ve slyšících rodinách. Dítě se v důsledku toho může potýkat s obtížemi, jak celou situaci pochopit a tato různá prostředí skloubit. Postupně si osvojuje nový styl chování, než k jakému byl veden ve své rodině (Strnadová, V. 2002a).

Na úspěšnost začleňování slyšících potomků do společnosti má značný vliv informovanost všech stran, vzájemné pochopení a komunikace. Určitá pozornost tomuto tématu by měla být věnována zejména ve školním prostředí. Zde je důležité zejména to, aby dobře fungovala spolupráce mezi rodiči a školou. Neslyšící rodiče by měli pedagoga svého dítěte informovat o tom, jak to u nich doma funguje, vysvětlit mu, že není drzost, když pro upoutání pozornosti poklepe jejich dítě někomu na rameno, nebo že bude potřebovat větší pomoc s domácími úkoly, kterou mu oni poskytnout nemohou.

Pedagog by měl být pozorný také v tom, jak daný jedinec navazuje kontakty s okolím a jak se cítí v kolektivu spolužáků (Peřinová, M. 2008).

Vzdělávání

Správní rodiče by měli mít o svém dítěti přehled. V souvislosti se vzděláváním to znamená především zajímat se o školní prospěch svého dítěte, znát jeho záliby, vědět, co se mu líbí a co naopak nemá rád, a mít informace o tom, s kým se ve škole i mimo ni kamarádí. Každá škola je povinna spolupracovat s rodiči žáků a informovat je o jejich dítěti. Vztah mezi školou a rodiči má v daném ohledu obrovský význam, neboť se na celkovém prospěchu dítěte ve škole odráží. K tomu, aby rodiče odhalili nejrůznější obtíže vzdělávacího charakteru svého dítěte, napomáhají zejména návštěvy ve škole, ať už formou třídních schůzek či individuálních konzultací (Procházková, V. 2004). Zde však V. Strnadová (2002b) upozorňuje na to, účast na schůzkách s učitelem je bez přítomnosti tlumočníka velkým problémem. Učitel mívá sklon neslyšící rodiče svého žáka podceňovat, protože neví nic o specifických rysech v chování a zvycích dané komunity. Rovněž písemná informace v žákovské knížce není vždy zcela efektivní, neporozumí-li rodiče danému sdělení. Dále se autorka zmiňuje o potížích, které se mohou objevovat při dohledu neslyšících rodičů nad domácími úkoly svých slyšících dětí či kontrole některých jejich aktivit, například v hudební výchově. Neslyšící rodiče byli ve škole vzděláváni podle jiných osnov a navíc míra jejich porozumění českému jazyku nemusí být na dobré úrovni. V. Procházková (2004) doporučuje, aby se rodiče nebáli v kontaktu se školou využít tlumočnických služeb a nechtěli tyto záležitosti tlumočit po svých vlastních dětech.

Profesní orientace

Slyšící potomci neslyšících rodičů se v dospělosti často věnují tlumočnické profesi. Od tlumočení rodičům přirozeně přecházejí k tlumočení dalším neslyšícím lidem. K práci s lidmi inklinují z toho důvodu, že dokážou snadno vycítit jejich potřeby. Jako děti se totiž často přizpůsobovaly nejrůznějším situacím, ve kterých vystupovaly v roli „tlumočníka“, a přejímaly zodpovědnost svých rodičů. Právě zvyk pomáhat neslyšícím lidem, který tito jedinci z dětství mají, může proces tlumočení značně komplikovat. Jedná se zejména o jejich tendenci rozhodovat za neslyšící klienty a přesvědčovat je o vhodnosti, potřebnosti a pravdivosti řečeného (Redlich, K. 2008). K. Redlich (2007) dále upozorňuje, že CODA, kteří se rozhodnou pro tlumočnickou

profesi, si někdy nejsou jistí, jak adekvátně přeložit kulturně podmíněnou informaci jednoho jazyka do druhého. Problém spočívá v tom, že tito jedinci mnohdy nemají teoretický základ v tlumočení, tudíž nemohou například vědět, jak v dané situaci zajistit, aby každý účastník komunikace měl přehled o tom, kdo co říká.

Za určitou výhodu lze na druhou stranu považovat to, že oproti ostatním pronikají CODA tlumočníci snáze do komunity Neslyšících a lépe jí rozumí (Redlich, K. 2008).

Výše uvedený text neměl rozhodně poukazovat na to, že by slyšící potomci neslyšících rodičů nemohli být dobrými tlumočníky. Mají-li však CODA vykonávat tlumočnickou profesi kvalitně, měli by si ji zvolit dobrovolně a ne pouze na základě toho, že k tomu byli od dětství vedeni rodiči, jejich neslyšícími přáteli, případně většinou společností. Dále je nezbytně nutné, aby se v dané oblasti stejně jako ostatní tlumočníci soustavně vzdělávali a aby respektovali členy komunity Neslyšících (Redlich, K. 2007). Autor navíc dodává, že právě slyšící potomci neslyšících rodičů byli ti, co po velmi dlouhou dobu pomáhali neslyšícím lidem vést důstojnější život v naší slyšící společnosti, a je naprosto pochopitelné, že k této profesi budou mít vždy velmi blízko.

Shrnutí

Neslyšící rodiče by se neměli kvůli své sluchové ztrátě podceňovat a dovolit někomu zasahovat do výchovy svých slyšících dětí. Pro navázání a udržení dobrého vztahu a plnohodnotné komunikace mezi nimi není vhodné, aby neslyšící rodiče přenechávali svou výchovnou úlohu například slyšícím prarodičům jejich dětí či dalším lidem.

Komunikace v rodinách, ve kterých neslyšící rodiče vychovávají své slyšící děti, je svým způsobem specifická. Mezi hlavní způsoby komunikace patří mluvení, znakování a jejich kombinace. Lze využít také komunikace bilingvní. Obecně se rodičům doporučuje, aby se svým dítětem komunikovali pro ně nejpřirozenějším způsobem. Z tohoto důvodu se komunikační vzorce napříč rodinami mohou částečně lišit. Důležité však je, aby dítě bylo dostatečně vystavováno jak znakovému jazyku a kultuře Neslyšících, tak také jazyku českému a společnosti slyšících osob. Neslyšící rodiče by měli být dále informováni o procesu tlumočení, aby si uvědomili, že jejich slyšící dítě není schopné tlumočit tak jako profesionální tlumočník a že v důsledku vystavování ho

těmto situacím se u něho mohou objevit psychické obtíže, které mnohdy přetrvávají až do dospělosti.

Výchovné působení neslyšících rodičů ovlivňuje určitým způsobem jazykový vývoj a identitu jejich slyšících dětí, proces jejich socializace, vzdělávání a profesní orientaci. CODA získávají zajímavé jazykové kompetence, často se stávají bilingvními a bikulturními, pohybují se jak ve společnosti neslyšících, tak slyšících osob, ve vzdělávacím procesu musí být značně samostatní a v souvislosti s profesní orientací inklinují k práci s lidmi. Řada z nich se na základě v dětství získaných zkušeností vydává v dospělosti na dráhu profesionálního tlumočníka.

3 Podpora neslyšících rodičů a jejich slyšících dětí

3.1 Tlumočnické služby

Tlumočení

Tlumočení lze definovat jako převod sdělení mezi dvěma jazyky, který probíhá v reálném čase prakticky ihned po originální promluvě, jež má být tlumočena. Jedná se o živý a bezprostřední proces. Jazyk, ze kterého probíhá tento převod sdělení včetně toho, do něhož je sdělení tlumočeno, může být jednak jazyk mluvený, jednak znakový. V tlumočnické terminologii se používají termíny zdrojový jazyk a cílový jazyk (Šebková H. 2008).

Existují různé **typy tlumočení**. H. Šebková (2008) uvádí, že v případě jednoho tlumočníka a jednoho klienta se hovoří o tzv. individuálním tlumočení. Pokud tlumočí jeden tlumočník více klientům, jedná se o tlumočení skupinové. Týmové tlumočení probíhá tehdy, tlumočí-li dva a více tlumočníků jednomu a více klientům. Dále se rozlišuje tlumočení simultánní – souběžné a konsekutivní – zpětné. Tlumočit je možné také uměleckou tvorbu, například divadelní představení či hudbu.

Profesionálního tlumočníka lze charakterizovat jako osobu, která za úplatu převádí jednoznačně smysl sdělení z výchozího jazyka do cílového. Představuje jakýsi most mezi slyšícím a neslyšícím účastníkem komunikace, jejich dvěma odlišnými jazyky i kulturami. Tlumočník je pouze zprostředkovatelem komunikace, nesnaží se být jeho aktivním účastníkem. Sám za sebe nic nevysvětluje, nemění, nepřidává ani neubírá. Jeho úkolem je tlumočit věrně způsob vyjádření a neměnit význam ani obsah sdělení (N. Dingová in Hudáková, A. 2005). Každý profesionální tlumočník by se měl řídit souborem pravidel, který je zakotven v tzv. **etickém kodexu tlumočníka**. Ten vymezuje jeho základní práva a povinnosti vzhledem k dané profesi. Vytvořen byl za účelem ochrany práv tlumočníků i jejich klientů. Nestačí ho však jen znát. Je potřeba, aby v něm obsažená pravidla byl tlumočník schopen začlenit do svého každodenního jednání, rozhodování a interakcí, v nichž se jako tlumočník ocitne. Ne za všech okolností je to ale možné a žádoucí. Tlumočník by měl umět s etickým kodexem pracovat tak, aby danou situaci vždy vyřešil co nejlépe ve vztahu ke klientovi i ke své tlumočnické profesi. Mezi hlavní témata obsažená v etickém kodexu patří mlčenlivost, profesionalita, kompetentnost a přiměřenost, nestrannost a neutrálnost (Šebková, H.

2008). Etický kodex tlumočníka vydaný Českou komorou tlumočníků českého znakového jazyka je přílohou této práce.

Poskytování tlumočnických služeb

Tlumočnické služby jsou zakotveny v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Jedná se o terénní, případně ambulantní služby určené osobám s poruchami komunikace vznikajícími zejména v důsledku smyslového postižení, které zamezuje vést běžnou komunikaci s okolím bez pomoci jiné fyzické osoby. V zákoně je dále uvedeno, že služba obsahuje činnosti typu zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí. Tlumočnické služby jsou poskytovány bez úhrady. Co se týče dostupnosti tlumočnických služeb v České republice, není situace stále ideální. Zejména mimopražští neslyšící se potýkají s nedostatkem tlumočníků a špatnou dostupností tlumočnických služeb (Richterová, K. 2008).

Moderní typ této služby se v České republice rozšířil až v roce 2003, kdy vzniklo Centrum zprostředkování tlumočníků pro neslyšící. Existuje několik způsobů, jak si tlumočníka zajistit. Mezi subjekty, na které se klienti s žádostí o tlumočení mohou obrátit a které samy nějaký typ tlumočení zajišťují i proplácejí, patří již zmiňované Centrum zprostředkování tlumočníků pro neslyšící a pečovatelské služby (Kronusová, M. 2008a).

Centrum zprostředkování tlumočníků pro neslyšící zřizuje organizace ASNEP – Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel. Požadavky klientů zpracovávají operátoři pomocí speciální databáze. Působnost projektu je celorepubliková (Centrum zprostředkování tlumočníků pro neslyšící, 2012 [online]).

V případě **pečovatelských služeb** není proces zajištění tlumočníka ideální. Komplikace spočívají ve zdlouhavém vyplňování formulářů, nekompetentním personálu, nejednotném systému a v neadekvátním ohodnocení tlumočníků (Kronusová, M. 2008a).

Tlumočnické služby zajišťuje také **Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR**. Tlumočníka lze objednat pro zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, jako pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí v oblasti zdravotnictví, v oblasti sociální a vzdělávací aj. Tlumočnické služby jsou vyžadovány i soudními a posudkovými orgány, Policií ČR, zaměstnavateli, ÚSP, Domovy pro seniory atd. Poskytováno je mj. i hromadné tlumočení při různých

osvětových a informačních akcích v rámci dané organizace (Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR, 2012 [online]).

Od roku 2008 je možné využít také tlumočení v online podobě v rámci organizace **Tichý svět** (dříve APPN – Agentura pro neslyšící). Celý proces je založen na možnosti přenosu znakového jazyka prostřednictvím webkamery a mluvené řeči přes běžný telefon. Tímto způsobem lze tlumočit jednak osobní rozhovor, ale i rozhovor telefonický. Rovněž je možné díky této službě poslat někomu vzkaz či zprávu. Tlumočníka není nutné objednávat, spojení s ním proběhne ihned (Tichý svět, 2014 [online]).

Mezi subjekty, které si tlumočníky nejčastěji najímají přes zprostředkovatele, patří zejména **úřady**, **policie**, **soudy**, **zaměstnavatelé neslyšících**, **pořadatelé vzdělávacích akcí** a **jednotlivci**. Dále jsou tlumočníci zaměstnáváni **provozovateli televizních stanic**, ve **školách** a v **organizacích neslyšících** (Kronusová, M. 2008a).

Organizace sdružující tlumočníky znakového jazyka

Jednou z nejznámějších organizací sdružující tlumočníky je **Česká komora tlumočníků znakového jazyka** (Komora). Jedná se o neziskovou profesní organizaci sdružující tlumočníky českého znakového jazyka a osoby, které samy nevykonávají tlumočnickou profesi, ale zajímají se o kulturu Neslyšících a plně souhlasí s názorovými stanovisky a cíli Komory. Mezi její hlavní cíle patří trvalé zvyšování profesní úrovně svých členů, hájení zájmů všech tlumočníků a zajišťování kvalitního vzdělávání pro tlumočníky ve formě různých kurzů, seminářů a školení. Dále se prostřednictvím svých aktivit podílí na šíření informací o tlumočení pro neslyšící a související problematice, především o komunikaci a kultuře Neslyšících. *„Tím nejvyšším cílem České komory tlumočníků znakového jazyka je, aby měl neslyšící klient jistotu, že v Komoře vždy nalezne tlumočníka-profesionála, díky jehož službám lehce zbortí všechny komunikační bariéry mezi světem slyšících a světem ticha“* (Česká komora tlumočníků znakového jazyka [online]).

Další pražskou organizací, která se snaží prosazovat a obhajovat profesní, pracovně právní a sociální zájmy tlumočníků znakového jazyka, je **Česká společnost tlumočníků znakového jazyka** (ČSTZJ). Jde o profesní nezávislou organizaci se sídlem v Praze, která sdružuje soudní tlumočníky znakového jazyka, tlumočníky s akreditačním osvědčením a řadové tlumočníky, pedagogy ze speciálních škol pro sluchově postižené, rodiče sluchově postižených dětí a odborníky věnující se výuce

a výzkumu znakového jazyka na vysokých školách. Její činnost spočívá ve spolupráci s vysokými školami a jinými institucemi na zvyšování kvalifikace tlumočníků znakového jazyka (Kronusová, M. 2008b).

Organizací s obdobným zaměřením je také **Organizace tlumočníků znakového jazyka** (OTZJ), která má sídlo v Brně a funguje pod Svazem neslyšících a nedoslýchavých v ČR. Hlavní náplní její činnosti je pořádat vzdělávací a kvalifikační kurzy pro tlumočníky znakového jazyka a vzdělávací kurzy pro zájemce z řad veřejnosti (Kronusová, M. 2008b).

V neposlední řadě se jedná také o **Národní radu tlumočníků a lektorů znakového jazyka České republiky** (NRTLZJ).

3.2 Poradenská pracoviště

V současné době u nás existuje síť poraden, kde odborní pracovníci poskytnou podporu slyšícím i neslyšícím rodinám, které to potřebují. Neslyšící rodiče však patří mezi ty, kteří s nalezením vhodných výchovných přístupů potřebují větší pomoc než ostatní. Hlavním důvodem je fakt, že se sami ve svém dětství nesetkali s běžným rodinným životem. Převážná většina z nich se narodila do slyšících rodin a v podstatě vyrůstala na internátech. Jejich občasné návštěvy doma se ani zdaleka nevyrovnaly trvalému pobytu v rodině. I v případech, kdy mohli vyrůstat doma, k nim jejich slyšící rodiče přistupovali odlišně než ke slyšícím dětem (Strnadová, V. 2000).

Střediska rané péče

Neslyšící rodiče, kteří vychovávají slyšící děti, by měli vědět, že od roku 2003 mají možnost využít služeb **středisek rané péče**. Pro rodiny z Čech funguje Raná péče Čechy a pro rodiny z moravských a slezských krajů poté Raná péče pro Moravu a Slezsko. Obě střediska fungují v rámci komplexu služeb poskytovaných organizací Centrum pro dětský sluch Tamtam, o. p. s (dříve FRPSP – Federace rodičů a přátel sluchově postižených, o. s.).

Služby rané péče jsou určeny rodičům dětí do šesti let, které mají sluchové nebo kombinované postižení nebo které slyší, ale řeč se u nich nevyvíjí. Nabídky služeb mohou využít také rodiče, kteří sami mají sluchové postižení bez ohledu na to, zda jejich dítě slyší nebo ne.

Hlavním cílem rané péče je posílit rodinu tak, aby překonala všechny obtížné situace, ve kterých se při výchově dítěte ocitne, a aby její vztahy mezi jednotlivými

členy byly co nejvíce funkční. Klientské rodiny potřebují zpočátku především velkou podporu, přesvědčení o zvládnutelnosti situace a přísun informací. Poradci jim radí ohledně odborných vyšetření, kompenzačních pomůcek a komunikačního systému, dále v oblasti sociálních potřeb a rodinných vztahů či ve výchovných a vzdělávacích otázkách. Zájemci mohou dostat také kontakt na rodinu s podobným životním osudem, která je ochotná sdílet své zkušenosti. Střediska rané péče dále nabízí logopedické, psychologické, pedagogické a sociální poradenství nebo nácvik a přípravu na sluchová vyšetření. Pořádány jsou i týdenní pobytové akce, odborně zaměřené semináře, přednášky a mnoho zajímavých akcí pro děti. Nedílnou součástí organizace je odborná knihovna, studovna a prodejna.

Služby rané péče vychází ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, jsou zdarma a zajišťují je profesionální poradci, mezi něž patří zejména speciální pedagogové, psychologové a sociální pracovníci. V případě zájmu o nabízené služby musí první krok učinit rodina (Středisko rané péče Tamtam Praha, 2013 [online]).

Speciálně pedagogická centra

Na činnost středisek rané péče navazují **speciálně pedagogická centra**, která jsou zřizována při základních školách pro sluchově postižené. Jejich činnost upravuje vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Mezi hlavní aktivity center patří volba a doporučení metody, která by nejlépe rozvíjela komunikační kompetence konkrétního jedince, dále provádění depistáží (vyhledávání) dětí s vadami sluchu v celé populaci, psychorehabilitační pomoc a sociální poradenství rodinám a výchovně vzdělávací péče o sluchově postižené děti raného věku. V případě integrace dětí se sluchovou vadou či jinými obtížemi do běžných škol se jedná o metodickou pomoc jim samotným a jejich pedagogům (odborné konzultace, zapůjčování odborné literatury, didaktických materiálů a pomůcek, pomoc při vypracování individuálních vzdělávacích programů aj.) a o péči výchovně vzdělávacího charakteru (Komorná, M. 2008).

Pravdou však je, že poradenské pracoviště, které by se zaměřovalo pouze na podporu neslyšících rodičů a jejich slyšících dětí, u nás zatím bohužel neexistuje. V. Strnadová (2002c, s. 318) uvádí: *„Neslyším a sama jsem vychovala slyšícího syna. Ten je již dospělý, ale já si dodnes pamatuji na doby nejistoty a občasné pocity bezmoci,*

kdy bych pomoc při jeho výchově velmi uvítala.“ Dle vyjádření Karla Redlicha, předsedy Občanského sdružení CODA – Slyšící potomci neslyšících rodičů, o. s., se však v nejbližší době plánuje zřízení speciálně pedagogického centra v Hradci Králové, které by se zaměřovalo výhradně na slyšící potomky neslyšících rodičů a jejich rodiny. V. Strnadová (2002c) v souvislosti s tím upozorňuje, že běžní poradci nemohou vykonávat danou práci dobře, neznají-li jazyk a kulturu Neslyšících. Hrozí zde riziko, že posouzení rodičů i dětí a jejich vzájemných vztahů by nebylo správné. Vcítění se do dané situace vyžaduje osobní zkušenost, proto by poradenskou činnost měli ideálně vykonávat samotní slyšící lidé, kteří vyrůstali v neslyšících rodinách. Pochopitelně by k tomu museli disponovat také osobnostními předpoklady a odpovídajícím vzděláním a výcvikem.

Dle V. Strnadové (2002c) by se s přípravou na rodičovskou roli mělo cíleně začít již v dospívání. Poté by se mělo jednat zejména o praktickou formu pomoci přímo v rodinách, když se dítě narodí. Později by podpora měla být zaměřena na stimulaci mluvené řeči dítěte, používají-li rodiče v komunikaci s dítětem pouze znakový jazyk. Rodiče by měli být rovněž informováni alespoň o některých základních principech výchovného vedení, a to hlavně proto, aby si sami dokázali poradit v určitých náročných vývojových obdobích, kterými dítě prochází. Dále by se měli dozvědět o potřebách slyšících dětí a jejich zájmech, které jim samotným nemusí připadat důležité, například hudba, ale i volba literatury. V neposlední řadě by měli být seznámeni s nabídkou tlumočnických služeb.

3.3 Organizace slyšících potomků neslyšících rodičů

Organizace v zahraničí

Za účelem zvýšit povědomí o rodinách, ve kterých neslyšící rodiče vychovávají slyšící děti, byla v Kalifornii v USA založena roku 1983 **mezinárodní organizace CODA**. Mezi další záměry této neziskové organizace patří zajišťovat slyšícím potomkům neslyšících rodičů vzdělávací příležitosti a aktivity vedoucí k jejich individuálnímu růstu a uvědomování si sebe sama jako součásti slyšící či neslyšící společnosti (Horáková, R. 2008).

Postupem času vznikla sdružení stejného typu v další zemích světa. Jedná se například o Anglii, Argentinu, Austrálii, Belgii, Brazílii, Dánsko, Finsko, Nizozemí, Irsko, Izrael, Japonsko, Kanadu či Španělsko. Tato sdružení jsou součástí již zmíněné

mezinárodní organizace CODA. Jejich členové se pravidelně setkávají a jednou do roka pořádají mezinárodní konferenci, kde mají slyšící potomci neslyšících rodičů mj. možnost navzájem sdílet své zkušenosti a životní osudy (Redlich, K. 2008). R. Horáková (2012) uvádí, že první CODA konference se uskutečnila v roce 1986 ve Fremontu v Kalifornii. Další ročníky se konaly převážně v USA, výjimkou byla pouze Austrálie, Španělsko a Německo. V pořadí třicátá mezinárodní konference se pod záštitou CODA UK & Ireland bude v roce 2015 konat v Anglii (Children of Deaf Adults CODA, 2015 [online]).

Hlavní myšlenky mezinárodní organizace CODA, které zformulovala M. Brother (1987 in Horáková, R. 2008, s. 13), zní:

- *„CODA je organizace založená na předpokladu, že slyšící potomci neslyšících rodičů mají v této společnosti stejná práva a pracují na této myšlence a respektují ji…*
- *CODA nejsou „mluvící ústa“ neslyšících lidí, nevěříme tomu a neztotožňujeme se s tím, že by slyšící měli mít monopol nad sebeuvědomováním neslyšících…*
- *CODA je skupina, ve které se lidé setkávají, společně přemýšlejí a plánují další společné aktivity založené na sdíleném dědictví…*
- *CODA není skupina sebelítostivých stěžovatelů (reptalů), soustředěných na pomlouvání a očerňování kohokoliv z komunity slyšících či neslyšících…*
- *CODA je možnost – volba, která před tím nikdy neexistovala…*
- *CODA není jediná odpověď pro všechny slyšící potomky neslyšících rodičů…*
- *CODA je organizace, která rozpoznává a poukazuje na jedinečnou hodnotu našeho společného zázemí a podporuje myšlenku být hrdý a pyšný na naše „bikulturní“ zkušenosti…*
- *CODA není organizace schvalující jednání lidí, kteří zneužívají svého zázemí a svých zkušeností z bikulturního prostředí k manipulativním účelům…*
- *CODA uznává a chápe triumf a bohatství, ale také soužení a trápení vyplývající ze zkušenosti nás všech, kteří se pohybujeme mezi dvěma světy…*
- *CODA se nezabývá pouze negativní nebo pozitivní stránkou našich bikulturních zkušeností (nerespektuje černobílé vidění)…*
- *CODA rozpoznává a poukazuje na bohatou rozmanitost a různost uvnitř komunity neslyšících a z toho vyplývající individualitu každého CODA…*

- *CODA nezobecňuje naše zkušenosti do takové míry, abychom ztratili vlastní identitu…*
- *CODA je místo, kde se můžeme smát, plakat, vtipkovat, mluvit, křičet či rozumět si navzájem…*
- *CODA nepodniká nic z výše uvedených aktivit na účet našich rodičů či někoho z komunity neslyšících…*
- *CODA nejsem jenom JÁ, CODA jsme MY…"*

Výstižnou charakteristiku této organizace lze nalézt také v práci S. Gavelčíkové (2002, s. 43 – 44): *„Jedná se o aktivní organizaci, jež se spolupodílí na mnoha výzkumech v oblasti znakového jazyka, psychologie, sociologie apod. Nabízí poradenské služby, pořádá různé semináře, společenské akce, kurzy znakového jazyka, setkání rodičů s dětmi atd. Nefunguje samoúčelně, snaží se rozšířit prostřednictvím médií, především internetu, povědomí laické veřejnosti o kultuře Neslyšících, podává nejnovější informace z oblasti znakového jazyka a přibližuje slyšícím lidem život Neslyšících. Veškeré jejich úsilí směřuje k zachování, podpoře a rozvoji dvojího kulturního a jazykového dědictví slyšících dětí neslyšících rodičů."*

Důležité je zmínit také nově vzniklou zahraniční **organizaci KODAheart**, která podporuje slyšící děti neslyšících rodičů a jejich rodiny tím, že poskytuje širokou škálu vzdělávacích a rekreačních možností s cílem podpořit jejich bilingvní a bikulturní zkušenosti (KODA heart [online]).

Organizace u nás

V České republice funguje od roku 2008 **Občanské sdružení CODA – Slyšící potomci neslyšících rodičů, o. s.** (CODA, o. s.), jehož předsedou je Karel Redlich. Hlavním cílem tohoto sdružení je organizovat a pořádat setkání dospělých CODA za účelem vzájemného sdílení zkušeností a „objevování" sebe samých, umožnit slyšícím dětem neslyšících rodičů poznat někoho se stejným osudem, realizovat besedy s neslyšícími rodiči a dospělými CODA, případně se slyšícími rodiči neslyšících dětí a pořádat tematické semináře pro tlumočníky (Redlich, K. 2008).

Shrnutí

Podpora neslyšících rodičů a jejich slyšících dětí spočívá především v jejich dostatečné informovanosti o procesu zajišťování tlumočnických služeb, o činnosti poradenských pracovišť a existenci organizací sdružujících slyšící potomky neslyšících rodičů.

Přestože situace týkající se dostupnosti tlumočnických služeb není u nás stále ideální, existuje již několik možností, jak si tlumočníka objednat, a to například přes Centrum zprostředkování tlumočníků pro neslyšící, prostřednictvím Svazu neslyšících a nedoslýchavých osob v ČR, v rámci organizace Tichý svět (dříve APPN – Agentura pro neslyšící), skrze pečovatelské služby atd.

Poradenské pracoviště, které by se zaměřovalo pouze na podporu neslyšících rodičů a jejich slyšících dětí v současné době prozatím neexistuje, nicméně využít je možné široké nabídky služeb středisek rané péče a speciálně pedagogických center pro osoby se sluchovým postižením.

Slyšící potomci neslyšících rodičů mají možnost stát se členy Občanského sdružení CODA – Slyšící potomci neslyšících rodičů, o. s., které u nás funguje od roku 2008, případně se angažovat v činnostech zahraničních organizací.

4 Osobnostní rozvoj slyšících potomků neslyšících rodičů

Tuto část práce tvoří **výzkumné šetření**, jehož výsledky by měly napomoci podpořit pozitivní osobnostní rozvoj slyšících dětí, které se narodí neslyšícím rodičům.

4.1 Cíle, metodologie a charakteristika průběhu výzkumného šetření

Hlavním cílem tohoto výzkumného šetření je zanalyzovat vliv výchovy neslyšících rodičů na rozvoj osobnosti jejich slyšících dětí a na základě získaných výpovědí od dospělých CODA přispět k optimalizaci vývoje slyšících dětí neslyšících rodičů prostřednictvím osvětové přednášky. Neslyšící rodiče tak budou mít možnost získat potřebné informace a vyvarovat se ve výchově svých slyšících dětí zbytečným chybám, které mohou mít na jejich vývoj neblahý vliv.

Mezi **dílčí cíle** patří:

1. charakterizovat proces osvojování mluveného a znakového jazyka u vybraných CODA;
2. analyzovat komunikační vzorce a vzájemné vztahy v daných rodinách;
3. zjistit vliv výchovy neslyšících rodičů na komunikační schopnosti a identitu jejich slyšících dětí, na proces jejich socializace, vzdělávání a profesní orientaci;
4. zmapovat tlumočnickou praxi u oslovených slyšících potomků neslyšících rodičů;
5. popsat vztah vybraných CODA ke slyšící společnosti a kultuře Neslyšících.

Výzkumné šetření bylo realizováno na základě pěti **případových studií**. Jde o výzkumnou strategii, která se řadí mezi základní přístupy **kvalitativního výzkumu**. Ačkoli se vymezení případové studie v odborné literatuře mnohdy liší, lze konstatovat, že se jedná o detailní studium jednoho nebo několika málo případů. Cílem této metody je snaha zachytit složitost případu a popsat vztahy v jejich celistvosti. Tím, že se detailně prozkoumá jeden případ, se lépe pochopí případy obdobné. V závěru studie je zkoumaný případ vřazen do širších souvislostí (Hendl, J. 2005).

V rámci výzkumu byla dle klasifikace J. Hendla (2005) využita **případová studie osobní**, která se zaměřuje na výzkum určitých aspektů u jedné osoby, a také **případová studie sociálních skupin**, jejímž cílem je popsat a analyzovat vztahy i aktivity v rodině.

Data potřebná pro tvorbu případových studií byla získaná prostřednictvím **rozhovorů**. P. Gavora (2008) používá pro rozhovor označení interview a definuje ho jako výzkumnou metodu, která na základě kontaktu tváří v tvář, případně po telefonu, umožňuje zachytit fakta, ale i hlubší proniknutí do motivů a postojů dotazovaných. Jeho průběh je možné usměrňovat dle reakcí informantů na kladené otázky.

Pro výzkumné šetření byl zvolen **rozhovor polostrukturovaný**, který je založen na předem připraveném okruhu otázek, ale i nabídce možných alternativ odpovědí ze strany badatele či jeho žádosti o vysvětlení a zdůvodnění konkrétních odpovědí od samotných informantů (Chráska, J. 2007). Rozhovor obsahoval dle doporučení R. Švaříčka (in Švaříček, R., Šeďová, K. a kol. 2007) otázky úvodní, hlavní, navazující a samozřejmě ukončovací.

Výzkumné šetření mělo být původně zaměřeno kvantitativně, nicméně v rámci předvýzkumu byl pro realizaci dotazníkového setření předpovězen nízký počet respondentů, a proto se od tohoto záměru ustoupilo.

Výzkumný vzorek šetření tvoří tři ženy a dva muži pocházející z různých měst České republiky. Podmínkou jejich výběru byl pouze věk nad osmnáct let a to, že jako slyšící děti byli vychováváni neslyšícími rodiči.

Výběr informantů byl kromě výše uvedených podmínek zcela náhodný. Prosba o spolupráci na výzkumném šetření byla společně se základními informacemi o celé práci a jejími cíli zaslána potencionálním informantům emailem. Vzhledem k tomu, že se zprostředkováním výzvy pomáhali učitelé působící na škole pro osoby se sluchovým postižením, dále tlumočníci a samotní neslyšící, není reálné stanovit přesný počet oslovených osob.

Co se týče **průběhu výzkumného šetření**, s dvěma ženami byl rozhovor realizován tváří v tvář, zbylé tři rozhovory proběhly prostřednictvím telefonátu přes Skype. Některé odpovědi byly již dodatečně doplněny na základě emailové komunikace. Všichni informanti odpovídali na předem připravený okruh otázek, což značně usnadnilo následné zpracování závěrů. Ve snaze zabránit zkreslení nebo ztrátě některých informací byly všechny rozhovory za současného zapisování poznámek a postřehů nahrávány na diktafon v telefonu. Jména všech informantů byla v případových studiích kvůli zachování anonymity pozměněna.

Spolupráce ohledně **prezentace výsledků** diplomové práce byla navázána s panem Karlem Redlichem, který je sám slyšícím potomkem neslyšících rodičů a předsedou Občanského sdružení CODA – Slyšící potomci neslyšících rodičů, o. s.

Společně s ním bude v dubnu realizována v Hradci Králové osvětová přednáška pro neslyšící rodiče slyšících dětí, v rámci které budou prezentovány výsledky výzkumného šetření této práce a zajímavé postřehy získané studiem odborné literatury. Účastníci budou mít možnost nad tématy vzájemně diskutovat a najít odpovědi na otázky, které je ve vztahu k výchově jejich slyšících dětí napadají. Na akci bude zajištěn tlumočník i hlídání dětí. Pozvánka, která je přílohou této práce, bude zveřejněna na webových stránkách zabývajících se problematikou sluchového postižení a potencionálním zájemcům bude zaslána také emailem.

4.2 Prezentace dat získaných výzkumným šetřením

Případová studie č. 1

První případová studie přibližuje život ženy ve věku třiceti pěti let. Pro účely této případové studie pro ni bylo zvoleno jméno Lenka. Získala doktorát z oblasti speciální pedagogiky a nyní působí jako vysokoškolský pedagog na katedře speciální pedagogiky. Její rodiče jsou již přes třicet pět let manželé. Otec se vyučil strojním zámečníkem, v současné době již čerpá plný invalidní důchod. Matka je vyučená švadlena a nyní pracuje v chráněné dílně. Lenka má o tři roky mladší slyšící sestru. Žije společně s manželem a dvěma syny. Staršímu je šest let, mladšímu pouhých devět měsíců. Manžel a mladší syn jsou slyšící, druhý syn je uživatelem kochleárního implantátu.

Lenky rodiče si před jejím narozením přáli, aby byla slyšící. O dané problematice si žádné informace nezjišťovali, řešili klasické starosti, kterým čelí každí novopečení rodiče. Žádnou podporu ze strany odborníků a poradenských pracovišť nevyužívali, byli však v úzkém kontaktu se svými rodiči. Vyšetření sluchu Lenka neabsolvovala.

Na dětství má Lenka velmi pěkné vzpomínky. Pamatuje si, že se jí a její sestře rodiče věnovali, často si s nimi hráli, povídali, prohlíželi knížky a podporovali je při výběru různých kroužků. Žila společně s rodiči a sestrou v bytě. Ve stejném městě bydleli i babička s dědou a tři sestry její matky se svými rodinami. Poměrně často tedy trávila čas se svými bratranci a sestřenicemi. V minulosti Lenka nepociťovala nějaké znevýhodnění plynoucí ze sluchové vady jejích rodičů. Vzpomíná však na to, že jako rodina byli často středem pozornosti. V pubertě si kvůli tomu dokonce přála, aby rodiče neznakovali na veřejnosti. Raději šla několik kroků před nimi, aby ostatní neviděli, že

k nim patří. Přiznala, že na ni daná skutečnost měla velký vliv. Jako starší dítě poměrně často zažívala situace, kdy se jí někdo ptal, jak to u nich doma funguje, jak se ona i sestra naučily mluvit apod. V určitém období to Lence hodně vadilo a cítila se špatně. Doma o tom naštěstí otevřeně mluvili a rodiče se jí i sestře snažili vysvětlit, že nejsou o nic horší než rodiče jejich slyšících kamarádů či spolužáků, že je mají rádi a to, že neslyší, není důvod, aby se cítily špatně. Lenka si doteď uvědomuje, že měli v rodině od ostatních příbuzných velkou podporu. Ta však dle jejího názoru pramenila zejména z obavy, zda se o ně rodiče budou schopni postarat. *„Až když jsme nastoupily na vysokou školu, situace se uklidnila a v současné době spíš při každém setkání slýcháme, jak jsou naši úžasní, že vychovali tak šikovné dcery,“* dodala s úsměvem.

Když byla Lenka vyzvána k tomu, aby odpověděla na otázku, jakých chyb se její rodiče dopouštěli a za co si jich naopak váží, reagovala takto: *„Myslím si, že chyby mých rodičů (dá-li se to takto nazvat) pramenily z jejich nízkého sebevědomí a obav, že celou situaci nemohou zvládnout sami. Často o tom společně hovoříme, protože sama jsem teď maminkou dvou dětí. Rodiče vzpomínají, že v době, kdy nás se sestrou vychovávali, nechávali se hodně ovlivnit radami ostatních členů. Obávali se, že když neslyší, nebudeme se dostatečně rozvíjet, nebudeme umět mluvit apod.“*

Komunikace v rodině probíhala tak, že rodiče svůj mluvený projev doprovázeli znaky z českého znakového jazyka. Jednalo se v podstatě o znakovanou češtinu. Mezi sebou však používali pouze český znakový jazyk. Spolu se sestrou komunikuje Lenka prostřednictvím mluvené češtiny. V přítomnosti rodičů používají znakovanou češtinu, ale každá zvlášť volí v komunikaci s nimi znakový jazyk. *„V dětství jsme samozřejmě měly období, kdy jsme nechtěly, aby nám rodiče rozuměli. Občas jsme tedy „záměrně“ v jejich přítomnosti se sestrou mluvily, ale zvláště maminka je velmi zdatná v odezírání, takže nám to nebylo nic platné,“* dodala. Lenka si rovněž vybavila několik situací, kdy zprostředkovávala komunikaci ostatním členům rodiny, kteří se s rodiči neuměli dorozumět, protože neovládali ani základní znaky. Nerada vzpomíná na velké rodinné oslavy, kdy rodiče seděli stranou od ostatních a povídali si jenom spolu, protože byli jediní neslyšící v celé rodině a ostatní s nimi ne vždy byli schopni se dorozumět.

Vývoj řeči probíhal u Lenky přirozeně. Mluvní vzor pro ni určitě zastávala babička s dědou a ostatní příbuzní. Za mateřský jazyk považuje češtinu. V době, kdy vyrůstala, neměli lidé žádné povědomí o kultuře Neslyšících a respektu ke znakovému jazyku. Na otázku, zda její jazykové kompetence byly na takové úrovni, že mohla rodičům říct vše, co potřebovala, odpověděla: *„Vzpomínám si, že v dětství nastala řada*

situací, kdy došlo k nějakému nedorozumění. Mnohdy jsem musela usuzovat z dané situace, co asi rodiče mají na mysli, ale vždy jsme se domluvili. Myslím, že kdyby s námi od počátku znakovali, bylo by to v mnohém jednodušší.“ Český jazyk ovládá Lenka bez problémů, český znakový jazyk začala studovat až na vysoké škole, do té doby ho ovládala pouze na konverzační úrovni. Logopedickou péči Lenka nikdy nepotřebovala. Za bilingvní se nepovažuje.

V rodině spolu mají všichni báječné vztahy. Se svou sestrou si je Lenka velmi blízká. Stýkají se často, stejně tak i s rodiči, přestože bydlí v jiném městě. Vzájemně se navštěvují, pořádají oslavy, zvou se na obědy a podnikají nejrůznější výlety. Lenky manžel neměl žádný problém s tím, že její rodiče jsou neslyšící. Vychází s nimi dobře.
V době, kdy se Lenka seznámila se svým manželem, nebylo jí příjemné mu vysvětlovat, jak to u nich doma funguje. O to více ji překvapilo a potěšilo, když se manžel naučil pár základních frází v českém znakovém jazyce a s rodiči začal přirozeně komunikovat. Co se týče Lenky dětí, tak ačkoliv mají její rodiče sami sluchovou vadu, velmi dlouho se nemohli vypořádat s tím, že její starší syn neslyší. Nebylo to pro ni ani jejího manžela vůbec jednoduché, protože sami potřebovali podporu. V současné době je situace zcela jiná. Jejich syn se stal výborným uživatelem kochleárního implantátu. Převážně komunikuje mluveným jazykem. V komunikaci s Lenky rodiči používá znakovou češtinu, a jelikož se rodina účastní táborů pro neslyšící děti a mají spoustu neslyšících přátel, se kterými jsou pravidelně v kontaktu, má syn možnost komunikovat také ve znakovém jazyce. Lenka se snaží předat synovi zvyky a tradice kultury Neslyšících, ale on sám upřednostňuje svět slyšících. Navštěvuje běžnou mateřskou školu a je rád ve společnosti slyšících kamarádů. Když se ovšem potká se svými neslyšícími prarodiči, velmi rychle se v komunikaci přizpůsobí.

Množství kontaktů se slyšící společností měla Lenka dle jejího názoru dostatek. Stejně tak tomu bylo i v případě zvukových podnětů v rodině. Lenky rodiče respektovali její zájem o hudbu a zpěv, jen jí bylo někdy líto, že tomu nemůžou porozumět a radost z hudby s ní sdílet. Pohádky jí i její sestře četl dědeček, když byly u prarodičů na prázdninách, poté to vyžadovaly i po rodičích. Ti je vždy převyprávěli ve znakovém jazyce. Když se pak Lenka naučila číst, četla pohádky své sestře ona. Lenka uvedla, že rodiče je zahrnovali láskou a péčí, takže necítí, že by byla o něco ochuzena.
Často jezdili společně na dovolené, o víkendech na výlety, podnikali turistické výšlapy, jezdili na kole a na bruslích. Málokdy se stalo, že by Lenku a její sestru vzali na společný výlet s ostatními neslyšícími, převážně trávili čas společně jenom ve čtyřech

jako rodina. Dokonce čas od času navštívili také divadlo nebo kino. Lenka však přiznala, že si byla vědoma toho, že to dělají jenom proto, aby měly se sestrou radost. Když pak povyrostly do věku, kdy mohly chodit samy, rodičům se značně ulevilo. Akce organizované komunitou Neslyšících občas jako rodina navštěvovali. Vybavuje si, že pravidelně jezdili do klubu Neslyšících, kde se pořádaly různé akce pro děti, jako například čert a Mikuláš. Pro ni i sestru to bylo většinou docela příjemné, protože tam byla i řada jiných slyšících dětí, jejichž rodiče byli přátelé nebo spolužáci těch jejích. Měla také ráda akce organizované k výročí založení ústavů pro neslyšící, kam její rodiče jako děti chodili, protože se mohla procházet těmi velkými budovami škol pro sluchově postižené. Rodiče ji k účasti na akcích nijak nenutili, ba naopak, většinou na takové akce jezdili sami. Jako rodina nedodržují žádné zvláštní tradice, jedná se o běžné rodinné zvyklosti bez ohledu na to, že její rodiče jsou neslyšící. Přátelé z řad slyšících je navštěvovali. *Pro řadu z nich to bylo zajímavé a pořád se vyptávali, až mi to bylo někdy nepříjemné,"* dodala.

Na otázku, zda si Lenka vzpomíná na nějaký vtipný zážitek z dětství, odpověděla: *„Jak jsem se již zmínila, rodiče nás se sestrou velmi podporovali v našich volnočasových aktivitách. Navštěvovaly jsme řadu kroužků – dramatický, taneční, pěvecký sbor, hrála jsem na flétnu apod. Pravidelně se účastnili našich koncertů a vystoupení. Na jednom z koncertů jsem si všimla, že taťka usnul, ačkoliv ho mamka úkolovala focením."*

K tématu přijetí komunitou Neslyšících se Lenka vyjádřila tak, že neslyšící jí paradoxně v mnohém ublížili, a to zejména v dospělosti, kdy se jí narodil neslyšící syn. S manželem se rozhodli pro kochleární implantaci, což byl zásadní problém. Čelila kvůli tomu tvrdé kritice a řadě agresivních slovních útoků. K tomu navíc uvedla: *„Neslyšící respektuji, ale naše rozhodnutí se týká našeho života a necítím žádný „dluh" vůči společnosti Neslyšících, je mi úplně jedno, co si myslí. To, že jsem se narodila jako slyšící dítě neslyšícím rodičům, neznamená, že musím být součástí komunity Neslyšících."* Lenka se zmínila o tom, že se jednoznačně cítí bezpečněji a lépe ve světě slyšících. Období, kdy měla potřebu vyhledávat jiné slyšící potomky neslyšících rodičů, bylo zejména během studia na vysoké škole. V současné době tyto tendence vůbec nemá, mezi slyšícími potomky neslyšících rodičů má řadu přátel, ale tato okolnost nehrála roli při jejich výběru.

Společně s Davidem z případové studie č. 4 založila Lenka v České republice Občanské sdružení CODA – Slyšící potomci neslyšících rodičů, o. s. Z časových

důvodů se však v současné době bohužel nijak neangažuje v činnosti této organizace. Co se týká mezinárodní spolupráce, v roce 2007 se zúčastnila mezinárodního setkání CODA v Barceloně.

Lenka se domnívá, že na tehdejší poměry byli její rodiče poměrně dost samostatní a „nezneužívali“ ji a její sestru k tomu, aby jim tlumočily v pravém slova smyslu. Pokud bylo něco třeba řešit, obrátili se na své rodiče (dědu a babičku z matčiny strany). Vzpomíná si však, že občas musela rodičům tlumočit na úřadě nebo u lékaře, což jí nebylo příjemné. Do doby, než začala studovat na vysoké škole, žádné zásady tlumočení určitě neznala, tudíž je nemohla ani respektovat. Vše dělala intuitivně tak, aby jí rodiče v dané situaci porozuměli. O simultánní tlumočení se však nejednalo. Lenka tlumočila zpětně po určité části promluvy. Jednalo se o tzv. konsekutivní tlumočení. Přiznala, že často měla pocit, že rodičům dlouho trvá, než odpoví a pro něco se rozhodnou. Je tedy možné, že kvůli tomu měla tendence do celé situace zasahovat a odpovídat za ně. Některé situace byly Lence až nepříjemné. Vybavuje si například, že když musela někam telefonovat, často vůbec nechápala, o co se jedná. Dle jejího názoru je dítě tlumočením určitě stresováno, protože řadě věcí nerozumí a rozumět ani nemůže, ale protože chce rodičům vyhovět, velmi se snaží. Tlak, kterému musí čelit jak ze strany rodičů, ale i ze strany slyšícího účastníka komunikace, je mnohdy velmi nepříjemný.

Tlumočnické profesi se Lenka v současné době nevěnuje, přestože absolvovala vysokoškolské studium zaměřené na znakový jazyk, kurzy organizované Českou komorou tlumočníků znakového jazyka i Pevností. Je si vědoma, že v řadě situací by měla tendenci porušit etický kodex tlumočníka. Dříve mívala nutkání zasahovat do tlumočení, chránit neslyšícího, vysvětlovat souvislosti a pomáhat mu. Prosby ze strany neslyšících přátel o tlumočení odmítá a doporučuje jim kontaktovat někoho jiného. Na dotaz ohledně možnosti vnášení určitých negativ do tlumočení na základě zkušeností získaných výchovou neslyšícími rodiči, zareagovala Lenka takto: *„Myslím si, že děti neslyšících rodičů jsou naopak schopni vidět spoustu souvislostí. Podle mého názoru spočívá problém spíše v osobnosti daného člověka, který se pak vydá na dráhu tlumočení. Je potřeba, aby si uvědomil, že se musí i nadále vzdělávat a pracovat na sobě. Osobní zkušenost se znakovým jazykem z něj profesionálního tlumočníka ještě nedělá.“*

Lenka absolvovala standardní vzdělávací proces. Základní školu navštěvovala v místě bydliště, na střední škole již pobývala na internátě a v průběhu vysokoškolského studia na kolejích. Její prospěch byl výborný. Ve škole ji bavilo vše kromě matematiky,

fyziky a chemie. Zpočátku se s ní doma učili děda s babičkou, později si pak začala úkoly dělat sama. Třídní schůzky navštěvoval dědeček. Lenka měla řadu mimoškolních aktivit. Navštěvovala dramatický a taneční kroužek, zpívala v pěveckém sboru a hrála na flétnu. Co se týče navazování kontaktů s vrstevníky a začleňování se do kolektivu, neměla Lenka v tomto ohledu žádný problém. Daná skutečnost určitě ovlivnila Lenky zájmy a profesní orientaci, přestože původně měla jiné plány. Nejdříve vystudovala obor zaměřený na učitelství pro 1. stupeň ZŠ, až později si zvolila speciální pedagogiku.

Neslyšícím rodičům, kterým se narodí slyšící dítě, by Lenka doporučila: *„Vychovávejte své dítě s láskou a respektem a nezneužívejte toho, že slyší i to, co ještě slyšet nemá.“* Dále dodala: *„I v současnosti se setkávám s tím, že neslyšící rodiče si neuvědomují, že staví své slyšící děti do role komunikačních partnerů v situacích, kterým děti s ohledem na svůj věk nemají možnost porozumět. Doporučuji nebát se využít profesionálních tlumočnických služeb.“*

Případová studie č. 2

Druhá případová studie pojednává o muži ve věku čtyřiceti let. Pro účely této případové studie byl pojmenován jako Lukáš. Jeho nejvyšším dosaženým vzděláním je magisterský titul ze speciální pedagogiky. Nyní pracuje jako pedagog ve speciální škole logopedické, kde jsou mj. i žáci se sluchovým postižením. Jeho rodiče již bohužel nežijí, měli však šťastné manželství. Matka byla zaměstnána v pekárně, přestože se vyučila švadlenou, zatímco otec působil jako strojní mechanik u vodních staveb. Lukáš má o rok mladšího bratra, který je slyšící. Je svobodný, manželku ani děti nemá.

O tom, zda se Lukášovi rodiče přikláněli před jeho narozením spíše k tomu, aby byl neslyšící, odpověděl, že s otcem na toto téma nikdy nehovořili. Zatímco matka mu několikrát opakovala, že si přála, aby byl neslyšící. Chtěla, aby jim „nevylétl brzy z hnízda“ a zůstal více v kontaktu s komunitou Neslyšících. O danou problematiku se rodiče nijak zvlášť nezajímali. Rovněž nevyužili ani podpory ze strany odborníků a poradenských pracovišť, neboť v době komunismu takové možnosti nebyly a k neslyšícím se nedostávaly žádné informace. Naopak jim neustále předhazovali, že všechno dělají špatně. Lukáš navíc uvedl zkušenost jeho maminky, které dětská lékařka vyhrožovala, že ho dají do ústavu, protože v rodině se jen znakuje a nemluví. Lukášův stav sluchu vyšetřen byl, ale jakou metodou, to neví.

Lukáš přiznal, že vzhledem k tomu, že prakticky denně musel svým rodičům tlumočit, žádné dětství neměl. Nechodil si hrát s kamarády před dům, zatímco jeho bratr

ano, protože rodičům jako on netlumočil. To, že vyrůstá v neslyšící rodině, si začal uvědomovat až s nástupem do školy. Někteří žáci se mu posmívali, že s rodiči „mává rukama“. Jemu to ale nevadilo. Považoval to za něco výjimečného. Ostatní lidé z okolí na to reagovali normálně. Pouze někteří příbuzní vyčítali Lukášovým rodičům, že ho zneužívají k tlumočení. Do výchovy jim však nikdo přímo nezasahoval. Příbuzní bydleli daleko, takže se na výchově podílet nemohli. Lukáš však v rámci rozhovoru dodal: *„Myslím si, že babička nevěřila, že by neslyšící rodiče mohli dobře vychovat své slyšící dítě.“*

Na otázku, jakých chyb se Lukášovi rodiče dopouštěli a za co si jich naopak váží, odpověděl Lukáš následovně: *„Moc si jich vážím za to, že mi dali jazyk. Z chyb bych asi vybral to, že mě často využívali k tlumočení v dětském věku a nutili mě tlumočit situace, které pro mě byly nepříjemné. Vystavovali mě tak velkému psychickému vypětí a stresu.“*

Komunikace v rodině probíhala tak, že Lukáš s rodiči znakoval a ostatním slyšícím příbuzným tlumočil. Jeho otec ovládal mluvený jazyk a v komunikaci s ním ho dokonce i používal, ale vždy k tomu ještě zároveň znakoval. Jeho matka nemluvila vůbec. Bratrovi musel Lukáš komunikaci s rodiči tlumočit, nikdy se totiž znakový jazyk zcela nenaučil, ovládal pouze několik domácích znaků.

Vývoj řeči probíhal u Lukáše pomaleji. Převážně ho učila mluvit jeho babička, ale vše dohnal až v jeslích a díky logopedické péči, kterou iniciovala dětská lékařka. Lukáš přiznal, že měl obtíže ve výslovnosti některých hlásek. Na zlepšení pracoval především s logopedem, protože doma s ním bohužel nikdo procvičovat nemohl. Za mateřský jazyk považuje jazyk znakový. Na otázku, zda se cítí být bilingvní, odpověděl, že ano.

Lukáš vycházel s rodiči velmi dobře. Stýkali se téměř denně. O vzájemném vztahu s bratrem uvedl: *„Vztah máme dobrý, i když jsem se o něj musel od dětství více starat, stejně tak jako o rodiče. Cítil jsem pak velkou zodpovědnost.“* Nyní se stýkají tak často, jak jim to čas dovoluje. Bydlí kousek od sebe, takže se snaží vídat jednou týdne. Dokonce spolu tráví i víkendy a dovolené. Lukáš je svobodný a děti nemá. Jeho bývalé přítelkyně se vždy snažily naučit základní znaky, aby se s rodiči domluvily.

Na otázku týkající se zvukových podnětů a jejich množství odpověděl Lukáš následovně: *„Zvukových podnětů se mi nedostávalo. Rodiče dokonce měli stále vypnutý zvuk u televize, aby si sousedi nestěžovali na hlasitost. S bratrem jsme proto sledovali televizi bez zvuku a nějak nám to nepřišlo divné. Občas jsem si musel pustit zvuk, když*

maminka chtěla tlumočit večerní zprávy.“ Dále vzpomínal na to, že mu nikdo nečetl pohádky a s nikým nenavštěvoval kino ani divadlo. Z toho usoudil, že mu nebylo dopřáváno to, co jeho vrstevníkům. Nechyběl však na různých akcích pořádaných komunitou Neslyšících, například besídky, výlety a dovolené. Rodiče ho vždy brávali s sebou a on to vnímal jako samozřejmost. V dospělosti v tom pokračoval, jelikož byl zaměstnancem České unie neslyšících a zmiňované akce sám pořádal. Lukáš si neuvědomuje, že by jako rodina dodržovali nějaké zvláštní tradice, nicméně určité zvyklosti komunity Neslyšících si přirozeně osvojil.

Komunita Neslyšících ho dle jeho názoru přijala dobře. Lukáš se cítí být její součástí. Zajímavé je, že přátelé má Lukáš převážně z řad neslyšících, dokonce jejich společnost vyhledává více, přestože sám je slyšící. Na otázku, zda dříve měl potřebu vyhledávat ostatní CODA kvůli sdílení podobných zkušeností reagoval takto: *„Ano měl a vnímám to jako důležité, ale bohužel ostatní potomci neslyšících rodičů nemají potřebu se sdružovat a sdílet své zkušenosti. Vnímají to jinak než já.“* V současné době se vídá jen se členy sdružení CODA a s těmi, z nichž se stali tlumočníci a jsou nyní jeho kolegové. Kontakt s nimi je pro něho velmi důležitý a cenný.

Lukáš je členem sdružení CODA, ale nedostatek času mu bohužel nedovoluje se v dané oblasti angažovat více a být například ve spojení i s jinými organizacemi nebo s CODA ze zahraničí.

V dětství Lukáš tlumočil téměř denně. Vzpomíná si, že v době, kdy byl ještě dítě, nefungovaly moc samoobsluhy a prodávalo se spíše za pultem, proto ho maminka brávala na nákup s sebou. Často tlumočil také u lékaře, na úřadě nebo v zaměstnání jeho rodičů. Lukáš uvedl, že si pamatuje na situace, kdy ho lékařka jeho matky občas vyhazovala z ordinace s tím, že se s ní domluví na základě psaní. Ve skutečnosti však matka většinou daným sdělením nerozuměla a doma žádala Lukáše o přetlumočení. Docházelo tak k nedorozuměním, která zapříčinila špatnou diagnózu a v důsledku toho i nevhodně zvolenou léčbu. Tlumočení v nízkém věku má podle něho na dítě negativní vliv, a to hlavně v takto náročných případech. Lukáš rovněž přiznal, že na něho rodiče, vzhledem k častému zprostředkování komunikace v rodině, kladli větší nároky než na bratra.

Lukáš v současné době tlumočí. Věří si však pouze v oblastech, kterým rozumí. Odborné přednášky na vysoké škole by dle jeho názoru tlumočit nemohl. Vzdělávacími kurzy prochází neustále a to hlavně proto, že je to ze zákona o sociálních službách povinné. Absolvoval již několik kurzů v České komoře tlumočníků znakového jazyka,

Pevnosti, České unii neslyšících, na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy apod. Jazyk, který se naučil doma od rodičů, by mu k tlumočení rozhodně nestačil. Chyběla mu znaková zásoba z oblastí, o kterých se s rodiči nebavil. Tu si musel postupně doplnit. Zpětná vazba od jeho klientů je ve většině případů pozitivní. Lukáš však přiznal, že zkušenosti získané výchovou neslyšícími rodiči mohou do procesu tlumočení vnášet určitá negativa. *„Více dané situace se svými klienty prožívám. Někdy mám pocit, že jim chci pomoci, poradit nebo zabránit v tom, aby udělali nějaké špatné rozhodnutí,“* dodal.

Lukáš navštěvoval běžnou základní školu v místě bydliště. Poté absolvoval učiliště, kde pobýval na internátě. Jeho školní prospěch byl průměrný. Bylo to dáno zejména tím, že ve škole často chyběl, protože chodil tlumočit rodičům. Ve škole ho bavily jazyky. Kontakty navazoval vždy bez problémů. Dle Lukáše ovlivnila daná skutečnost jeho zájmy a profesní orientaci. Určitě toho však nelituje.

Jeho doporučení směřované neslyšícím rodičům, kterým se narodí slyšící dítě, zní: *„Nemějte obavy s dítětem komunikovat ve znakovém jazyce. Nezapomínejte na jeho potřeby a nezneužívejte jej k tlumočení v dětském věku.“*

Případová studie č. 3

Třetí případová studie se zaměřuje na ženu ve věku čtyřiceti čtyř let. Pro účely této případové studie pro ni bylo zvoleno jméno Martina. Jejím nejvyšším dosaženým vzděláním je magisterský titul ze speciální pedagogiky. Nyní pracuje v organizaci pro osoby se sluchovým postižením. Její rodiče jsou stále spolu. Oba pracovali jako dělníci, nyní si již ale užívají důchod. Martina je jedináček. Žije v úplné rodině. Má manžela a dvě děti, jednadvacetiletou dceru a třináctiletého syna, kterého si v jeho čtyřech letech vzali s manželem do pěstounské péče. Manžel i dcera jsou slyšící, zatímco syn nosil sluchadla a nedávno mu byl diagnostikován Aspergerův syndrom.

Rodiče si před narozením Martiny přáli hlavně to, aby jejich dítě bylo zdravé. Nepřemýšleli o tom, jestli mát být slyšící, nebo neslyšící. O danou problematiku se nijak zvlášť nezajímali. Nabídka podpory ze strany odborníků a poradenských pracovišť byla v té době omezená. Rodiče nebyli vybaveni žádnými informace a museli spoléhat pouze sami na sebe. Tím, že oba ohluchli v důsledku opakovaných zánětů středního ucha, neproběhlo u Martiny po narození žádné speciální vyšetření sluchu.

Martina vzpomíná na své dětství víceméně v dobrém. *„Nikdy mi neříkali zdrobněle a příliš mě nehýčkali, ale i tak jsem byla spokojená,“* uvedla. To, že vyrůstá

v neslyšící rodině, si začala pořádně uvědomovat až v pubertě. Vzhledem k tomu, že žili v menším městečku a místní je dobře znali, neuvědomuje si Martina, že by na ně někdo reagoval negativně nebo že by se jí někdo z vrstevníků kvůli hluchotě jejích rodičů posmíval. „*Určitá identifikační nálepka to pro mě ale určitě byla,*“ dodala. Do výchovy rodičům nikdo nezasahoval, přestože žili v jednom velkém domě společně s dalšími slyšícími příbuznými.

Martina si nemyslí, že by se její rodiče dopouštěli nějakých zásadních chyb. Žili tak, jak jim to umožňoval tehdejší režim a životní podmínky. Měli neslyšící přátele, se kterými se scházeli, jezdili na výlety, aktivně se zapojovali do života neslyšících. Naopak uvedla, že si jich velice váží, neboť oba dokázali žít přes veškeré překážky způsobené hluchotou bez obtíží a plnohodnotně.

Komunikace v rodině probíhala tak, že se rodiče snažili s Martinou mluvit, ale mezi sebou normálně znakovali. Celkově v rodině převažoval český jazyk, protože všichni příbuzní jsou slyšící. Znaky Martinu nikdo cíleně neučil, odkoukávala je sama z rozhovorů svých rodičů. Přiznala, že dorozumět se s otcem jí občas činilo problémy. Matka jim někdy musela i tlumočit. V pubertě se to však zlomilo. Nyní spolu navzájem komunikují ve znakovém jazyce. Martiny dcera několik znaků zná a v komunikaci s prarodiči se je snaží využívat. I tak se ale bez větších potíží s nimi dorozumí. Komunikační kompetence jejího syna jsou v důsledku jeho postižení omezenější. Manžel Petry se na její rodiče snaží znakovat, zatímco oni na něj mluví. Od začátku neměli žádný problém, vždy se nějak dorozuměli.

Vývoj řeči probíhal u Martiny zcela přirozeně. V kontaktu se slyšící společností byla velmi často, navíc na ni rodiče mluvili. Logopedickou péči nepotřebovala. Za mateřský jazyk považuje Martina určitě český jazyk. Vnímá se ale jako bilingvní, protože v dostatečné míře ovládá i jazyk znakový. Na otázku, kdy se naučila znakovat, nedokázala jednoznačně odpovědět. Není si jistá, kdy se znaky, které používala, daly považovat za znakový jazyk. Její jazykové kompetence byly vždy na takové úrovni, že rodičům mohla říct vše, co potřebovala, ať už verbálně či neverbálně. Martina přiznala, že často lidi kolem sebe nepřirozeně sleduje, vnímá jejich mimiku a pohyby. Pravděpodobně to pramení z dětství, kdy sledovala komunikaci svých rodičů.

Martina má se svými rodiči dobrý vztah. Vzájemně se navštěvují. I její dvě děti s nimi vycházejí dobře a jsou v úzkém kontaktu. Skutečnost, že jejich babička a děda jsou neslyšící, přijímaly přirozeně a nepřipadalo jim na tom nic zvláštního. Pravdou však je, že synovi musí Martina specifika kontaktu s neslyšícími osobami neustále

připomínat, protože v důsledku Aspergrova syndromu má snížené sociální cítění. Manžel jejím sdělením, že ani jeden z rodičů neslyší, nebyl nějak překvapen a ani se nevyptával, co má dělat a jak se chovat. Jednoduše se s nimi začal bavit.

Co se týče množství zvukových podnětů, těch měla Martina dostatek. Doma si pouštěla televizi a kdykoli si mohla jít popovídat k babičce. Vzpomíná si však, že ji nebavilo tlumočit rodičům televizní pořady. Pohádky se jí maminka číst snažila. Český jazyk až doteď ovládá její matka na velmi dobré úrovni, a to ve všech jeho podobách. Pravdou je, že po Martině chtěla někdy opravit formulace v písemném projevu, aby to měla gramaticky správně. Jí to ale nevadilo. Kino nebo divadlo Martina s rodiči nenavštěvovala. Účastnila se často akcí pořádaných komunitou Neslyšících. Jezdila s nimi na letní dovolené a v zimě na hory. A jelikož její matka vedla organizaci pro osoby se sluchovým postižením, začala se Martina do její činnosti aktivně zapojovat. Zažila toho díky rodičům spoustu. Rodina nedodržovala žádné zvláštní zvyky a tradice, ale například přání dobré chuti vyjádřené poklepáním na stůl dodržují dnes i její děti. Stejně tak upoutání pozornosti rodičů pomocí světla, případně zadupáním na podlahu bylo a je na denním pořádku.

Martina uvedla také několik vtipných zážitků z dětství. Pamatuje si, že její matka vždy poznala, když zády k nim nadávala. Rovněž si našla způsob jak přivolat otce k obědu pomocí házení lístečků z okna ven před garáž, aby pro něj nemusela běžet. Nikdy také nezapomene na zážitek z dovolené v Bulharsku, kde při vyjížďce na kole s partou neslyšících souhlasila Martina s navrhovanou odbočkou, ale když si uvědomila, že to není ta správná cesta, nenapadlo jí nic jiného než hodit kolem o zem a utíkat za nimi.

Komunitu Neslyšících respektuje, ale necítí se být její úplnou součástí. Martina přiznala, že vzhledem k tomu, že s osobami se sluchovým postižením pracuje, ve volném čase je nevyhledává. Raději tráví čas se svou rodinou. Přátelé má převážně z řad slyšících. Stejně tak tomu bylo i v dětství. Na návštěvu k nim domů chodili její slyšící kamarádi. Žádné další CODA neznala a ani v dospělosti neměla potřebu je vyhledávat. Je spíše introvert a ani ji to v podstatě nenapadlo.

Sdružení CODA zná, ale z časových důvodů se společných setkání pravidelně neúčastní. Angažovat se v této oblasti Martinu neláká. Dle jejího názoru by bylo určitě prospěšné, kdyby členové sdružení CODA na základě vlastních zkušeností vytvořili informační brožuru, kterou by obdrželi učitelé, poradenská pracoviště, případně další odborníci dostávající se do kontaktu s těmito rodinami, čímž by se přispělo k tomu, aby

se jejich negativní zážitky již další generaci slyšících potomků neslyšících rodičů neopakovaly.

V dětství Martina rodičům příliš netlumočila. Rodiče ji o pomoc žádali jen výjimečně. Vzpomíná si, že když musela na úřadě tlumočit žádost matky o příspěvek na kompenzační pomůcku, vůbec té situaci nerozuměla a nechápala, proč musí někoho prosit o peníze. Nebylo jí to příjemné. Stejně tak když musela tlumočit rozhovor s policií kvůli nabouranému autu neslyšících kamarádů rodičů na společné dovolené. *„Vnitřně jsem to nesnášela, ale jako dítě jsem poslouchala své rodiče a chovala k nim respekt. Nikdo mi neřekl, že můžu říct ne,“* uvedla. Dále dodala, že *„tlumočení v nízkém věku má na psychiku dítěte určitý vliv. Dítě totiž nemá zkušenosti jako dospělí a mnohdy danou situaci vůbec nechápe.“* V pubertě začala vnímat vše trochu jinak. Cítila se při komunikaci s rodiči na veřejnosti dobře, protože měla potřebu se „ukázat“. To, jestli v roli zprostředkovatele komunikace vědomky či nevědomky za své rodiče rozhodovala, nedokáže takto zpětně posoudit.

Martina se v současné době věnuje tlumočení. V osmnácti letech začala jezdit na vzdělávací kurzy. Jejich náplní byla v té době pouze výuka znakované češtiny. Vzhledem ke klientele organizace, kde pracuje, tlumočí zejména starší generaci. S etickým kodexem je seznámena a snaží se ho dodržovat. Přiznala však, že je to občas těžké udržet si odstup, protože své klienty zná a chtěla by jim pomoci. Martina se však nedomnívá, že by v jejím případě zkušenosti získané výchovou neslyšícími rodiči vnášely do procesu tlumočení nějaká negativa.

Martina byla s matkou doma do věku rok a půl. Poté začala navštěvovat jesle, mateřskou školu a běžnou základní školu. Dále pokračovala na středním odborném učilišti. Až v dospělosti se rozhodla si doplnit maturitu, a dokonce vysokoškolské vzdělání. Dle názoru Martiny jí v tomto ohledu nebyla věnována dostatečná podpora ze strany rodičů a školy. Nikdo nepracoval s tím, že její rodiče jsou neslyšící. Hodně věcí si musela vyhledat a pochopit sama. Na třídní schůzky chodila její babička. Martina měla spoustu mimoškolních aktivit. Přiznala, že si od svých rodičů musela někdy odpočinout. Ráda cvičila, chodila do pionýra a navštěvovala výtvarný kroužek. Do kolektivu vrstevníků se začleňovala bez problémů. Daná skutečnost určitě ovlivnila její profesní orientaci, přestože to neplánovala.

Neslyšícím rodičům, kterým se narodí slyšící dítě, by Martina doporučila: *„Věnujte se svým dětem, ale nezneužívejte je. Využijte odborných služeb a svému dítěti dopřejte plnohodnotné dětství.“*

Případová studie č. 4

Ve čtvrté případové studii je pozornost věnována muži ve věku třiceti pěti let. Pro účely této případové studie byl pojmenován jako David. Jeho nejvyšším dosaženým vzděláním je magisterský titul z oblasti lingvistiky českého a znakového jazyka. Nyní pracuje jako tlumočník. Když mu bylo sedm let, přišel o matku. Jeho otec žije v současné době s družkou, kterou zná již z ústavu pro hluchoněmé. Otec je vyučený krejčí a maminka byla švadlena. David má o sedm let mladší sestru, která je slyšící. David sdílí domácnost se svojí manželkou a šestiletým synem. Stejně tak i oni jsou slyšící.

David s rodiči doposavad nehovořil o tom, zda se před jeho narozením přikláněli spíše k tomu, aby byl neslyšící než slyšící. Jestli se o danou problematiku rodiče zajímali, bohužel také neví. Žádnou podporu ze strany odborníků a poradenských pracovišť však rodina určitě nevyužívala. David absolvoval vyšetření sluchu za pomocí audiometrie.

Na své dětství vzpomíná David velmi rád. Prý by o tom mohl psát i romány. Jako dítě však musel často lidem vysvětlovat, že jeho rodiče neslyší. Všichni se na něho poté obraceli s prosbou o pomoc se zprostředkováním komunikace, což mu nebylo příjemné. Přístup okolí se různil. Slyšící kamarádi se Davida občas ptali, proč jeho otec zvláštně mluví a jestli nepoužívá německý jazyk, na druhou stranu ho upozorňovali i na výhody, které z toho plynou, například že může nahlas nadávat, chodit pozdě večer domů apod. Lékaři a úředníci však dělali jeho rodičům často nepříjemnosti a velmi je podceňovali. David v rámci rozhovoru uvedl, že jednou řešila jejich rodinnou situaci dokonce i sociální pracovnice. Bylo to v době, kdy je otec vychovával již sám. Pamatuje si, že nastal komunikační problém, ale poté vše naštěstí ustalo. Dle Davida se jeho rodiče nedopustili žádných zásadních chyb.

V rodině se převážně znakovalo, za což je David svým rodičům velmi vděčný. V komunikaci uplatnili také český jazyk, a to jak v jeho mluvené i psané podobě. Využívali veškeré komunikační vzorce a prostředky, které byly zrovna při ruce i na očích. Ať už byly vizuálně-motorické nebo audio-orální. Davidovi prarodiče znakový jazyk neuměli, takže se s jeho rodiči prakticky nedomluvili. Veškerou komunikaci v rodině zajišťoval buď David, nebo jeho sestra. Tak je tomu dodnes. Se svou sestrou komunikoval „domácím“ znakovým jazykem i jazykem českým. Davidův syn mluví

méně, začíná více znakovat, takže v komunikaci s babičkou a dědou nemá žádný problém.

Vývoj komunikačních kompetencí Davida probíhal zcela přirozeně. Mluvit ho naučila slyšící společnost, především učitelky v mateřské škole a vrstevníci. Často mluvil i se svou sestrou. Logopedické péče se mu dostávalo v rámci jednoho roku v mateřské škole logopedické. Nyní poruchu komunikace nemá. Znakovat se učil od raného dětství, kdy sledoval rozhovory svých rodičů. Jeho matka pouze znakovala, s otcem kombinoval jak znakování, tak mluvení. Nyní v komunikaci s ním používá už jen znakový jazyk, který se doučil na vysoké škole. Myslí si, že nabyl velmi rozmanitých jazykových kompetencí, které byly vždy na takové úrovni, že mohl rodičům říct vše, co potřeboval. K tomu však David vtipně poznamenal: *„V pubertě vlastně nastal problém, protože jsem se s tátou nedokázal ani pořádně pohádat.“* Za mateřský jazyk považuje znakový jazyk, částečně také modifikovaný jazyk český. S vnímáním identity nemá David žádné problémy. Považuje se za bilingvního.

Vztahy v rodině jsou více než dobré. Všichni se navštěvují poměrně často a snaží si vzájemně pomáhat. Davidova manželka se k dané záležitosti stavěla pozitivně. S otcem i jeho družkou vychází skvěle a ovládá i základy znakového jazyka.

Zvukových podnětů měl David doslova požehnaně. Jako malý sledoval v televizi dětské pořady a v pubertě poté vše, co se dalo. Hudbu také poslouchal, ale rádio doma neměli. Otec mu vyprávěl vlastní pohádky, které si vymýšlel. Hodně času trávil David se svými vrstevníky. V létě jezdil pravidelně na tábory, každoročně také do školy v přírodě. Kino a divadlo navštívil s rodiči jen výjimečně, ale podnikali spousty turistických výletů. David se vždy rád účastnil akcí komunity Neslyšících a dnes je s oblibou pořádá. Zvyklostí a tradic jeho rodiny si velmi váží a doposud je společně udržují. Jedná se především o návštěvy klubů Neslyšících a setkávání s neslyšícími přáteli, dále o humor na úkor světa slyšících a rozhovory o diskriminaci neslyšících obecně. Na otázku, zda bylo Davidovi dopřáváno to, co jeho vrstevníkům, odpověděl takto: *„Bylo mi dopřáno velkého privilegia narodit se jako potomek neslyšících rodičů a podědit od nich znakový jazyk.“* Přiznal, že byl možná trochu ochuzen o pocit „normality“ a občas se cítil kvůli hluchotě svých rodičů stigmatizován.

Přestože si David ve spojitosti s hluchotou svých rodičů vybavuje spíše frustrující situace, s odstupem času se zasměje téměř všemu. Jeden vtipný zážitek s jeho otcem dokonce v rámci rozhovoru uvedl: *„Pamatuji si, jak jsem jednou zapomněl doma klíče a táta měl vypnutou světelnou signalizaci. Napadlo mě spustit na prádelní šňůře*

z balkónu v mezipatře pantofli a rozhoupat ji před oknem naší kuchyně a obýváku. Táta si toho naštěstí všimnul a rychle mi běžel ke dveřím otevřít.“

Kultura Neslyšících přijala Davida velmi pěkně. Dodnes se cítí být její součástí. Všech neslyšících lidí si velmi váží. Dle jeho názoru potřebují mnozí neslyšící lidé pomoc slyšících. Je potřeba více podporovat znakový jazyk i kulturu Neslyšících. David se snaží předat zvyky a tradice Neslyšících i svému synovi. Již nyní má díky němu o dané kultuře hezké povědomí. David je v každodenním kontaktu se slyšícím i neslyšícím světem. Ať už se jedná o rodinu nebo o jeho přátele či klienty. Každý den používá český i znakový jazyk. Na otázku, zda měl David dříve potřebu vyhledávat ostatní CODA kvůli sdílení podobných zkušeností reagoval takto: *„Někteří CODA se spolu chtějí setkávat méně, někteří více. Já se s nimi stýkám celkem pravidelně. Rád se stýkám i s neslyšícími potomky neslyšících rodičů, protože i s těmi máme my CODA podobné zkušenosti. Některé věci máme společné také s neslyšícími potomky slyšících rodičů.“*

David se podílel na založení Občanského sdružení CODA – Slyšící potomci neslyšících rodičů, o. s. Navštívil dokonce i mezinárodní konferenci CODA v Berlíně v roce 2011 a chystá se na další takovou konferenci do Anglie v roce 2015. Dění kolem této problematiky ve světě aktivně sleduje.

Pro své rodiče David příliš netlumočil, více jeho sestra. Ta, dle jeho vyjádření, nesla to břímě plynoucí z nedostupnosti tlumočnických služeb. V dospělosti se situace obrátila a nyní tlumočí naopak více on. V dětství David neznal zásady tlumočení a o simultánním tlumočení nemohla být ani řeč. Ve skutečnosti spíš jednal za otce, občas se ho na něco zeptal a dodatečně mu danou záležitost vysvětlil. Dle Davida má tlumočení v nízkém věku negativní vliv na dítě. Jde však o citlivé téma. Naopak velmi pozitivně ovlivňují dítě situace, které jsou pro něho bezpečné.

David se nyní věnuje tlumočnické profesi. V tlumočení si věří přiměřeně své skromnosti. Ke kvalitě svého tlumočení se vyjádřil takto: *„Na zpětnou vazbu se musíte zeptat mých klientů, avšak vzhledem k tomu, že si mě objednávají opakovaně, i když mají možnost vybrat si jiného tlumočníka, tak si myslím, že to nebude tak hrozné. Obecně ale platí, že neslyšící si v dnešní době nemůžou příliš vybírat, protože tlumočníků je stále velmi málo.“* David si je vědom nutnosti vzdělávání v oblasti tlumočení. On sám prošel bakalářským a magisterským studiem oboru Čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, dále absolvoval několik školení České komory tlumočníků znakového jazyka a rovněž se vzdělával

v rámci sociálních služeb. Etický kodex zná a řídí se jím. David přiznal, že zkušenosti získané výchovou neslyšícími rodiči mohou do procesu tlumočení vnášet určitá negativa v případě, kdy si tlumočník nepřipustí svou inklinaci k přebírání zodpovědnosti. Pokud s tímto problémem však začne pracovat, může nad ním převzít moc a přestat tyto chyby dělat. Na druhou stranu existuje i mnoho pozitiv, na které by se výzkumy měly dle jeho názoru zaměřit. David navíc dodal: *„Bilingvnost a bikulturnost nejsou jenom prázdné pojmy, ale každodenní realita nás CODA. To vše lze velmi pozitivně zúročit v tlumočení i v jiné práci v sociální oblasti.“*

David navštěvoval jeden rok logopedickou mateřskou školu. Poté nastoupil do běžné základní školy v místě bydliště. Ve škole ho bavilo vcelku všechno. Jeho prospěch byl zcela normální. S domácími úkoly mu občas pomáhala sestra, která navštěvovala i třídní schůzky, což štvalo jak jeho, tak i ji. Na přijímací zkoušky na střední školu se připravoval společně s kamarádem a jeho matkou. David se věnoval aktivitám sportovního charakteru. Do kolektivu se začleňoval snadno a vždy měl dobré přátele. Pamatuje se ale i na nepříjemné osobní zážitky s vrstevníky a dalšími slyšícími lidmi převážně z důvodu jejich neinformovanosti a mylných domněnek. Dle Davidova názoru ovlivnila daná skutečnost jeho zájmy a profesní orientaci.

Neslyšícím rodičům, kterým se narodí slyšící dítě, by David na základě vlastních zkušeností doporučil: *„Na své dítě hlavně znakujte, pokud je to váš primární způsob komunikace. Ochraňujte své děti před tlumočením složitých situací a obtížných témat. Pokud budete chtít více informací, neváhejte se obrátit na slyšícího potomka neslyšících rodičů, který má pozitivní vztah ke znakovému jazyku.“*

Slyšícím i neslyšícím lidem by dále poradil následující: *„Navrhuji seznamovat malé slyšící děti i jejich rodiče se znakovým jazykem. Je jistě mnoho z nás CODA, kteří by se toho ujali, a věřím, že by přibývalo i samotných neslyšících lidí, kteří by to rádi dělali. Malé slyšící děti mohou znakovým jazykem mnohé užitečné získat. Rozvíjejí se tím motoricky, senzoricky, sémanticko-, psycho- a socio- lingvisticky a jistě i kognitivně. Je mi líto, že to slyšící lidé nevidí. Přitom to mají stále před očima, všichni mluvíme přeci tělem, ale využíváme ho jen velmi málo (mimika, gesta). Nerozumím tomu, proč vzdělaní neslyšící lidé odrazují CODA od záměru vyučovat znakový jazyk. Tito neslyšící lidé v domnění, že znakový jazyk ochraňují s nasazením vlastního těla, naopak brání slyšícím potomkům neslyšících rodičů, aby doslova uplatnili právo svobodně nakládat se svým dědictvím.“*

Případová studie č. 5

Pátá případová studie přibližuje život ženy ve věku třiceti šesti let. Pro účely této případové studie pro ni bylo zvoleno jméno Petra. Jejím nejvyšším dosaženým vzděláním je prozatím středoškolské s maturitou. V kombinované formě bakalářského studia si však doplňuje vzdělání z oblasti sociální práce. Nyní pracuje jako tlumočnice. Má lehkou sluchovou ztrátu, kterou kompenzuje sluchadly. Její rodiče jsou stále spolu. Otec se celý život věnoval čalounictví, nyní se chystá do důchodu, zatímco matka pracuje jako uklízečka, přestože je vyučená krejčová. Petra má také o tři roky mladší neslyšící sestru. Žije spolu s manželem a dvěma dcerami ve věku šesti a čtyř let. Všichni jsou slyšící.

Před narozením Martiny měli její rodiče od lékařů informaci, že z padesáti procent bude mít jejich dítě sluchové postižení. Nijak zvlášť ale danou situaci neřešili. Připraveni byli na obě dvě varianty. Podpory ze strany odborníků a poradenských pracovišť nevyužívali, protože v té době nic takového neexistovalo. Lékaři a další odborníci byli rádi, že Petra žije v jednom domě společně se slyšícími příbuznými. Petry matku často doprovázel její slyšící otec, který jí hodně vypomáhal. Petra si nevzpomíná, kdy přesně jí byla zjištěna sluchová ztráta, ale ví, že sluchadla dlouho odmítala. Nosit je začala v necelých třech letech.

Dětství měla Petra docela pěkné. Zpočátku žili u maminčiných rodičů, kteří byli slyšící. Přiznala, že jí nastavovali jiné hranice než samotní rodiče, čímž se jim do výchovy trochu „motali“. Vznikaly kvůli tomu různé spory. Vzpomíná si například, že babička s dědou ji nechávali déle vzhůru než rodiče. Věděla, že má u nich zastání a někdy toho zneužívala. V podstatě to trvá až doteď. To, že vyrůstá v neslyšící rodině, si nejprve nijak zvlášť neuvědomovala. V době, kdy žili na venkově, se nesetkávala s negativními reakcemi okolí, po odstěhování do hlavního města však bohužel ano. Petra si uvědomuje, že byla vůči svým rodičům mnohdy negativní a drzá. V osmnácti letech se dokonce rozhodla odjet do ciziny. Potřebovala si od všeho odpočinout. Přenechala veškerou zodpovědnost na sestře. Petra již věděla, že tlumočnické služby jsou dostupnější a že se o sebe musí naučit starat sami. Rodina byla nějakou dobu naštvaná, ale všem to nakonec prospělo.

Zásadní chybu ve výchově svých rodičů spatřuje Petra v tom, že mlčky akceptovali její rozmazlování ze strany prarodičů. V dospělosti si vše uvědomila, když

po návratu s manželem a dětmi zpět na venkov jim musela vysvětlit, že hlavní slovo ve výchově svých dětí má ona a její muž.

Petry matka pochází ze slyšící rodiny, zatímco její otec má neslyšící rodiče. Znakový jazyk umí proto hlavně díky svému otci, který na ni pouze znakoval. Nikdy nepoužíval svůj hlas, protože ví, že mu není rozumět. Když její matka pochopila, že komunikace funguje, začala na ni znakovat také. Českému jazyku však rozuměla dobře a nebála se na Petru zavolat, případně něco říct. Mluvit učili Petru prarodiče. Oproti tomu její mladší sestra s nimi vůbec nekomunikovala, protože je neslyšící.

Vývoj řeči byl u Petry mírně opožděný. Na otázku, jaký jazyk považuje za mateřský, nedokázala jednoznačně odpovědět. *„Znakový jazyk mi umožňuje lepší a přesnější vyjádření mých pocitů a některých výrazů,“* dodala. Dnes používá ve svém životě oba jazyky. Dle názoru rodičů jim vždycky vše rozuměla a nejsou si vědomi, že by s vyjadřováním svých pocitů a přání měla potíže. Když neznala nějaký znak, popsala ho. S poruchou komunikace se v důsledku lehké ztráty sluchu potýkala. V dětství navštěvovala logopeda, ale časem to začala „bojkotovat“, protože měla logopedii i v rámci školy. Petra se vnímá jako bilingvní. Je to hlavně z toho důvodu, že když nemůže najít česká slova, vyjádří se ve znakovém jazyce. Za pomocí znakového jazyka se také učí. Lépe si tak informace pamatuje.

Vztahy v rodině jsou dle názoru Petry normální. Příliš často se z časových důvodů vzájemně nenavštěvují. Pokud však rodiče dorazí na návštěvu, funguje Petra jako tlumočník. Mluví a zároveň znakuje. Manžel se chystá začít chodit na kurzy znakového jazyka. Plánoval to již dříve, ale jakmile zjistil, že děti jsou slyšící, tak to odložil. Oba si však uvědomují, že v budoucnu mohou mít neslyšící vnoučata, proto chtějí začít znakový jazyk v rodině více používat. Petra si nevzpomíná, že by danou záležitost s manželem nějak dopředu řešili. Tím, že se znali delší dobu jako přátelé, manžel již věděl, že její rodiče jsou neslyšící. Více to trápilo Petru samotnou. Přemýšlela o tom hlavně v době, kdy plánovali s manželem děti. V souvislosti s tím uvedla Petra negativní zážitek týkající se vyšetření sluchu její první dcery. Přestože v porodnici jakékoli vyšetření odmítla, po týdnu obdržela dopis, že se má co nejdříve dostavit s dcerou do nemocnice. Nakonec vyšetření metodou BERA schválila. Výsledkem bylo, že dcera neslyší. Postupem času se ukázalo, že tomu tak není. U druhé dcery již jakákoli vyšetření odmítla. Nyní má mladší dcera zjištěnou menší sluchovou ztrátu na jednom uchu. Petra se svými dcerami občas znakuje. Ze začátku se o to snažila

hodně, ale vzhledem k tomu, že v okolí bylo hodně lidí, co mluvilo, nebylo to reálné. Starší dcera učí znakovat tu mladší, která se stydí. Prarodiče je nehlídají.

Dle Petry měla doma dostatek zvukových podnětů. Otec ji brával do kina na animované filmy a celá rodina navštěvovali vizuálně zajímavé show. Společně s rodiči se Petra účastnila akcí komunity Neslyšících. Jednalo se o karnevaly, oslavy čarodějnic, čerta a Mikuláše či Silvestra. Rovněž k nim chodili neslyšící na návštěvy a trávili spolu dovolené. Petře to nevadilo, měla to dokonce ráda, protože ji všichni chválili, jak moc je šikovná a jí to dělalo dobře. Co se týče zvyků a tradic Neslyšících, dodržuje Petry rodina přání dobré chuti poklepáním o stůl. V podstatě jí ani nedošlo, že je to typické pouze pro Neslyšící. Dále přiznala, že jsou více kontaktní. Se svými známými se vítá dvěma polibky na tvář. Rovněž výrazněji gestikulují. Její děti si až v podstatě nyní uvědomují to, že jejich babička a děda neslyší. Chápou, že na ně nemůžou zavolat, ale že jejich pozornost musí upoutat dotykem. Občas je Petra bere na akce komunity Neslyšících. Dle jejího názoru jí bylo dopřáváno to, co jejím vrstevníkům.

Petra se cítí být součástí komunity Neslyšících. Nyní má přátelé jak z řad slyšících, tak i neslyšících, ale zejména mezi nedoslýchavými.

O sdružení CODA Petra ví, ale moc se do jeho aktivit nezapojuje. V zahraničí to dle jejího názoru funguje lépe. Jedné akce se v minulosti účastnila, ale bylo to pro ni náročné. Nerada řeší minulost. Řídí se heslem, co bylo, to bylo. Nevidí moc smysl v tom, že si dva lidé sdělí své zážitky, ale dál to nikam nevede. Je prý velká škoda, že u nás není psycholog, který by se touto problematikou zabýval a věděl, co znamená být CODA. V dětství znala jednu rodinu, ale cíleně slyšící potomky neslyšících rodičů nikdy nevyhledávala.

Na tlumočení nevzpomíná Petra v dobrém. Hodně ji to zatěžovalo. V současné době kvůli tomu nerada tlumočí zejména hledání nového zaměstnání. Pamatuje si totiž, že musela svému otci tlumočit každý přijímací pohovor či výběrové řízení. Zanechalo to v ní pocity, že když táta nesežene práci, nebudou mít jako rodina peníze. Přebírala veškerou zodpovědnost na sebe. Rovněž doslova nesnášela tlumočení návštěv u lékaře. Nechtěla tlumočit výsledky odborných vyšetření. Měla strach, že bude muset blízké osobě oznámit špatnou zprávu. Od těch dob nerada svým rodičům tlumočí. Dlouho jí vždy trvá, než si uvědomí, že se jí dané situace osobně netýkají. Jestli za své rodiče rozhodovala, neví, ale přiznala, že nevědomky se to stát mohlo.

Aktuálně pracuje Petra jako tlumočnice. Daná skutečnost tedy její zájmy a profesní orientaci ovlivnila. V podstatě ji to ale baví. Je ráda, že si vše může

zorganizovat podle sebe. Vzdělávací kurzy absolvovala. Etický kodex zná dobře a dodržuje ho. Rodičům tlumočí pouze občas. Pro jejího otce bylo těžké zvykat si na někoho jiného. Při tlumočení své rodině se Petra dokáže držet zásad tlumočení. K tomu však dodala: *„Když zařizují něco důležitého, zásadně netlumočím a jsem tam pro ně spíše jako podpora.“* Ze začátku měla Petra problémy také s tím, že se jí prolíná práce s osobním životem. Musela svým klientům vysvětlit, že je jejich tlumočnice, ne přítelkyně. Chtěla se vyvarovat střetu zájmů a vymezit si dostatečně hranice. Tím, že se znakový jazyk vyvíjí, není si Petra jistá, zda by dokázala vyjádřit vše, co by chtěla. V kontextu ale chápe veškerá sdělení. Přiznala, že se moc nepohybuje mezi mladými, takže nové znaky příliš neovládá.

Když bylo Petře šest let, přestěhovali se do hlavní města Prahy kvůli tomu, aby sestra mohla chodit do specializované školy. Petra na to nevzpomíná moc dobře. Nastoupila tedy do ZŠ Ječná v Praze, která byla určena pro nedoslýchavé děti. Vyučovalo se tam orální metodou. Třídní učitelka předávala rodičům informace písemně. Do kolektivu neslyšících se začleňovala dobře, velkého kolektivu slyšících se bála. Jako mimoškolní aktivitu si Petra zvolila pantomimu, která ji i přes prvopočáteční touhu začala brzy nudit. Poté navštěvovala kroužek keramiky.

Neslyšícím rodičům, kterým se narodí slyšící dítě, by vzkázala: *„Znakujte na své dítě. Nepoužívejte žádné matoucí formy komunikace – špatnou mluvu, znakovanou češtinu apod. Raději spolu se znakovým jazykem a kulturou Neslyšících zajistěte svému dítěti dostatečný kontakt se slyšící společností.“*

4.3 Analýza výsledků výzkumného šetření a doporučení pro praxi

Hlavním cílem tohoto výzkumného šetření je zanalyzovat vliv výchovy neslyšících rodičů na rozvoj osobnosti jejich slyšících dětí a na základě získaných výpovědí od dospělých CODA přispět k optimalizaci vývoje slyšících dětí neslyšících rodičů prostřednictvím osvětové přednášky.

Ve snaze dosáhnout tohoto cíle byla pozornost zaměřena na proces osvojování mluveného a znakového jazyka u oslovených slyšících potomků neslyšících rodičů, na komunikační vzorce a vzájemné vztahy ve vybraných rodinách. Dále byl zjišťován vliv výchovy neslyšících rodičů na komunikační schopnosti a identitu jejich slyšících dětí, na proces socializace, vzdělávání, profesní orientaci i jejich tlumočnickou praxi. V neposlední řadě bylo důležité popsat vztah vybraných CODA ke slyšící společnosti

a kultuře Neslyšících. Závěry šetření jsou zformulovány na základě posouzení získaných dat dle stanovených dílčích cílů.

1. **charakterizovat proces osvojování mluveného a znakového jazyka u vybraných CODA**

V souvislosti s problematikou CODA se mezi lidmi často objevují obavy, jak se tito jedinci naučí mluvit, když vyrůstají v neslyšícím prostředí. Tyto mylné představy jsou však způsobeny především jejich neinformovaností.

Výzkumné šetření ukázalo, že stav sluchu byl po narození vyšetřen pouze jednomu informantovi. David z případové studie č. 4 absolvoval vyšetření sluchu za pomocí audiometrie až v pozdějším věku. Lenka z případové studie č. 1 a Martina z případové studie č. 2 uvedly, že žádné vyšetření sluchu u nich určitě provedeno nebylo. Petře z případové studie č. 5 byla lehká sluchová ztráta zjištěna až později.

Vývoj řeči probíhal u třech informantů zcela přirozeně. Pouze Lukáš z případové studie č. 2 a Petra z případové studie č. 5 se zmínili o tom, že řeč se u nich vyvíjela v porovnání s vrstevníky o něco pomaleji. Využili proto logopedickou péči. U Petry z případové studie č. 5 se však jednalo o poruchu komunikace v důsledku sluchové ztráty. David z případové studie č. 4 se zmínil o tom, že navštěvoval jeden rok mateřskou školu logopedickou. Další informanti logopeda navštěvovat nemuseli. V současné době, až na Petru z případové studie č. 5, nikdo žádnou poruchu komunikace nemá. Oproti tomu proces osvojování si znakového jazyka nedokázali informanti zpětně příliš zhodnotit. Martina z případové studie č. 3 a David z případové studie č. 4 však uvedli, že se ho učili převážně „odkoukáváním“ z rozhovorů rodičů. V současné době ho všichni bez problémů používají.

Čtyři informanti uvedli, že doma měli dostatek zvukových podnětů. Mohli se dívat na televizi či si pouštět hudbu. U Lukáše z případové studie č. 2 tomu tak bohužel nebylo. Z tohoto důvodu usoudil, že mu nebylo dopřáváno to, co jeho vrstevníkům. V kontaktu se slyšící společností byli informanti převážně v rámci vzdělávacích institucí nebo díky kontaktu s ostatními členy rodiny. Mluvní vzor pro ně nejčastěji představovali prarodiče, pedagogové a vrstevníci. Znakový jazyk se učili zejména od rodičů a jejich neslyšících přátel, se kterými se setkávali na akcích pořádaných komunitou Neslyšících. Jejich jazykové kompetence byly převážně na takové úrovni, že dokázali vyjádřit to, co chtěli. Lenka z případové studie č. 1 však uvedla, že si vzpomíná na řadu situací, kdy došlo k nějakému nedorozumění. David z případové

studie č. 4 vtipně poznamenal, že v pubertě se nedokázal s otcem pohádat tak, jak potřeboval.

V rámci výzkumného šetření bylo zjištěno, že stav sluchu dětí neslyšících rodičů se dříve příliš neřešil. V současné době by v takovýchto případech měla být situace jiná. Je velmi důležité vyšetřit stav sluchu dítěte co nejdříve, aby podle výsledků vyšetření mohli rodiče uzpůsobit své výchovné působení. Výsledky výzkumného šetření nepotvrzují, že by vývoj řeči byl u slyšících dětí v důsledku výchovy neslyšícími rodiči nijak výrazně ohrožen. Lze konstatovat, že mají-li dotyční dostatek zvukových podnětů a kontaktů se slyšící společností, osvojují si mluvený jazyk zcela přirozeně. Mírné opoždění vývoje řeči se samozřejmě objevit může, ale s kvalitní logopedickou péči by měl být tento problém rychle vyřešen. Zároveň by se nemělo zapomínat na důležitost znakového jazyka, bez jehož osvojení nemůže mezi rodiči a dítětem fungovat plnohodnotná komunikace.

2. analyzovat komunikační vzorce a vzájemné vztahy v daných rodinách

V rodinách, kde neslyšící rodiče vychovávají slyšící děti, může existovat mnoho různých komunikačních vzorců. Jejich volba je závislá na různých faktorech.

Zajímavý komunikační vzorec uvedla Lenka z případové studie č. 1. S rodiči vždy komunikovala prostřednictvím znakované češtiny. Za nepřítomnosti sestry však v komunikaci s nimi přecházela do znakového jazyka. Stejně tak je tomu i dnes. Se sestrou již od dětství komunikuje jazykem mluveným. Její manžel se naučil několik frází ve znakovém jazyce a starší syn s nimi komunikuje na základě znakové češtiny. Neobvyklá volba komunikačních pravidel se objevila i v rodině Martiny z případové studie č. 3, kde se převážně mluvilo a pouze mezi sebou rodiče znakovali. Martina se tak znakový jazyk učila pouhým „odkoukáváním“ z komunikace svých rodičů. Nyní již v komunikaci se svým otcem používá znakový jazyk. Tím, že se rodiče snaží mluvit, nenastávají s dalšími rodinnými příslušníky komunikační problémy. V rodinách dalších třech informantů se převážně znakovalo. Lukáš z případové studie č. 2 zastával roli zprostředkovatele komunikace celé rodině, dokonce i svému bratrovi. Rodina Davida z případové studie č. 4 využívala kromě převažujícího znakového jazyka všech komunikačních prostředků, ať už vizuálně-motorických či audio-orálních. Se svou sestrou komunikoval „domácím“ znakovým jazykem i jazykem českým. Vzhledem k tomu, že jeho syn dává v současné době přednost znakovému jazyku před mluvením, v komunikaci se svými prarodiči nemá prakticky žádný problém. V rodině Petry

z případové studie č. 5 se taktéž převážně znakovalo. Jediný, kdo občas mluvil, byla Petry matka. Otec nepoužíval svůj hlas vůbec. Se setrou probíhala komunikace vždy prostřednictvím znakového jazyka, protože je neslyšící. Ostatním členům rodiny tlumočí.

K tématu zprostředkování komunikace v rodině se tři informanti vyjádřili tak, že se je jejich rodiče snažili v dětství o tlumočení nežádat. Všichni z nich se však do situací vyžadujících tlumočení přirozeně dostávali. Lukáš z případové studie č. 2 uvedl, že v rodině tlumočil často a rodiče na něho v důsledku toho kladli větší nároky. Stejně tak i Petra z případové studie č. 5 byla hlavním zprostředkovatelem komunikace v rodině a přebírala na sebe velkou míru zodpovědnosti. Až do dnešní doby má potíže s tím, že si dané situace bere osobně. Informanti ve většině případů nevzpomínali na tlumočení v dětství v dobrém. Uvedli řadu situací, které jim nebyly příjemné a kterým mnohdy ani nerozuměli. Na druhou stranu David z případové studie č. 4 se zmínil o tom, že tlumočení může dítě i pozitivně ovlivňovat, jsou-li tyto situace pro něho bezpečné. Martina z případové studie č. 3 se k tomu vyjádřila tak, že v pubertě se při komunikaci s rodiči na veřejnosti cítila dobře, protože měla potřebu se „ukázat“. Tlumočit v nízkém věku žádost o příspěvek na kompenzační pomůcku či rozhovor s policií kvůli nabouranému autu jí už však moc příjemné nebylo. O zásadách tlumočení informanti v dětství nevěděli, tudíž je nemohli ani v praxi dodržovat.

Čtyři informanti zhodnotili vztahy v rodině velmi kladně. Vzájemné se všichni poměrně často navštěvují. Pouze odpověď Petry z případové studie č. 5 byla v porovnání s ostatními o něco chladnější. I přesto neuvedla, že by byl v rodině nějaký zásadní problém. Partneři i děti oslovených informantů si s jejich neslyšícími rodiči rozumí dobře.

Na základě výzkumného šetření se prokázalo, že určitý vliv na výběr některého z komunikačních prostředků mělo to, zda rodiče pocházejí z rodiny slyšících či neslyšících a zda jejich sluchové postižení je vrozené či získané. Velkou roli hrála také nedostatečná informovanost rodičů o dané problematice a obavy z toho, že se jejich dítě nebude správně vyvíjet, když nebudou mluvit. Přestože sluchové postižení způsobuje značnou bariéru v komunikaci a navazování kontaktů s okolím, z výpovědí informantů se neprokázaly žádné vážné obtíže, se kterými by se rodiny potýkaly. Ve většině případů tomu bylo dokonce naopak. Všichni spolu vychází velmi hezky a jsou si vzájemnou oporou.

3. **zjistit vliv výchovy neslyšících rodičů na komunikační schopnosti a identitu jejich slyšících dětí, na proces jejich socializace, vzdělávání a profesní orientaci**

Skutečnost, že slyšící děti vychovávají neslyšící rodiče, s sebou přináší řadu otázek týkajících se vlivu daného typu výchovy na jejich komunikační schopnosti, identitu, proces socializace, vzdělávání i profesní orientaci. Existují oblasti, kde daný vliv působí více, a oblasti, které jsou ovlivňovány nepatrně či zcela vůbec.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že všichni informanti ovládají naprosto bez problémů jazyk český a na různých úrovních i jazyk znakový. Na otázku, jaký jazyk považují informanti za mateřský, odpověděli různě. Dva z nich uvedli, že jejich mateřským jazykem je jednoznačně jazyk český. Oproti tomu Lukáš z případové studie č. 2 považuje za mateřský jazyk spíše jazyk znakový. David z případové studie č. 3 se zmínil jednak o znakovém jazyku, jednak o modifikované verzi jazyka českého. Petra z případové studie č. 5 nedokázala na otázku jednoznačně odpovědět, ale přiznala, že ve znakovém jazyce se lépe učí a snáze skrze něj dokáže vyjádřit své pocity. Jak již bylo uvedeno výše, poruchu komunikace až na Petru z případové studie č. 4 nikdo nemá.

Co se týče vnímání identity, čtyři z pěti informantů se považují za bilingvní. Zajímavé však je, že každý z nich preferuje jiný ze dvou světů, na jejichž pomezí se jakožto slyšící potomci neslyšících rodičů ocitají. Lukáš z případové studie č. 2 se cítí lépe mezi neslyšícími. Oproti tomu Martina z případové studie č. 3 preferuje svět slyšících. David z případové studie č. 4 je v každodenním kontaktu jak se slyšícími, tak i s neslyšícími lidmi. Lenka z případové studie č. 1 se za bilingvní nepovažuje, přestože ovládá jak český jazyk, tak i jazyk znakový. Zmínila se o tom, že ve světe slyšících se cítí mnohem bezpečněji.

Z výpovědí informantů je patrné, že v průběhu života nezaznamenali v důsledku výchovy neslyšícími rodiči obtíže v začleňování do společnosti. Pravdou však je, že s určitými negativními reakcemi okolí se někteří z nich v dětství setkali. Lenka z případové studie č. 1 uvedla, že neměla ráda, když byla rodina kvůli znakování středem pozornosti. Nepříjemně vnímala také to, když se jí někdo ptal na otázky typu, jak to u nich doma funguje, jak se ona i sestra naučili mluvit apod. Naštěstí o tom doma otevřené mluvili. Rovněž Lukáš z případové studie č. 2 se zmínil o tom, že někteří žáci se mu posmívali kvůli tomu, že s rodiči „mává rukama“. On se tím však nijak netrápil. Cítil se naopak výjimečně. Různorodé zkušenosti má také David z případové studie č. 4. Zmínil se o tom, že si pamatuje na nepříjemné osobní zážitky s vrstevníky a dalšími

slyšícími lidmi převážně z důvodu jejich neinformovanosti a mylných domněnek. Negativním reakcím okolí musela po přestěhování do hlavního města čelit i Petra z případové studie č. 5. Jediná, kdo si neuvědomuje, že by sluchové postižení jejích rodičů někdo nějakým způsobem řešil, je Martina z případové studie č. 3. Určitá identifikační nálepka to pro ní však byla, přiznala.

Čtyři informanti navštěvovali běžné vzdělávací instituce a získali dokonce vysokoškolský titul. Petra z případové studie č. 5 byla vzhledem ke své sluchové ztrátě zařazena do třídy pro nedoslýchavé žáky na škole pro osoby se sluchovým postižením, nyní si doplňuje vysokoškolské vzdělání. Zájmy a mimoškolní aktivity dotazovaných informantů se nijak nevymykaly normálu. V souvislosti se školním prospěchem uvedl Lukáš z případové studie č. 2, že kvůli tlumočení rodičům ve škole často chyběl, což se promítlo zhoršenými známkami. Lenka z případové studie č. 1 se zmínila o tom, že zpočátku se s ní učili děda s babičkou, ale později si musela dělat úkoly sama. Místo rodičů navštěvoval třídní schůzky dědeček. Podobně se k danému tématu vyjádřila Martina z případové studie č. 3, která se rozhodla doplnit si vzdělání až s odstupem času. Dle jejího názoru ji nebyla v tomto ohledu věnována dostatečná podpora ze strany rodičů a školy. Upozornila na to, že nikdo nepracoval s tím, že její rodiče jsou neslyšící. Na třídní schůzky chodila babička. S Davidem z případové studie č. 4 se často učila jeho starší sestra, která navštěvovala i třídní schůzky. S přípravou na přijímací zkoušky na střední školu mu poté vypomáhal kamarád a jeho matka. V případě Petry z případové studie č. 5 byli rodiče o její prospěchu informováni pouze písemnou cestou.

Všichni dotazovaní v rámci rozhovoru přiznali, že určitý vliv na jejich profesní orientaci výchova neslyšícími rodiči měla. Lenka z případové studie č. 1 pracuje v současné době jako vysokoškolský pedagog na katedře speciální pedagogiky a Lukáš z případové studie č. 2 působí ve speciální škole logopedické. Rovněž Martina z případové studie č. 3 si zvolila práci s lidmi. Vede organizaci pro osoby se sluchovým postižením. Zbylí dva informanti se věnují tlumočnické profesi. Ve volném čase tlumočí také Lukáš z případové studie č. 2 a v rámci svého zaměstnání i Martina z případové studie č 3.

Výsledky výzkumného šetření dokazují, že výchova slyšících potomků neslyšícími rodiči nemá negativní vliv na jejich komunikační schopnosti. Jsou-li dodržovány určité zásady, osvojí si tito jedinci přirozeně oba dva jazyky. Stejně tak se ukázalo, že ani s vnímáním vlastní identity nemají závažnější problém. Na základě vlastního rozhodnutí si sami volí, v jakém světě se budou více pohybovat. Pokud jsou

tyto preference vyvážené, stávají se plně bilingvními. Faktor určující, zda CODA preferují spíše svět slyšících či neslyšících lidí, nebyl v rámci výzkumného šetření zjištěn. Ukázalo se však, že slyšící potomci neslyšících rodičů se mnohdy musí vypořádávat s negativními reakcemi a nepochopením okolí. Z výpovědí informantů je dále patrné, že začleňování do společnosti a navazování nových kontaktů nečiní slyšícím potomkům neslyšících rodičů žádné potíže. V rámci výzkumného šetření však vyšlo najevo, že podpora ze strany odborníků byla nedostatečná zejména v období školní docházky, kdy si CODA museli často poradit sami. Ukázalo se také, že v mnoha případech nebyl příliš vhodně vyřešen ani proces předávání informací mezi školou a rodiči. Výsledky výzkumného šetření však dokládají, že daná skutečnost nebrání slyšícím potomkům neslyšících rodičů získat kvalitní vzdělání. Na základě získaných výpovědí lze konstatovat, že CODA inklinují díky svým zkušenostem získaných v dětství k práci s lidmi, zejména pak k cílové skupině osob se sluchovým postižením.

4. **zmapovat tlumočnickou praxi u oslovených slyšících potomků neslyšících rodičů**

Vzhledem k tomu, že slyšící potomci neslyšících rodičů se od dětství ocitají v roli zprostředkovatelů komunikace, obecně se předpokládá, že v dospělosti budou pracovat jako tlumočníci. Nemusí to však být pravidlem.

V rámci výzkumného šetření se tlumočnické profesi v současné době věnují čtyři informanti z pěti. Každý z nich je seznámen s etickým kodexem a v praxi se jím řídí. V tlumočení si všichni věří přiměřeně své skromnosti. Lukáš z případové studie č. 2 se zmínil o tom, že přednášky na vysoké škole by osobně tlumočit nemohl. Troufá si pouze na oblasti, kterým rozumí. Martina z případové studie č. 3 zas tlumočí vzhledem ke klientele organizace, kde pracuje, pouze starší generaci. Znaky mladší generace příliš neovládá. Petra z případové studie č. 5 uvedla, že si není jistá, zda by dokázala vyjádřit vše, co by chtěla, nicméně v kontextu chápe veškerá sdělení. Mezi mladými se však příliš nepohybuje, tudíž nové znaky tolik nezná. V případě, že tlumočí svým vlastním rodičům, je schopná držet se zásad tlumočení. Jedná-li se však o závažné situace, do tlumočení se nepouští a raději je přítomna jako podpora. Rovněž přiznala, že její otec si v tlumočení musel dlouho zvykat na někoho jiného. Přestože Lenka z případové studie č. 1 nevykonává práci tlumočníka, problematice osob se sluchovým postižením se jakožto vyučující na vysoké škole věnuje. Jedním z hlavních důvodů,

proč si nezvolila tlumočnickou profesi, je ten, že v řadě situací by měla tendenci porušit etický kodex tlumočníka.

Všichni informanti se v průběhu své praxe vzdělávali a absolvovali nabízené kurzy. Lenka z případové studie č. 1 navštěvovala kurzy organizované Českou komorou tlumočníků znakového jazyka i Pevností. Lukáš z případové studie č. 2 absolvoval navíc ještě kurzy přes Českou unii neslyšících a Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Přiznal, že jazyk, který se naučil doma od rodičů, by mu k tlumočení rozhodně nestačil. Martina z případové studie č. 3 začala v osmnácti letech jezdit na kurzy, jejichž náplní však byla pouze výuka znakované češtiny. David z případové studie č. 4 prošel bakalářským a magisterským studiem oboru Čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, dále absolvoval několik školení České komory tlumočníků znakového jazyka a rovněž se vzdělával v rámci sociálních služeb. Petra z případové studie č. 5 neuvedla, o jaký typ vzdělávání se v jejím případě jednalo.

Na otázku týkající se možnosti vnášení negativ do tlumočení na základě zkušeností získaných výchovou neslyšícími rodiči, se u většiny informantů vyskytly obdobné názory. Slyšící potomci neslyšících rodičů se při tlumočení nejčastěji potýkají s tím, že dané situace s neslyšícími více prožívají, mají tendenci do procesu zasahovat, chránit neslyšící před špatným rozhodnutím a pomáhat jim. David z případové studie č. 4 označil tento problém tak, že tlumočník inklinuje k přebírání zodpovědnosti za klienta. Petra z případové studie č. 5 navíc dodala, že si zpočátku musela vymezit hranice, aby nedocházelo ke střetu zájmů. Práce se jí totiž v mnoha případech prolínala s osobním životem. Její klienti museli pochopit, že role přítelkyně se liší od role tlumočníka. Na druhou stranu Lenka z případové studie č. 1 uvedla, že slyšící potomci neslyšících rodičů mohou v porovnání s ostatními vidět spoustu souvislostí. Dle jejího názoru záleží hodně na osobnosti člověka, který se na dráhu tlumočníka vydá. Osobní zkušenosti získané výchovou neslyšícími rodiči z něho profesionálního tlumočníka rozhodně nedělají. Stejně tak i David z případové studie č. 4 uvedl, že tlumočení slyšících potomků neslyšících rodičů může mít mnoho pozitiv, na které by se měly výzkumy zaměřit.

Výzkumné šetření prokázalo, že výchova neslyšících rodičů měla na profesní orientaci jejich slyšících dětí značný vliv. V dospělosti se CODA často vydávají na dráhu tlumočníka. Mají obrovskou výhodu v tom, že ovládají český i znakový jazyk, ale také že znají oba dva světy – společnost slyšících i komunitu Neslyšících. Získané zkušenosti jim v porovnání s tlumočníky vyrůstajících ve slyšícím prostředí umožňují

vidět spoustu souvislostí. Na druhou stranu je pro mnohé z nich těžké udržet si odstup a do tlumočení ve prospěch klienta nezasahovat. To se ukázalo jako hlavní příčina toho, proč si někdo z nich tuto profesi nezvolí. Hodně záleží také na tom, jaké zkušenosti s „tlumočením“ v dětství získali. Výsledky výzkumného šetření nasvědčují tomu, že CODA tlumočníci znají etický kodex a v praxi ho dodržují. Jsou si vědomi toho, že se musí odborně vzdělávat a tak jako i v jiných profesích na sobě neustále pracovat.

5. popsat vztah vybraných CODA ke slyšící společnosti a kultuře Neslyšících

Slyšící potomci neslyšících rodičů se ve svém životě ocitají na pomezí dvou světů – komunity Neslyšících a společnosti slyšících osob. Postoje, které k oběma světům zaujímají, se mohou různit. U někoho mohou být vzájemné vztahy se slyšícími i neslyšícími lidmi naprosto bezproblémové, u někoho tomu tak být nemusí.

Jedna z otázek, která se snažila poodhalit vztah dotazovaných k daným světům, se týkala příslušnosti ke kultuře Neslyšících. Součástí této komunity se cítí být tři informanti z pěti. Dva z dotazovaných uvedli, že takový pocit nemají. Lenka z případové studie č. 1 se navíc zmínila o tom, že jí neslyšící ublížili, když se s manželem rozhodli dát synovi kochleární implantát. V té době čelila tvrdé kritice a řadě agresivních útoků. Kulturu Neslyšících respektuje, ale to, že je slyšícím potomkem neslyšících rodičů ještě neznamená, že musí být její součástí. Podobně odpověděla i Martina z případové studie č. 3. Ostatní informanti se domnívají, že je komunita Neslyšících přijala dobře.

Se zvyklostmi a tradicemi kultury Neslyšících se informanti přirozeně seznamovali. Nejčastěji uváděné bylo popřání dobré chuti poklepáním na stůl. Martina z případové studie č. 3 se zmínila také o odlišném způsobu upoutání pozornosti, a to za pomocí světla či zadupání. David z případové studie č. 4 za tradice a zvyklosti jeho rodiny považuje návštěvy klubů Neslyšících a setkávání s neslyšícími přáteli, dále humor na úkor světa slyšících a rozhovory o diskriminaci neslyšících obecně. Petra z případové studie č. 5 uvedla, že jsou jako rodina více kontaktní a výrazněji gestikulují. S těmito zvyklostmi seznamují informanti i své děti. Lenka z případové studie č. 1 však dodala, že její starší syn, který je po kochleární implantaci, upřednostňuje svět slyšících. O předání tradic komunity Neslyšících se ale i přesto snaží. Oproti tomu syn Davida z případové studie č. 4 má již nyní díky němu hezké povědomí o kultuře Neslyšících. Stejně tak děti Petry z případové studie č. 5 začínají postupně chápat odlišnost těchto dvou světů.

Akce pořádané komunitou Neslyšících navštěvovali všichni informanti. Vzpomínají na to převážně kladně. Jednalo se o nejrůznější besídky, oslavy, výlety a dovolené. Lukáš z případové studie č. 2, Martina z případové studie č. 3 i David z případové studie č. 4 dokonce takové akce v rámci svého zaměstnání někdy sami organizovali. Někteří informanti navštěvují tyto akce i v současné době se svými dětmi.

Z výpovědí informantů je patrné, že v intenzivním kontaktu jsou jak s lidmi slyšícími, tak i s osobami se sluchovým postižením. Určité preference k jednomu z obou světů byly však v rámci rozhovorů u každého z nich odhaleny. Lenka z případové studie č. 1 se jednoznačně cítí bezpečněji a lépe ve světě slyšících. Podobně tomu je i u Martiny z případové studie č. 3, která přiznala, že ve volném čase osoby se sluchovým postižením příliš nevyhledává. Naopak Lukáš z případové studie č. 2 uvedl, že přátele má převážně z řad neslyšících. David z případové studie č. 4 a Petra z případové studie č. 5 se cítí dobře jak ve společnosti slyšících, tak i neslyšících osob. David se navíc zmínil o tom, že si všech neslyšících lidí velmi váží a dle jeho názoru potřebují pomoc ze strany slyšící společnosti. Myslí si, že je potřeba více podporovat znakový jazyk i kulturu Neslyšících.

Výpovědi informantů ohledně potřeby sdílet zkušenosti s ostatními slyšícími potomky neslyšících rodičů se rozcházely. Lenka z případové studie č. 1 uvedla, že takové tendence měla pouze v období, kdy studovala na vysoké škole. To, že má mezi CODA pár přátel, je pouhá náhoda. Vyhledávat jiné slyšící potomky neslyšících rodičů nenapadlo ani Martinu z případové studie č. 3. V dětství měla přátele převážně z řad slyšících. Petra z případové studie č. 5 taktéž není zastáncem řešení minulosti. Nevidí moc smysl v tom, že si dva lidé sdělí své zážitky, ale dál to nikam nevede. Přestože v dětství jednu takovou rodinu znala, nikdy cíleně slyšící potomky neslyšících rodičů nevyhledávala. Oproti tomu Lukáš z případové studie č. 2 vnímá sdílení zkušeností s ostatními jako důležité. Je si však vědom toho, že hodně lidí tuto potřebu nemá. Nyní se vídá se členy sdružení CODA a s těmi, z nichž se stali tlumočníci a jsou jeho kolegové. Kontakt s nimi pro něho moc znamená. David z případové studie č. 4 se zmínil o tom, že někteří CODA se chtějí setkávat více, někteří méně. On sám se stýká se slyšícími potomky neslyšících rodičů celkem pravidelně. Určitý význam má pro něho také kontakt s neslyšícími potomky neslyšících rodičů a neslyšícími potomky slyšících rodičů.

Občanské sdružení CODA – Slyšící potomci neslyšících rodičů, o. s. všichni informanti znají. Dva z nich se dokonce podíleli na jeho založení. V současné době se

však z časových důvodů až na Davida z případové studie č. 4 v dané oblasti nikdo příliš neangažuje. Martina z případové studie č. 3 navíc uvedla, že ji tato podoba fungování organizace příliš neoslovila. Domnívá se, že by bylo prospěšnější, kdyby členové sdružení CODA na základě vlastních zkušeností vytvořili informační brožuru, kterou by obdrželi učitelé, poradenská pracoviště, případně další odborníci dostávající se do kontaktu s těmito rodinami, čímž by se přispělo k tomu, aby se jejich negativní zážitky již další generaci CODA neopakovaly. Petra z případové studie č. 5 upozornila také na to, že u nás chybí psycholog, který by se touto problematikou zabýval a věděl, co znamená být CODA. Co se týče zahraniční spolupráce, tak jeden ročník mezinárodní konference CODA navštívila pouze Lenka z případové studie č. 1 a David z případové studie č. 4.

To, jaký vztah zaujímají CODA ke slyšící společnosti a komunitě Neslyšících, hodně záleží na jejich osobních zkušenostech a intenzitě kontaktů s danými lidmi. Určitou roli v tom hraje i postoj samotných rodičů a jejich styl výchovy. V rámci výzkumného šetření se ukázalo, že příslušnost ke kultuře Neslyšících nemusí být v případě slyšících potomků neslyšících rodičů tak jednoznačná, jak by se mohlo na první pohled zdát. Ne všichni CODA se cítí být její součástí. Z výsledků výzkumného šetření je patrné, že se zvyklostmi a tradicemi kultury Neslyšících se slyšící potomci neslyšících rodičů seznamují zcela přirozeně a některé z nich předávají i svým vlastním dětem. Výzkumné šetření dále prokázalo, že CODA preferují ve většině případů jeden ze světů o něco více než ten druhý. Značnou roli v tom hrají jejich jazykové kompetence. Lépe a bezpečněji se cítí v tom světě, jehož jazyk považují za mateřský. Ovládají-li oba jazyky na vysoké úrovni, ocitají se většinou na pomezí a jsou v každodenním kontaktu jak se slyšícími, tak i neslyšícími lidmi. V rámci výzkumného šetření se také ukázalo, že slyšící potomci neslyšících rodičů mají povědomí o fungování sdružení CODA, ale míra jejich angažovanosti v dané oblasti není příliš vysoká. V neposlední řadě nasvědčují výsledky výzkumného šetření tomu, že ne všichni slyšící potomci neslyšících rodičů mají potřebu sdílet své zkušenosti z dětství s ostatními.

Na základě studia odborné literatury a zpracování výzkumného šetření lze neslyšícím rodičům, kterým se narodí slyšící dítě, doporučit následující:

1. Nechte dítěti vyšetřit stav sluchu, abyste věděli, jaké formy komunikace v kontaktu s ním používat, jakým způsobem rozvíjet jeho schopnosti a jaký typ vzdělávací instituce pro něho zvolit.
2. V případě nejistoty se nebojte využít podpory ze strany odborných pracovišť.
3. Dopřejte svému dítěti dostatek zvukových podnětů a mluvních vzorů od slyšících lidí.
4. V kontaktu s dítětem používejte pro Vás přirozený způsob komunikace. Nemějte obavy, že se dítě nenaučí mluvit, když budete pouze znakovat. Bude-li mít dostatečný kontakt se slyšící společností, jeho vývoj řeči bude probíhat přirozeně.
5. Pěstujte u dítěte kladný postoj k oběma světům. Seznamte ho s kulturou Neslyšících a nebraňte mu poznat zvyky a tradice slyšících.
6. Nenuťte své dítě tlumočit. Seznamte se s etickým kodexem tlumočníka, mějte na paměti zásady tlumočení a nebojte se využít profesionálních tlumočnických služeb.
7. Nepřetěžujte své dítě a nepřenášejte na něj velkou míru zodpovědnosti. Nevystavujte ho složitým situacím a nechtějte po něm řešit obtížné věci, kterým nemůže rozumět.
8. Nepodceňujte se a nedovolte ostatním lidem, zejména prarodičům Vašeho dítěte, aby Vám do výchovy zasahovali.
9. Vytvořte si s dítětem hezký a láskyplný vztah, dopřejte mu bezstarostné dětství, věnujte mu dostatečnou pozornost a navažte s ním plnohodnotnou komunikaci.
10. Ukažte dítěti, co se smí a co ne, neomezujte jeho zájmy, podpořte ho ve všem, co ho baví, a respektujte jeho věkové zvláštnosti.

Vybraná doporučení ze strany samotných CODA zní:

Lenka z případové studie č. 1: *„Vychovávejte své dítě s láskou a respektem a nezneužívejte toho, že slyší i to, co ještě slyšet nemá. Nebojte se využít profesionálních tlumočnických služeb.“*

Lukáš z případové studie č. 2: *„Nemějte obavy s dítětem komunikovat ve znakovém jazyce. Nezapomínejte na jeho potřeby a nezneužívejte jej k tlumočení v dětském věku.“*

Martina z případové studie č. 3: *„Věnujte se svým dětem, ale nezneužívejte je. Využijte odborných služeb a svému dítěti dopřejte plnohodnotné dětství.“*

David z případové studie č. 4: *„Na své dítě hlavně znakujte, pokud je to Váš primární způsob komunikace. Ochraňujte své děti před tlumočením složitých situací a obtížných věcí. Pokud budete chtít více informací, neváhejte se obrátit na CODA, který má pozitivní vztah ke znakovému jazyku.“*

Petra z případové studie č. 5: *„Znakujte na své dítě. Nepoužívejte žádné matoucí formy komunikace – špatnou mluvu, znakovanou češtinu apod. Raději spolu se znakovým jazykem a kulturou Neslyšících zajistěte svému dítěti dostatečný kontakt se slyšící společností.“*

Slyšícím i neslyšícím by David z případové studie č. 4 poradil ještě následující: *„Navrhuji seznamovat malé slyšící děti i jejich rodiče se znakovým jazykem. Je jistě mnoho z nás CODA, kteří by se toho ujali, a věřím, že by přibývalo i samotných neslyšících lidí, kteří by to rádi dělali. Malé slyšící děti mohou znakovým jazykem mnohé užitečné získat. Rozvíjejí se motoricky, senzoricky, sémanticko-, psycho- a socio-lingvisticky a jistě i kognitivně. Je mi líto, že to slyšící lidé nevidí. Přitom to mají stále před očima, všichni mluvíme přeci tělem, ale využíváme ho jen velmi málo (mimika, gesta). Nerozumím tomu, proč vzdělaní neslyšící lidé odrazují CODA od záměru vyučovat znakový jazyk. Tito neslyšící lidé v domnění, že znakový jazyk ochraňují s nasazením vlastního těla, naopak brání slyšícím potomkům neslyšících rodičů, aby doslova uplatnili svá práva ve svobodném nakládání se svým dědictvím.“*

Závěr

Diplomová práce se zabývala podporou pozitivního osobnostního rozvoje slyšících dětí neslyšících rodičů. Hlavním cílem této práce bylo zanalyzovat vliv daného typu výchovy na rozvoj osobnosti těchto jedinců a na základě získaných informací optimalizovat vývoj slyšících dětí neslyšících rodičů prostřednictvím osvětové přednášky.

Tento cíl se podařilo naplnit prozatím pouze částečně, neboť prezentace výsledků výzkumného šetření na osvětové přednášce pro neslyšící rodiče slyšících dětí proběhne až po odevzdání této práce. Při její obhajobě budou však zmíněny informace o průběhu akce a počtu podpořených osob. Na základě studia odborné literatury a zpracování případových studií byly ale již nyní zodpovězeny dílčí otázky a došlo k formulování doporučení pro neslyšící rodiče slyšících dětí.

Diplomová práce se skládala z části teoretické a praktické a byla rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola seznamovala čtenáře se základní terminologií z oblasti sluchového postižení. Uvedeny v ní byly také informace o komunikaci osob se sluchovým postižením a kultuře Neslyšících. V druhé byla pozornost zaměřena na výchovu slyšících dětí neslyšícími rodiči. Kapitola se dále zabývala specifiky komunikace ve „smíšených rodinách“, a to především výběrem správného komunikačního prostředku neslyšících rodičů v kontaktu s jejich slyšícími dětmi a procesem tlumočení. Rovněž v ní bylo popsáno, jakým způsobem ovlivňuje výchova neslyšících rodičů jazykový vývoj a identitu jejich slyšících dětí, proces jejich socializace, vzdělávání a profesní orientaci. Třetí kapitola se zabývala možnostmi podpory a nabídkou služeb pro neslyšící rodiče a jejich slyšící děti. Představeny v ní byly tlumočnické služby a organizace, které je nabízejí. Dále měli čtenáři možnost seznámit se s činností poradenských pracovišť věnující se osobám se sluchovým postižením. V kapitole nechyběla ani zmínka o organizacích zabývající se problematikou slyšících potomků neslyšících rodičů. Čtvrtá kapitola se poté věnovala výzkumnému šetření, které bylo realizované na základě případových studií, pro jejichž tvorbu poskytli data v rámci rozhovorů dospělí CODA.

Ve snaze naplnit hlavní cíl této práce byl u slyšících potomků neslyšících rodičů charakterizován proces osvojování si mluveného i znakového jazyka, zjištěny komunikační vzorce a vzájemné vztahy v daných rodinách a analyzován vliv daného typu výchovy na komunikační schopnosti a identitu slyšících potomků neslyšících

rodičů, na proces jejich socializace, vzdělávání a profesní orientaci. Určitý význam pro dosažení cíle mělo také zmapování tlumočnické praxe vybraných CODA a zhodnocení jejich vztahu ke slyšící společnosti a komunitě Neslyšících.

Z textu této práce vyplývá, že je velmi důležité nechat potomkům neslyšících rodičů vyšetřit po narození stav sluchu. Rodiče si tak budou jisti, jaké formy komunikace v kontaktu s dítětem využít, jakým způsobem ho rozvíjet a jaký typ vzdělávací instituce pro něho zvolit. Rovněž bylo prokázáno, že by si neslyšící rodiče měli více věřit a neměli by ostatním lidem dovolit, aby do výchovy jejich dítěte zbytečně zasahovali. S tím však souvisí nutnost získat potřebné informace a najít odpovědi na otázky, které je v souvislosti s výchovou jejich slyšících dětí napadají. Neslyšící rodiče slyšících dětí by proto měli být seznámeni s nabídkou služeb ze strany odborníků a poradenských pracovišť a v případě potřeby je plně využívat. Stejně tak by měli znát proces zajišťování tlumočnických služeb, aby se nebáli objednat si tlumočníka a zbytečně kvůli tomu nezatěžovali vlastní dítě. Není vhodné vystavovat ho složitým situacím a nechat jej řešit obtížné věci, kterým vzhledem k svému věku nemůže rozumět. Dále by neslyšící rodiče měli svým slyšícím dětem dopřát dostatek zvukových podnětů a mluvních vzorů od slyšících lidí. Za těchto okolností pak mohou zcela bez obav používat pro ně přirozený způsob komunikace. Získají tím jistotu, že se s vlastním dítětem vždy plnohodnotně dorozumí. V rámci výzkumného šetření bylo také zjištěno, že velký význam má pěstování kladného postoje CODA k oběma světům. Slyšící potomci neslyšících rodičů by měli být seznámeni jak s kulturou Neslyšících, tak také se zvyky a tradicemi slyšící společnosti. V neposlední řadě by neslyšící rodiče neměli omezovat zájmy svých slyšících dětí a přenášet na ně velkou míru zodpovědnosti.

Přestože se situace v oblasti podpory osob se sluchovým postižením za poslední dobu velmi zlepšila, stále je co zdokonalovat. Možná se již brzy dočkáme otevření speciálně pedagogického centra, které by se zaměřovalo přímo na podporu neslyšících rodičů a jejich slyšících dětí. Uplatnění na takovém pracovišti by bezesporu nalezli i samotní CODA, kteří by na základě vlastních zkušeností mohli daným rodinám lépe porozumět a pomoci. Osvětu o dané problematice je nutné šířit také mezi lékaře, psychology, pedagogy a další odborníky, kteří se dostávají do kontaktu s neslyšícími rodiči a jejich slyšícími dětmi.

Výchova dítěte s sebou přináší řadu otázek, ať už se jedná o rodinu slyšící či neslyšící. V každém případě je však nejdůležitější, aby rodiče zahrnuli své dítě láskou a péčí, dopřáli mu bezstarostné dětství a věnovali mu dostatečnou pozornost.

Shrnutí

Diplomová práce se zabývá podporou pozitivního osobnostního rozvoje slyšících dětí neslyšících rodičů, které bývají označovány zkratkou CODA (z anglického Children Of Deaf Adults). Jejím hlavním cílem je zanalyzovat vliv daného typu výchovy na rozvoj osobnosti těchto jedinců a na základě získaných informací optimalizovat vývoj slyšících dětí neslyšících rodičů prostřednictvím osvětové přednášky.

Ve snaze naplnit hlavní cíl této práce bylo zapotřebí charakterizovat proces osvojování si mluveného i znakového jazyka u slyšících potomků neslyšících rodičů a zjistit komunikační vzorce a vzájemné vztahy ve vybraných rodinách. Důležité bylo také zanalyzovat vliv tohoto typu výchovy na komunikační schopnosti a identitu CODA, na proces jejich socializace, vzdělávání a na profesní orientaci. Určitý význam pro dosažení cíle mělo také zmapování tlumočnické praxe slyšících potomků neslyšících rodičů a zhodnocení jejich vztahu ke slyšící společnosti a komunitě Neslyšících. Na základě výpovědí získaných v rámci rozhovorů s dospělými CODA byly vytvořeny případové studie, jejichž analýza umožnila interpretovat výsledky výzkumného šetření, které budou prezentovány na osvětové přednášce pro neslyšící rodiče slyšících dětí.

Diplomová práce se skládá ze dvou částí – teoretické a praktické a je rozdělena do čtyř hlavních kapitol.

První kapitola shrnuje přehled současných poznatků z oblasti sluchového postižení, komunikace osob se sluchovým postižením a kultury Neslyšících. V druhé kapitole je pozornost věnována výchově slyšících dětí neslyšícími rodiči, specifikám komunikace ve „smíšených“ rodinách a také vlivu výchovného působení neslyšících rodičů na jazykový vývoj a identitu jejich slyšících dětí, na proces jejich socializace, vzdělávání a profesní orientaci. Třetí kapitola se zaměřuje na podporu a nabídku služeb určených těmto rodinám. Čtvrtou kapitolu tvoří již část praktická, která popisuje cíle, metodologii a charakteristiku průběhu výzkumného šetření, dále zahrnuje prezentaci dat a uvádí analýzu výsledků výzkumného šetření včetně doporučení pro praxi.

Summary

The thesis deals with the support of the positive personality development of deaf parents´ hearing children, which are designated with the abbreviation of CODA. Its main objective is to analyze the impact of the given type of upbringing on the personality development of these individuals and on the basis of the acquired information to optimize the development of deaf parents´ hearing children by means of an education lecture.

In the effort to fulfill the main objective of this work, it has been necessary to characterize the process of learning the spoken language as well as the sign language by the hearing children of deaf parents and to discover communication patterns and mutual relationships in the given families. Besides, it was important to analyze the influence of the given type of upbringing on the communication abilities and the identity of CODA, on the process of their socialization, education and professional orientation. Of certain importance for reaching the goal has also been the mapping of the interpreting experience of deaf parents´ hearing offspring and the assessment of their relation towards the hearing society and the community of Deaf. On the basis of statements obtained within the interviews with CODA adult individuals, case studies have been formed. The analysis of these case studies has enabled the interpretation of the outcomes of the research survey, which will be presented in an education lecture for deaf parents of hearing children.

The thesis consists of two parts – the theoretical one and the practical one – and it is divided into four main chapters.

The first chapter summarizes an overview of current findings from the area of hearing impairment, communication of the hearing-impaired and culture of the Deaf. In the second chapter, attention is paid to the upbringing hearing children by their deaf parents, the particularities of communication in „mixed“ families and also to the impact of deaf parents´ educational activity on the language development and identity of their hearing children, on the process of their socialization, education and professional orientation. The third chapter focuses on the support and offer of services aimed at these families. The fourth chapter consists in the practical part, which describes the objectives, methodology and characteristics of the progress of the research survey, further includes the presentation of data and gives the analysis of the results of the research survey, including recommendations for practice.

Seznam literatury a dalších zdrojů

Literární zdroje

BAČOVÁ, Viera, 2008. Identita v sociální psychologii. In: VÝROST, Jozef. *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, s. 109 – 126. ISBN 978-80-247-1428-8.

BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona, 2012. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada. 236 s. ISBN 978-80-247-3008-0.

DINGOVÁ, Naďa, 2005. Tlumočník. In: HUDÁKOVÁ, Andrea. *Ve světě sluchového postižení: informační a vzdělávací publikace (nejen) pro zdravotnický personál o životě a potřebách neslyšících, nedoslýchavých a ohluchlých lidí a lidí s kochleárním implantátem*. Praha: Středisko rané péče Tamtam. s. 37 – 41. ISBN 80-86792-27-7.

GAVELČÍKOVÁ, Simona, 2002. *Výchova slyšícího dítěte v neslyšící rodině*. Olomouc. Diplomová práce. Palackého univerzita, Pedagogická fakulta.

GAVORA, Peter, 2008. *Úvod do pedagogického výskumu.* 4. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo UK. 269 s. ISBN 978-80-223-2391-8.

HARDING-ESCH, Edith, **RILEY**, Philip, 2008. *Bilingvní rodina*. Praha: Portál. 224 s. ISBN 978-80-7367-358-1.

HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum.* Praha: Portál. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HORÁKOVÁ, Radka, 2008. Slyšící děti neslyšících rodičů – CODA organizace. *Info-Zpravodaj*, 16, č. 3, s. 12 – 13.

HORÁKOVÁ, Radka, 2012. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. Praha: Portál. 160 s. ISBN 978-80-262-0084-0.

HRONOVÁ, Anna, 2005. Neslyšící rodina. In: HUDÁKOVÁ, Andrea. *Ve světě sluchového postižení: informační a vzdělávací publikace (nejen) pro zdravotnický personál o životě a potřebách neslyšících, nedoslýchavých a ohluchlých lidí a lidí s kochleárním implantátem*. Praha: Středisko rané péče Tamtam. s. 81 – 85. ISBN 80-86792-27-7.

HRUBÝ, Jaroslav, 1999. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených. 396 s. ISBN 80-7216-096-6.

HUDÁKOVÁ, Andrea, MYSLIVEČKOVÁ, Radka, 2005. Dva jazyky – dvě kultury. In: HUDÁKOVÁ, Andrea. *Ve světě sluchového postižení: informační a vzdělávací publikace (nejen) pro zdravotnický personál o životě a potřebách neslyšících, nedoslýchavých a ohluchlých lidí a lidí s kochleárním implantátem*. Praha: Středisko rané péče Tamtam. s. 22 – 25. ISBN 80-86792-27-7.

CHRÁSKA, Miroslav, 2007. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada Publishing. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

KLENKOVÁ, Jiřina, 2006. *Logopedie*. Praha: Grada Publishing. 224 s. ISBN 80-247-1110-9.

KOMORNÁ, Marie, 2008. *Systém vzdělávání osob se sluchovým postižením v ČR a specifika vzdělávacích metod při výuce*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. 87 s. ISBN 978-80-87218-18-1.

KOSINOVÁ, Barbora, 2008. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. 61 s. ISBN 978-80-87153-94-9.

KRAHULCOVÁ, Beáta, 2002. *Komunikace sluchově postižených*. 2. vyd. Praha: Karolinum. 303 s. ISBN 80-246-0329-2.

KRAHULCOVÁ, Beáta, 2014. *Komunikační systémy sluchově postižených*. Praha: Beakra. 376 s. ISBN 978-80-903863-2-7.

KRATOCHVÍLOVÁ, Kristina, 2006. CODA – slyšící děti neslyšících rodičů. *GONG*, 35, č. 4. s. 12. ISSN 0323-0732.

KRATOCHVÍLOVÁ, Kristina, 2010. Slyšící děti neslyšících rodičů. *Info-Zpravodaj*, 18, č. 2, s. 21 – 23.

KRONUSOVÁ, Martina, 2008a. *Možnosti poskytování tlumočnických služeb pro neslyšící*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. 111 s. ISBN 978-80-87218-12-9.

KRONUSOVÁ, Martina, 2008b. *Organizace tlumočníků v ČR a v zahraničí*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. 77 s. ISBN 978-80-87218-22-8.

LANGER, Jiří, 2014. Surdopedie. In: VALENTA, Milan. Přehled *speciální pedagogiky: rámcové kompendium oboru*. Praha: Portál. s. 65 – 85. ISBN 978-80-262-0602-6.

LECHTA, Viktor a kol., 2003. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál. 359 s. ISBN 80-7178-801-5.

LECHTA, Viktor, 2007. Základní vymezení oboru logopedie. In: ŠKODOVÁ, Eva, JEDLIČKA, Ivan a kol. *Klinická logopedie*. 2. vyd. Praha: Portál. s. 17 – 27. ISBN 978-80-7367-340-6.

LEJSKA, Mojmír, 2003. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido. 156 s. ISBN 80-7315-038-7.

MUKNŠNÁBLOVÁ, Martina, 2014. *Péče o dítě s postižením sluchu*. Praha: Grada. 128 s. ISBN 978-80-247-5034-7.

NEUBAUER, Karel, 2010. *Logopedie*. 3. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus. 107 s. ISBN 978-80-7435-053-5.

PEŘINOVÁ, Marcela, 2008. Jak vypadá raná péče v neslyšících rodinách?. *Info-Zpravodaj*, 16, č. 3, s. 10 – 11.

POTMĚŠIL, Miloň, 2011. Osoby se sluchovým postižením jako cílová skupina. In: MICHALÍK, Jan. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál. s. 347 – 408. ISBN 978-80-7367-859-3.

PRESTON, Paul, 1994. *Mother father deaf: living between sound and silence*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994, 278 p. ISBN 0-674-58747-2.

PROCHÁZKOVÁ, Věra, 2004. Psychologická poradna: Rodiče a děti. *GONG*, 33, č. 2, s. 17. ISSN 0323-0732.

PRŮCHA, Jan, *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. 2010. 3. vyd. Praha: Portál. 220 s. Portál. ISBN 978-80-7367-709-1.

PRŮCHA, Jan, 2011. *Dětská řeč a komunikace*. Praha: Grada. 200 s. ISBN 978-80-247-3603-7.

REDLICH, Karel, 2007. CODA tlumočníci. *GONG*, 36, č. 1, s. 8 – 9. ISSN 0323-0732.

REDLICH, Karel, 2008. *CODA – slyšící děti neslyšících rodičů*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. 93 s. ISBN 978-80-87153-97-0.

RICHTEROVÁ, Klára, 2008. *Představy neslyšících o tlumočnických službách*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. 103 s. ISBN 978-80-87218-03-7.

SKÁKALOVÁ, Tereza, 2011. *Uvedení do problematiky sluchového postižení: učební text pro studenty speciální pedagogiky*. Hradec Králové: Gaudeamus. 94 s. ISBN 978-80-7435-098-6.

SLÁNSKÁ BÍMOVÁ, Petra, **OKROUHLÍKOVÁ**, Lenka, 2008. *Rysy přirozených jazyků. Lexikografie*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. 215 s. ISBN 978-80-87153-91-8.

SOLLÁROVÁ, Eva, 2008. Socializace In: VÝROST, Jozef. *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, s. 49 – 65. ISBN 978-80-247-1428-8.

SOURALOVÁ, Eva, **LANGER** Jiří, 2004. Speciální pedagogika osob s postižením sluchu. In: RENOTIÉROVÁ, Marie, LUDÍKOVÁ, Libuše a kol. *Speciální pedagogika*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. s. 175 – 189. ISBN 80-244-0873-2.

SOURALOVÁ, Eva, 2005. *Surdopedie I: studijní opora pro kombinované studium*. Olomouc: Univerzita Palackého. 54 s. ISBN 80-244-1007-9.

STRNADOVÁ, Věra, 1998. *Současné problémy české komunity neslyšících*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 279 s. ISBN 80-85899-45-0.

STRDNADOVÁ, Věra, 2000. Také neslyšící rodiče potřebují pomoc. *GONG*, 29, č. 1, s. 9. ISSN 0323-0732.

STRDNADOVÁ, Věra, 2002a. Specifické problémy neslyšících rodičů se slyšícími dětmi (2. část). *GONG*, 31, č. 10, s. 262. ISSN 0323-0732.

STRDNADOVÁ, Věra, 2002b. Specifické problémy neslyšících rodičů se slyšícími dětmi (3. část). *GONG*, 31, č. 11, s. 290. ISSN 0323-0732.

STRDNADOVÁ, Věra, 2002c. Specifické problémy neslyšících rodičů se slyšícími dětmi (dokončení). *GONG*, 31, č. 12, s. 318. ISSN 0323-0732.

STRNADOVÁ, Věra, 2008. *Odezírání jako schopnost*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. 85 s. ISBN 978-80-87218-05-1.

ŠEBKOVÁ, Helena, 2008. *Úvod do tlumočnické profese a vzdělávací systémy tlumočníků v ČR a v zahraničí*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. 109 s. ISBN 978-80-87218-02-0.

ŠVAŘÍČEK, Roman, 2007. Hloubkový rozhovor. In: ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĎOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. s. 159 – 184. ISBN 978-80-7367-313-0.

VYBÍRAL, Zbyněk, 2009. *Psychologie komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál. 319 s. ISBN 978-80-7367-387-1.

Elektronické zdroje

Centrum zprostředkování tlumočníků pro neslyšící, 2012 [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <www.cztn.cz>.

Česká komora tlumočníků znakového jazyka, 2010 – 2015 [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <www.cktzj.com>.

Etický kodex, 2010 – 2015. In: *Česká komora tlumočníků znakového jazyka* [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <www.cktzj.com/eticky-kodex>.

Children of Deaf Adults CODA, 2015 [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <www.coda-international.org>.

KODA heart [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <www.kodaheart.com>.

Kultura Neslyšících, 2010. In: *Televizní klub neslyšících* [televizní pořad] Rozhovor s Petrem Pabianem. ČT2, 31. 8., 18:00.

NEBESKÁ, Iva, 2008 In: REDLICH, K. *CODA – slyšící děti neslyšících rodičů* [písemný záznam DVD] Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. ISBN 978-80-87153-03-1.

NOVÁKOVÁ, Radka, 2008. *Kultura neslyšících* [písemný záznam DVD] Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. ISBN 978-80-87153-08-6.

PTÁČEK, Alan, 2008. *Humor neslyšících* [písemný záznam DVD] Praha: Česká komora tlumočníků znakového jazyka. ISBN 978-80-87153-06-2.

REDLICH, Karel, 2014. Zamyšlení nad „CODA“. *Komoří bulletin.* Tlumočení a slyšící děti neslyšících rodičů [online]. Praha: Česká komora tlumočníků znakového

jazyka, podzim, s. 9 – 10. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <www.cktzj.com/file/32827/bulletin_2014_podzim.pdf>.

Středisko rané péče Tamtam Praha, 2013 [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <www.tamtam-praha.cz>.

Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR, 2012 [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <www.snncr.cz>.

Tichý svět, 2014 [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <www.tichysvet.cz>.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění pozdějších předpisů

Seznam příloh

Příloha A: Otázky k rozhovorům

Příloha B: Etický kodex České komory tlumočníků českého znakového jazyka

Příloha C: Zásady komunikace s osobami se sluchovým postižením

Příloha D: Pozvánka k osvětové přednášce

Příloha A: Otázky k rozhovorům

Základní údaje

Pohlaví:

Věk:

Bydliště:

Dosažené vzdělání a jeho zaměření:

Zaměstnání:

Otázky týkající se rodičů

Věk:

Bydliště:

Dosažené vzdělání a jeho zaměření:

Zaměstnání:

Rodinný stav:

Hovořil/a jste někdy se svými rodiči o tom, zda se před Vaším narozením přikláněli spíše k tomu, abyste byl/a neslyšící, či nikoli?

Zajímali se Vaši rodiče o danou problematiku?

Využívali Vaši rodiče nějaké podpory ze strany poradenských pracovišť? Pokud ano, jakou?

Jakých zásadních chyb se Vaši rodiče podle Vás dopouštěli? Za co si jich naopak vážíte?

Otázky týkající se sourozenců

Máte sourozence?

Kolik jim je let?

Mají Vaši sourozenci sluchové postižení?

Jakým jazykem spolu komunikujete? Jaký komunikační vzorec jste využívali v dětství, kdy jste žili v jedné domácnosti, a jak spolu komunikujete dnes?

Jaký jste měl/a a jaký máte vztah se svými sourozenci?

Jak často se nyní stýkáte?

Otázky týkající se partnerů

Máte partnera/partnerku?

Má Váš/Vaše partner/partnerka sluchové postižení?
Jaký zastává postoj k tomu, že Vás vychovali neslyšící rodiče?
Jaký má vztah s Vašimi rodiči?

Otázky týkající se dětí

Máte děti?
Kolik jim je let?
Mají Vaše děti sluchové postižení?
Jak vnímají skutečnost, že Vaši rodiče jsou neslyšící?
Jak s Vašimi rodiči vycházejí?
Jaké formy komunikace v kontaktu s Vašimi rodiči využívají a jak často se s nimi vídají?
Jaké mají povědomí o kultuře Neslyšících?
Snažíte se svým dětem předat nějaké zvyky a tradice kultury Neslyšících?

Otázky týkající se rodiny

Jak vzpomínáte na své dětství?
Žil/a jste pouze s rodiči, nebo s Vámi sdílel domácnost i někdo z příbuzných?
Pociťoval/a jste v minulosti, případně nyní nějaké znevýhodnění plynoucí ze sluchové vady Vašich rodičů?
Do jaké míry jste si uvědomoval/a, že vyrůstáte v neslyšící rodině? Jak si myslíte, že Vás to ovlivnilo?
Pamatujete si, jaký byl přístup okolí? Jak na celou záležitost reagoval zbytek rodiny? Jak se k tomu stavěli přátelé a známí?
Zasahoval někdo rodičům do výchovy? Jaký postoj zaujímali Vaši prarodiče?
Jak jste se svými rodiči vycházel/a a jaký máte vztah nyní? Jste ve vzájemném kontaktu? Jak často se vídáte?
Vzpomínáte si na nějaký vtipný zážitek z dětství?

Otázky týkající se komunikace

Proběhlo u Vás nějaké vyšetření sluchu? Pokud ano, jakou metodou?
Jak probíhala komunikace v rodině? Jaké komunikační vzorce a prostředky jste využívali?
Mluvili na Vás rodiče? Používali svůj hlas?

Dostávalo se Vám dostatek zvukových podnětů (TV, rádio)? Četl Vám někdo pohádky?
Měl/a jste dostatečné množství kontaktů se slyšící společností?
Jak u Vás probíhal vývoj řeči? Kdo Vás převážně učil mluvit? Kdy jste se naučil/a znakovat?
Měl/a jste či máte poruchu komunikace? Navštěvoval/a jste někdy logopeda? Kdo s Vámi prováděl logopedická cvičení?
Byly Vaše jazykové kompetence na takové úrovni, že jste rodičům mohl/a říct vše, co jste potřeboval/a?
Na jaké úrovni jsou Vaše jazykové kompetence (mluvený i znakový jazyk) dnes?
Jaký jazyk považujete za mateřský?

Otázky týkající se školy, zájmů a volnočasových aktivit
Jaký typ školy jste navštěvoval/a?
Jednalo se o školu v místě bydliště, nebo jste musel/a dojíždět, případně zůstávat na internátě?
Jaký byl Váš školní prospěch?
Co Vás ve škole bavilo?
Kdo se s Vámi učil a dělal domácí úkoly?
Navštěvovali Vaši rodiče třídní schůzky?
Měl/a jste nějaké mimoškolní aktivity?
Jak jste navazoval/a kontakty a začleňoval/a se do kolektivu? Bylo to snadné, nebo Vám to činilo potíže?
Navštěvovali Vás slyšící kamarádi? Pokud ano, jak se stavěli k tomu, že máte neslyšící rodiče?
Jaké typy výletů jste jako rodina podnikali?
Navštěvoval/a jste spolu s rodiči například divadlo, kino?
Domníváte se, že Vám bylo dopřáváno to, co Vašim vrstevníkům? Cítíte, že jste byl/a o něco ochuzen/a?
Navštěvoval/a jste akce určené pro Neslyšící? Pokud ano, bavily Vás? Činil/a jste tak z vlastního zájmu, nebo vůči Vašim neslyšícím rodičům? Jak je tomu v současné době?
Ovlivnila skutečnost, že Vás vychovali neslyšící rodiče, Vaše zájmy a profesní orientaci?

Otázky týkající se vlastní identity

Jaké měla Vaše rodina zvyky a tradice? Dodržujete je i v současné době?

Jak Vás přijala komunita Neslyšících? Cítíte se být její součástí? Co si o ní myslíte?

Jak vnímáte svou identitu? Považujete se za bilingvní?

Máte přátele spíše z řad slyšících, nebo neslyšících? S kým jste ve větším kontaktu?

Měl/a jste dříve potřebu vyhledávat ostatní CODA kvůli sdílení podobných zkušeností?

Vídáte se dnes se slyšícími potomky neslyšících rodičů? Myslíte si, že je to důležité?

Otázky týkající se tlumočení

Jak často jste pro své rodiče tlumočil/a? O jaké situace se obvykle jednalo?

Znal/a jste nějaké zásady tlumočení? Řídil/a jste se jimi?

Jakým způsobem jste tlumočil/a? Dokázal/a jste tlumočit simultánně?

Rozhodoval/a jste někdy (vědomky i nevědomky) za své rodiče?

Jak jste to tenkrát vnímal/a a jaký na to máte náhled dnes?

Myslíte si, že má tlumočení v nízkém věku negativní vliv na dítě?

Věnujete se nyní tlumočnické profesi?

Do jaké míry si v tlumočení věříte?

Myslíte si, že zkušenosti získané výchovou neslyšícími rodiči vnáší do procesu tlumočení nějaká negativa?

Prošel/la jste nějakými vzdělávacími kurzy, nebo vycházíte pouze z toho, co jste se naučil/a díky Vašim rodičům?

Jaká je zpětná vazba na Vaše tlumočení od samotných neslyšících?

Otázky na závěr

Jste členem Občanského sdružení CODA – Slyšící potomci neslyšících rodičů, o. s.?

Jste ve spojení s nějakými zahraničními organizacemi?

Angažujete se nějakým způsobem v této oblasti?

Co byste doporučil/a neslyšícím rodičům, kterým se narodí slyšící dítě?

Příloha B: Etický kodex České komory tlumočníků českého znakového jazyka

„Tlumočník je osoba, která v rámci své profese převádí za úplatu smysl sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového. Je prostředníkem mezi dvěma osobami, které by se bez něj nedorozuměly. Tlumočník se nesnaží být aktivním účastníkem komunikace.

Tlumočník přijímá zásadně jen takové závazky, které odpovídají jeho schopnostem a kvalifikaci. Tlumočník je povinen se na tlumočení řádně a včas připravit. Nese plnou zodpovědnost za kvalitu své práce.

Tlumočník přizpůsobuje své chování a oděv situaci, v jejímž rámci tlumočí.

Tlumočník je vázán mlčenlivostí, která se týká všeho, co se dozví během tlumočení a přípravy na ně, včetně identity svých klientů.

Tlumočník nezaujímá k tlumočené situaci ani ke klientům osobní postoje a nehodnotí je.

Tlumočník neodmítne klienta pro jeho národnost, rasu, pohlaví, věk, náboženské vyznání, politickou příslušnost, sociální postavení, sexuální orientaci, rozumovou úroveň, pověst a smýšlení.

Tlumočník má právo odmítnout výkon své profese z důvodu pro něj nevhodných pracovních podmínek nebo v případě, že by nedokázal být neutrální vůči tlumočenému sdělení, a mohl tak poškodit některou ze zúčastněných osob včetně sebe.

Tlumočník má právo odmítnout výkon své profese v případech, že má podezření na aktivity, které jsou v konfliktu se zákonem nebo porušují lidská práva.

Tlumočník sleduje vývoj své profese u nás i ve světě, vzdělává se a soustavně zvyšuje svou profesionální úroveň.

Tlumočník spolupracuje s ostatními kolegy při prosazování a obhajobě společných profesních zájmů.

Tlumočník dbá na to, aby nepoškodil svým jednáním dobré jméno svého kolegy, Komory nebo tlumočnické profese.

Tlumočník zná Etický kodex Komory a dodržuje ho. Porušení pravidel Etického kodexu může vést až k vyloučení tlumočníka z Komory, a to na základě rozhodnutí Komise pro Etický kodex“ (Etický kodex in Česká komora tlumočníků znakového jazyka [online)]).

Příloha C: Zásady komunikace s osobami se sluchovým postižením

„Před rozhovorem s člověkem se sluchovým postižením navážeme zrakový kontakt. Pokud se na nás nedívá, můžeme jej upozornit lehkým dotekem na rameno, paži nebo předloktí, že s ním chceme hovořit. Zrakový kontakt udržujeme po celou dobu rozhovoru.

Každého člověka se sluchovým postižením se zeptáme, zda chce mluvit, odezírat, psát, nebo používat znakový jazyk. Otázku můžeme i napsat.

Odezírání bez pomoci sluchu není spolehlivá metoda vnímání mluvené řeči. Odezírající osobě předem sdělíme téma hovoru.

Při hovoru s nedoslýchavým člověkem nezvyšujeme hlas a nekřičíme. Zajistíme vhodné poslechové podmínky bez okolního hluku.

Doprovází-li člověka se sluchovým postižením tlumočník či jiná osoba, vždy oslovujeme přímo člověka, se kterým jednáme, nikoli jeho doprovod.

Občas požádáme, aby nám člověk se sluchovým postižením svými slovy sdělil, co nám rozuměl (niky se neptáme, zda nám rozuměl). Ptáme se zásadně vždy po každém důležitém sdělení.

Při neúspěšné komunikaci máme na paměti, že jde o důsledek sluchového postižení. Proto k takovému člověku přistupujeme se stejným respektem a ohledem na důstojnost jako k člověku bez postižení. Neprojevujeme netrpělivost, neomezujeme komunikaci, ale snažíme se najít cesty, jak se vzájemně lépe dorozumívat.

Na konci každého uceleného sdělení uděláme malou pauzu. Při tlumočení vždy dochází k malému časovému posunu. Tlumočník musí mít čas přijmout informaci, zpracovat ji a zprostředkovat.

Dáme prostor neslyšícímu vstřebat informace, položit doplňující otázky. Chce-li se neslyšící člověk ještě na něco zeptat, poskytneme mu k tomu čas. Na konci hovoru se ho sami zeptáme, zda potřebuje něco dalšího upřesnit.

Při odchodu dáme neslyšícímu písemné sdělení o tom, co jsme projednávali“ (M. Potměšil in Michalík, J. a kol. 2011, s. 403).

Příloha D: Pozvánka k osvětové přednášce

Vážení rodiče,

dovolujeme si Vás pozvat na přednášku s názvem

PODPORA POZITIVNÍHO OSOBNOSTNÍHO VÝVOJE SLYŠÍCÍCH JEDINCŮ VYCHOVÁVANÝCH NESLYŠÍCÍMI RODIČI

KDY: **pátek 10. dubna 2015 od 17:00 do 19:00**
KDE: **Univerzita Hradec Králové (Hradecká 1227)**

Přítomen bude tlumočník českého znakového jazyka.

V rámci přednášky budou prezentovány výsledky výzkumného šetření diplomové práce, které bylo realizováno na základě 5 rozhovorů s dospělými CODA jedinci. Přednášku o vlastní zkušenosti a odborné poznatky doplní také předseda občanského sdružení CODA, o. s., Karel Redlich, který je sám slyšícím potomkem neslyšících rodičů. V závěru proběhne diskuze všech zúčastněných.

TĚŠIT SE NA VÁS BUDE
Karel Redlich
předseda občanského sdružení CODA, o. s.
Jana Maissnerová
studentka Katedry speciální pedagogiky Masarykovy univerzity v Brně

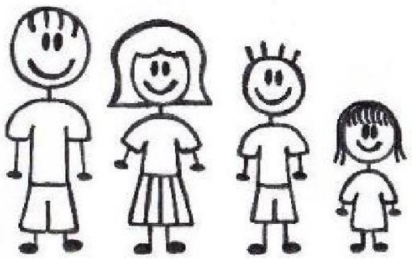

Svou účast na přednášce potvrďte prosím zasláním emailu na adresu jana.maissnerova@seznam.cz do 31. 3. 2015.